MWONGOZO KWA WAKUFUNZI WA MAFUNZO YA WASAIDIZI WA KISHERIA

Kozi ya Siku Moja: Utafiti wa Kisheria kwa Vitendo kwa Wasaidizi wa Kisheria.

german cooperation
DEUTSCHE ZUSAMMENARBEIT

Implemented by
giz Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH

TANZLII
TANZANIA LEGAL INFORMATION INSTITUTE

Imechapishwa na Institute of Judicial Administration (IJA), Lushoto, Tanzania

Waandishi: Hon. Justice Dr. Paul Kihwelo / Hon. Justice Dr. Mwajuma Kadilu Juma / Hon. Husna Rweikiza / Hon. Mhangwa Yunge / Linda Awuor / Tayla Pinto / Mariya Badeva

© 2025 IJA Lushoto, Tanzania

Mwongozo huu wa Mafunzo unasambazwa chini ya Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 Leseni ya Kimataifa.

CC BY-SA 4.0

Soma masharti ya leseni hapa: https://creativecommons.org/licenses/by- sa/4.0/

IJA Lushoto haikubali kuwajibika kwa maudhui yaliyoonyeshwa na haiwajibikii mada, usahihi, ukamilifu au ubora wa habari inayowasilishwa. Kwa hiyo, madai yote kuhusu madhara yanayosababishwa na matumizi ya taarifa iliyotolewa, ikiwa ni pamoja na taarifa ambayo haijakamilika au isiyo sahihi, itakataliwa.

Julai 2025

Imechapishwa Dar es Salaam, Tanzania

Uandishi na uchapishaji wa Mwongozo huu umewezeshwa na Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, Uendelezaji wa Mpango wa Utawala wa Sheria na Mahakama Barani Afrika, kwa niaba ya Wizara ya Ushirikiano wa Kiuchumi na Maendeleo ya Economic Cooperation and Development (BMZ) and Laws.Africa.

Yaliyomo

Ratiba	iii	
Utangulizi wa Kozi na Mbinu ya Mafunzo		v
1.1	Utangulizi	1
1.2	Msingi: Vyanzo vya Sheria na Mfumo wa Mahakama	2
1.3	Uongozaji wa TanzLII na Sehemu ya “Sheria kwa Lugha Rahisi”	2
1.4	Utangulizi wa TanzLII Yangu	7
1.5	Kitovu cha Maarifa cha Kidijitali cha Wasaidizi wa Kisheria wa TanzLII	8
1.6	Mwongozo wa Sheria Uliorahisishwa kwa Wasaidizi wa Kisheria: (Mwongozo Mfupi wa Sheria)	12
1.7	Njia za Utafiti wa Msaidizi wa Kisheria: Mwongozo Wako wa Kimkakati	14
1.8	Mazoezi ya Kivitendo: Kufafanua Muhtasari wa Kesi	14
2.1	Mwongozo kwa Lugha Rahisi: Kuelewa Haki za Ardhi	16
2.2	Dhana Muhimu kwa Wasaidizi wa Kisheria	17
2.3	Muhtasari wa Sheria: Sheria Kuu za Ardhi	18
2.4	Mpangilio wa Ngazi za Utatuzi wa Migogoro ya Ardhi	20
2.5	Swali la dhahania na Uchambuzi wa Kesi	21
3A.1	Mwongozo wa Lugha Rahisi kuhusu Mfumo wa Ndoa na Uvunjaji Wake	22
3A.2	Dhana Muhimu kwa Wasaidizi wa Kisheria	23
3A.3	Muhtasari wa Sheria: Sheria Muhimu za Ndoa na Talaka	24
3A.4	Swali la dhahania & Uoneshaji wa Utafiti wa Kivitendo	24
3B.1	Mwongozo kwa Lugha Rahisi: Haki za Watoto katika Malezi na Matunzo	27
3B.2	Dhana Muhimu kwa Wasaidizi wa Kisheria	27
3B.3	Muhtasari wa Sheria: Sheria Muhimu Kuhusu Watoto	27

3B.4	Swali la dhahania & Uoneshaji wa Utafiti wa Kivitendo	29
4.1	Mwongozo wa Lugha Rahisi: Haki Zako Kazini	35
4.2	Dhana Muhimu kwa Wasaidizi wa Kisheria	35
4.3	Muhtasari wa Sheria: Sheria Muhimu za Kazi	36
4.4	Tukio la kubuniwa na Uchambuzi wa Kesi	36
5.1	Mwongozo wa Lugha Rahisi: Kuelewa Haki za Mshtakiwa	40
5.2	Dhima Muhimu kwa msaidizi wa kisheria	41
5.3	Muhtasari wa Sheria Muhimu	42
5.4	Swali la dhahania na Onyesho la Utafiti Vitendo	44
6.1	Mwongozo wa Lugha Rahisi: Nini Hutokea Mtu Anapofariki	49
6.2	Mambo Muhimu kwa Wasidizi wa Sheria	49
6.3	Muhtasari wa Sheria: Sheria Muhimu za Urithi	49
6.4	Tukio la kubuniwa na Onesho la Utafiti wa Kivitendo	50
6.5	Jukumu la Msaidizi wa Sheria: Kutumia TanzLII kubaini njia sahihi na kumshauri David	50
7.1	Mwongozo wa Lugha Rahisi: Kutatua Migogoro Nje ya Mahakama	54
7.2	Muhtasari wa Sheria: Sheria Muhimu za Utatuzi Mbadala wa Migogoro (ADR)	54
7.3	Tukio la kubuniwa & Matumizi ya Ujuzi	54

Ratiba

Saa	Muda	Kipindi
02:30 – 03:00	Dakika 30	Usajili na Mapokezi
03:00 – 03:45	Dakika 45	Kipindi cha 1: Misingi
03:45 – 05:00	Dakika 75	Kipindi cha 2: Moduli ya 1 – Sheria za Maswala ya Kifamilia
05:00 – 05:20	Dakika 20	Mapumziko (Chai/Kahawa)
05:20 – 06:45	Dakika 85	Kipindi cha 3: Moduli ya 2 – Sheria za Ardhi na Urithi
06:45 – 08:00	Dakika 75	Mapumziko ya Chakula cha Mchana
08:00 – 09:00	Dakika 60	Kipindi cha 4: Moduli ya 3 – Sheria za Kazi na Ajira
09:00 – 10:00	Dakika 60	Kipindi cha 5: Moduli ya 4 – Sheria za Jinai
10:00 – 10:15	Dakika 15	Mapumziko (Chai/Kahawa)
10:15 – 11:15	Dakika 60	Kipindi cha 6: Maswali la dhahania
11:15 – 11:30	Dakika 15	Kipindi cha 7: Hitimisho na Kufunga Programu

Tafadhali Kumbuka

Mwongozo huu unasasishwa mara kwa mara na toleo jipya zaidi linapatikana kwenye tovuti ya Tanzlii kupitia kiungo kifuatacho.
🔗 httP-s://bit.lY-/Tanzlimanual

Unaweza pia kuchanganua msimbo wa QR hapa chini.

Nyenzo zote zilizorejelewa pamoja na rasilimali za ziada zinapatikana kwenye Hifadhi ya Google ya Tanzli ambayo inaweza kufikiwa kutoka kwa kiungo kifuatacho. can be accessed from the following link.
🔗 httP-s://bit.lY-/Tanzliresources

Unaweza pia kuchanganua msimbo wa QR hapa chini.

Jinsi ya kutumia nambari ya QR:
Ili kuchanganua msimbo wa QR, fungua tu kamera kwenye simu au kompyuta yako kibao na uelekeze kwenye msimbo. Arifa au kiungo kitaonekana kwenye skrini yako. Gusa kiungo ili kufungua ukurasa au nyenzo iliyounganishwa kwa msimbo. Hakuna programu maalum inahitajika kwenye vifaa vingi.

Utangulizi wa Kozi na Mbinu ya Mafunzo

Karibu kwenye kozi ya mafunzo ya wasaidizi wa kisheria. Programu hii imeandaliwa kuwa ya vitendo zaidi, ili kukupatia ujuzi wa kuwasaidia wateja kwa kutumia rasilimali za kisheria zinazopatikana kwenye TanzLII.

Wasaidizi wa kisheria hutoa taarifa za kisheria na msaada wa kivitendo, na si ushauri wa kisheria. Ikiwa jambo litakuwa gumu au liko nje ya majukumu yako (mfano: hatari ya madhara, mashitaka ya jinai, tarehe za haraka za mahakamani, migogoro ya hati/umiliki wa ardhi inayohitaji zuio, mali zisizohamishika zenye thamani kubwa, madai ya kikatiba, au mambo makubwa yahusuyo ukatili wa kijinsia/ulinzi wa mtoto), peleka haraka kwa wakili aliyehitimu au msimamizi wako wa kisheria.

Kumbuka: Ikiwa uhalisia wa kesi ni changamano au kesi za rejea zina mgongano, **sitisha huduma na umuelekeze** mteja kwa wakili/msimamizi wako.

1. **Soma Mwongozo wa Lugha Rahisi:** Kwa kila mada uliyopewa (mfano: Sheria za Ardhi, Sheria za Maswala ya Kifamilia), hatua ya awali ni kusoma Mwongozo wa Lugha Rahisi ulioko kwenye TanzLII. Mwongozo huu unaeleza dhana kuu za kisheria, migogoro ya mara kwa mara inayojitokeza katika utekelezaji wa sheria, pamoja na haki na wajibu wa msingi kwa lugha nyepesi. Madhumuni yake ni kukusaidia kuelewa suala la kisheria na sababu ya kuwepo kwake.

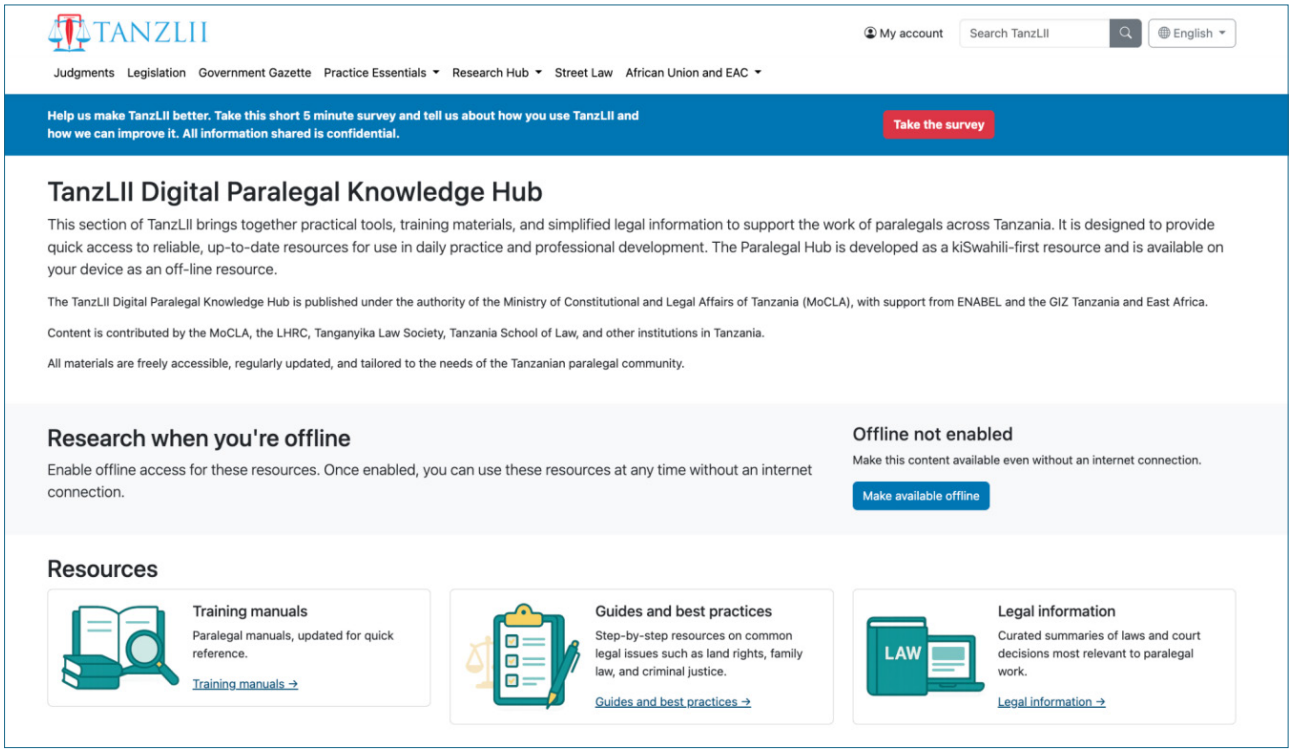

Kielelezo: Kituo cha Maarifa kwa Wasaidizi wa Kisheria cha TanzLII

2. **Pitia Upya Muhtasari wa Sheria:** Baada ya kuelewa masuala ya msingi kupitia mwongozo, hatua inayofuata ni kusoma "Muhtasari wa Sheria". Sehemu hii inakuelekeza kwenye sheria mahsusi na vipengele muhimu zaidi vinavyosimamia mada husika. Hapa ndipo unapopata mamlaka ya kisheria itakayokuwa msingi wa ushauri wa kisheria utakaotoa kwa mteja.

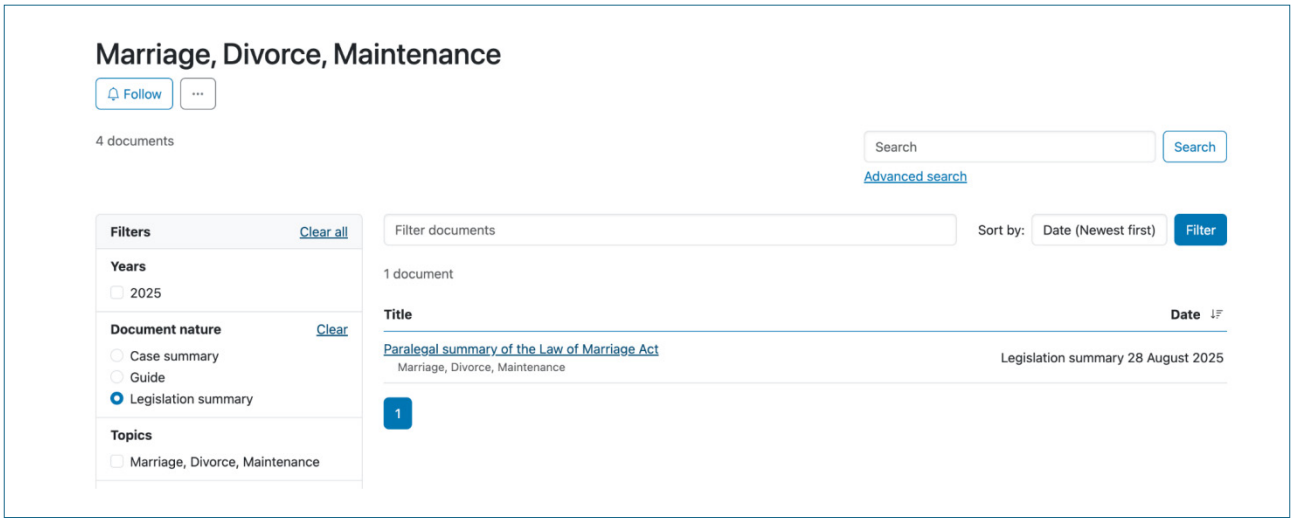

Kielelezo: Picha ya skrini inayoonyesha mkusanyiko wa sheria kwa lugha rahisi

3. **Chambua Muhtasari wa Shauri:** Hatimaye, utatumia "Muhtasari wa Shauri" ili kuona jinsi mahakama zilivyotafsiri na kutekeleza sheria katika hali za maisha halisi. Mashauri haya yanatoa muktadha wa kisheria na yanaonyesha athari za kivitendo za kanuni za kisheria, hivyo kukusaidia kuandaa ushauri unaojikita katika misingi ya sheria na hali halisi ya maisha.

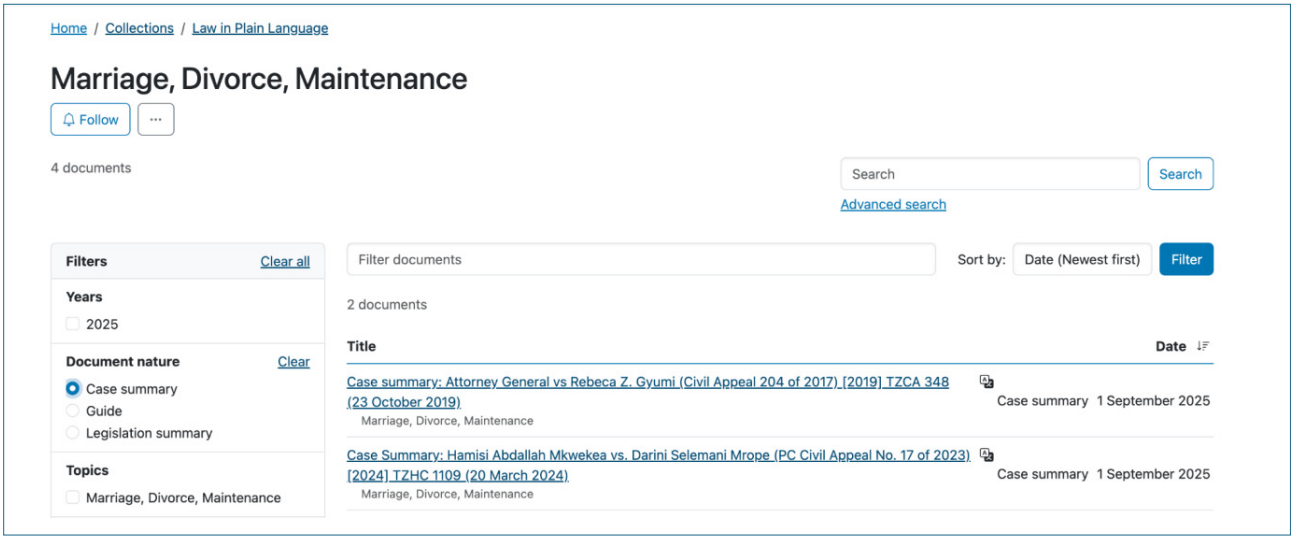

Kielezo: Picha inayoonyesha mkusanyiko wa sheria kwa lugha rahisi

Katika kozi hii, tutatumia hali dhahania ili kufanya mazoezi ya mbinu hii ya hatua tatu.

Njia Tofauti za Utafiti wa Kisheria kwa Wasaidizi wa Kisheria: Mwongozo wako wa Kimkakati

Kama msaidizi wa kisheria, utafiti wako wa kisheria kupitia TanzLII utakupeleka katika mojawapo ya njia kuu tatu. Kufahamu njia tangu awali kutakusaidia kudhibiti matarajio ya mteja, kuenenda kimaadili, na kutumia ujuzi wako kwa ufanisi zaidi. Kila unapotafiti tatizo la mteja, utakuwa ukijiuliza: "Je, nipo katika njia ipi?"

- **Njia ya Kwanza:** Njia ya Utatuzi. Unapofanya utafiti wa kisheria na kugundua kuwa suluhisho lipo wazi, mchakato ni rahisi, na hatua zinazohitajika ziko ndani ya wigo wako kama msaidizi wa kisheria.
- **Njia ya Pili:** Njia ya Rufaa. Unapofanya utafiti na kubaini misingi ya kisheria inayomuunga mkono mteja wako, lakini unatambua kuwa utaratibu ni mgumu mno, unahitaji uwakilishi katika mahakama ya juu, au unahusisha eneo maalum la sheria. Wajibu wako ni kutoa mwongozo wa awali kisha kufanya rufaa yenye ufanisi na yenye taarifa sahihi kwa wakili.
- **Njia ya Tatu:** Njia ya Elimu. Unapotumia TanzLII si kwa ajili ya shauri mahususi ya mteja, bali kwa kusudi la kubaki na uelewa wa mabadiliko makubwa ya kisheria au maamuzi muhimu ya kihistoria ya mahakama. Kisha unatafsiri taarifa hizi tata kwa lugha rahisi ili kuelimisha jamii yako mapema kuhusu haki na wajibu wao.

Moduli ya 1: Utangulizi wa Utafiti wa Kisheria kupitia TanzLII

Malengo ya Kujifunza:

Kufikia mwisho wa moduli hii, washiriki wataweza:

- Kufungua TanzLII na kuonyesha sehemu ya kupata hukumu, sheria na kanuni kwa lugha rahisi (eneo la wasaidizi wa kisheria) kwenye ukurasa mkuu.
- Kutekeleza utafutaji wa kimsingi na matokeo finyu kwa kutumia vichujio (aina, mahakama, mwaka, mada).
- Kutambua vyanzo vikuu vya sheria (Katiba, Sheria zilizotungwa na Bunge, Sheria zitokanazo na Maamuzi ya Mahakama) na kutaja ngazi za mahakama (Mahakama ya Mwanzo → Mahakama ya Wilaya/Mahakama ya Hakimu Mkazi → Mahakama Kuu → Mahakama ya Rufani).
- Kufungua Katiba, Sheria ya Bunge na maamuzi ya mahakama, kishakutumia jedwali la yaliyomo na zana ya kutafuta ndani ya hati (find-in-document) ili kufikia kipengele husika.
- Kubadili lugha ya tovuti (Kiingereza ↔ Kiswahili) na kupata toleo la Kiswahili au tafsiri kwa lugha rahisi/muhtasari pale ambapo nyaraka halisi haipatikani.
- Kutumia ukurasa wa mada ya Sheria kwa Lugha Rahisi ili kusogea kati ya Mwongozo, Muhtasari wa Sheria na Muhtasari wa Mashauri kwa ajili ya suala moja la mteja.
- Kusoma muhtasari wa shauri na kubainisha kwa mstari moja au miwili: ukweli wa kesi, hoja kuu ya kisheria, kanuni ya sheria, na uamuzi wa mwisho.
- Kuhifadhi nyaraka katika TanzLII Yangu, kuongeza kumbukumbu fupi, na kuweka taarifa ya ufuatiliaji au utafutaji.
- Kwa kuzingatia hali dhahania fupi, kuchagua njia sahihi ya utafiti (Njia ya Utatuzi / Njia ya Rufaa / Njia ya Elimu) na kueleza hatua inayofuata kwa lugha rahisi.

1.1 Utangulizi

Mfumo wa Taarifa za Maamuzi, Sheria na Kanuni za Tanzania (TanzLII) ni rasilimali ya bure ya mtandaoni inayotoa upatikanaji wa taarifa mbalimbali za kisheria kutoka Tanzania. Ni nyenzo muhimu kwa wasaidizi wa kisheria pamoja na mtu yeyote anayeihitaji kufanya utafiti wa kisheria nchini Tanzania. Uwezo wako wa kuvinjari tovuti hii kwa ujasiri ndio msingi wa kazi yako yote. Katika moduli hii, utajifunza muundo wa sheria za Tanzania, jinsi ya kupata taarifa kwenye TanzLII na

muhimu zaidi ni jinsi ya kutumia sehemu ya sheria katika lugha rahisi ili kuelewa masuala magumu ya kisheria na kutoa usaidizi sahihi na wa kimaadili kwa wateja wako.

1.2 Msingi: Vyanzo vya Sheria na Mfumo wa Mahakama

Kabla ya kuchunguza tovuti, ni muhimu kuelewa kile tunachokitafuta. Mfumo wa kisheria wa Tanzania una ngazi iliyo wazi ya mamlaka ya kisheria.

Vyanzo vya Sheria

1. **Katiba:** Hii ndiyo sheria kuu na ya juu zaidi ya nchi. Sheria zote nyingine lazima zikubaliane nayo.
2. **Sheria za Bunge:** Hizi ni sheria zinazotungwa Bungeni, mfano Sheria ya Ndoa. Ndipo kanuni nyingi za kisheria zinazotumika kila siku huandikwa.
3. **Sheria zitokanazo na Maamuzi ya Mahakama:** Haya ni maamuzi yaliyoandikwa na mahakama za juu. Yanatuonyesha namna majaji wanavyotafsiri na kutekeleza sheria katika hali za maisha halisi. Maamuzi ya mahakama ya ngazi ya juu ni lazima kufuatwa na mahakama za ngazi ya chini.

Ngazi za Mahakama: Kuelewa ni mahakama ipi inashughulikia aina gani ya kesi ili kutoa ushauri sahihi. Muundo wa ngazi hii ni huu:

1. **Mahakama ya Mwanzo:** Hushughulikia kesi ndogo za madai na jinai katika ngazi ya chini.
2. **Mahakama za Wilaya na Mahakama za Hakimu Mkazi:** Husikiliza shauri zenye uzito zaidi na rufaa kutoka Mahakama za Mwanzo.
3. **Mahakama Kuu:** Ina divisheni maalum (mfano: Divisheni ya Ardhi, Biashara, Kazi) na husikiliza kesi kubwa pamoja na rufaa kutoka mahakama za chini.
4. **Mahakama ya Rufaa ya Tanzania:** Hii ndiyo mahakama ya juu kabisa nchini. Maamuzi yake ni ya mwisho.

1.3 Uongozaji wa TanzLII na Sehemu ya "Sheria kwa Lugha Rahisi"

TanzLII (*www.TanzLII.org*) ni tovuti rasmi, ya bure nchini Tanzania yenye hukumu, sheria, magazeti ya serikali, na miongozo ya vitendo. Wasaidizi wa kisheria wanapaswa kujifunza kwanza misingi ya utafiti wa tovuti hii, kisha kutumia kituo cha Sheria kwa Lugha Rahisi (Law in Plain Language – LPL) kwa kazi za kila siku.

A. Muongozo wa Ukurasa Mkuu (Home page orientation)

Sehemu ya juu ya uongozaji: Maamuzi ya Mahakama, Sheria, Gazeti la Serikali, kitovu cha utafit (Mchanganuo wa kesi, Majarida, Makala), (Mikusanyiko: ikiwemo Sheria kwa Lugha Rahisi na eneo maalum la Wasaidizi wa Kisheria).

kielelezo: Muongozo wa Ukurasa wa Mwanzo wa TanzLII

B. Utafiti wa Msingi kwenye TanzLII (Basic research on TanzLII – site-wide search & filters)

1. **Utafutaji wa Jumla:** Tumia kisanduku cha utafutaji kilicho kwenye ukurasa mkuu. Matokeo yanaonyesha aina zote za yaliyomo. Tumia vichujio vilivyoko upande wa kushoto na mpangilio kulingana na uhusika au tarehe. TanzLII Help
2. **Utafutaji wa Kina:** Kutoka ukurasa mkuu au matokeo ya awali, fungua Utafiti wa kina kuweka mipaka ya tarehe na vigezo vingine vya usahihishaji wa utafiti.

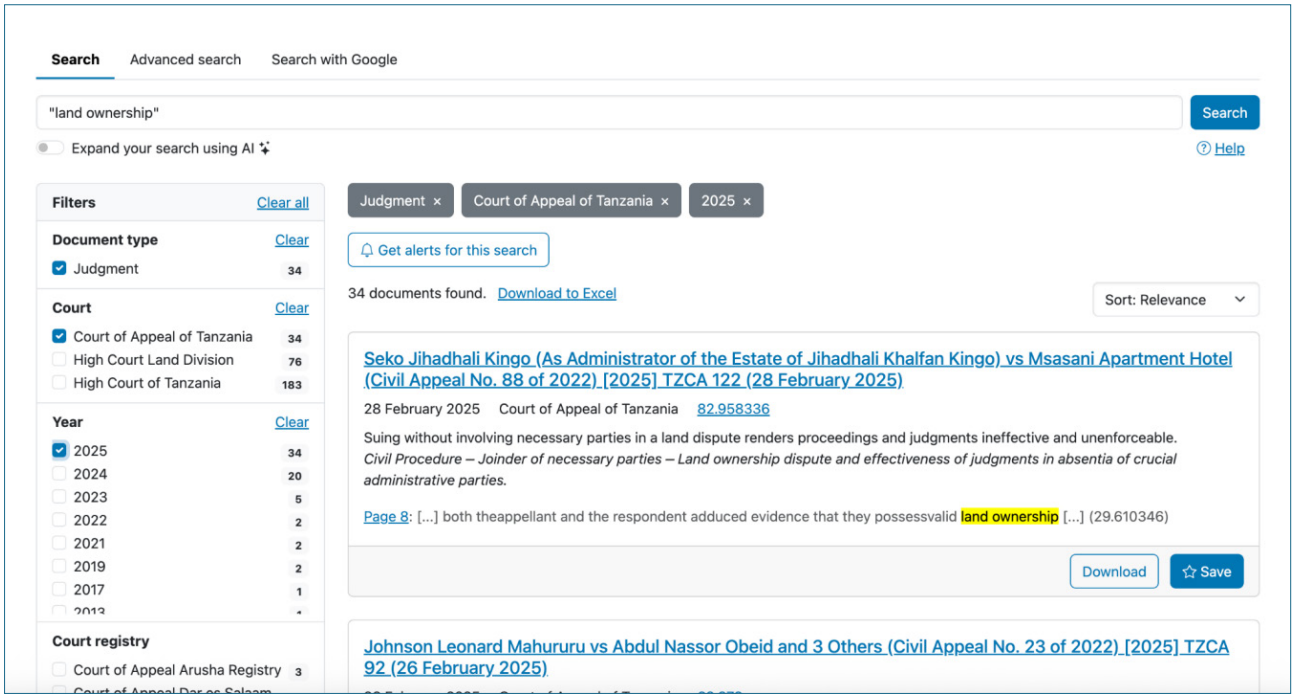

kielelzo: Matokeo ya Utafutaji wa Kina

3. **Kupitia Kuperuzi Badala ya Kutafuta**

- **Hukumu→ Mahakama Kuu / Mahakama ya Rufaa:** Tumia kichujio cha mwaka au jina la hakimu.
- **Hukumu→ Mahakama Zote (2025):** Angalia orodha za kila mwezi.

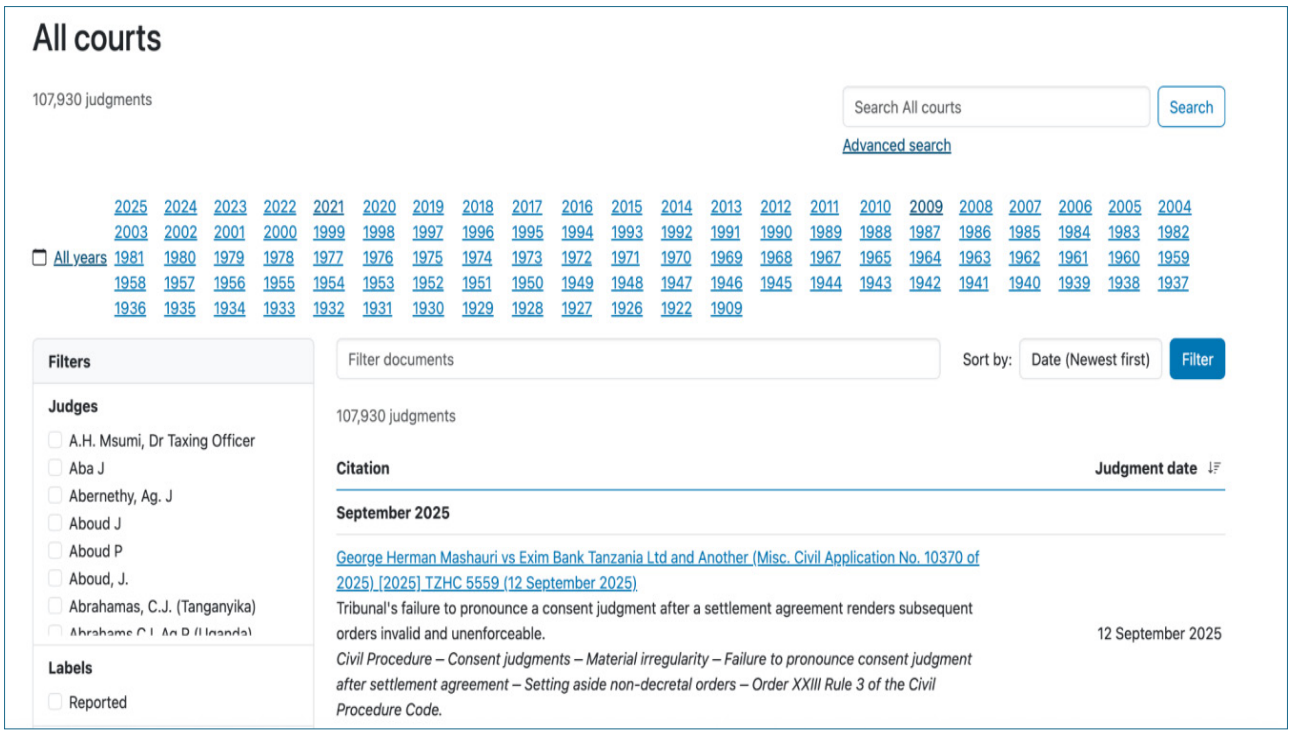

Kieleelezo: Utafutaji kwa kutumia Mahakama na Mwaka

C. Kusoma Nyaraka (Hukumu au Sheria): Kichupo cha Maelezo ya Nyaraka

Unapofungua nyaraka, utaona toolbar ya kawaida (juu/katikati): Pakua PDF, Shiriki, Nakili rejeleo, Jedwali la Maudhui, Tafuta ndani ya nyaraka, Nyaraka zinazohusiana (unganisha kati ya muhtasari na chanzo cha sheria)

https://tanzlii.org/en/akn/tz/act/1977/1/swa@2002-07-31

Kielelzo : Taarifa za Nyaraka kwenye TanzLII

D. Kubadilisha Lugha (Kingereza ↔ Kiswahili)

TanzLII inatumia Kiswahili na Kiingereza, ili wasaidizi wa kisheria waweze kufanya utafiti kwa lugha inayomfaa mteja. Badilisha lugha kupitia toggle ya lugha kwenye sehemu ya juu ya tovuti (EN | SW). Nyaraka zinaonyesha alama ya Lugha, mfano: "Language: Kiswahili" au "Language: English". Tumia lugha inayomfaa mteja wakati wa: kuhojiwa, ushauri, au kuandaa nyaraka.

Kwa nini hii ni muhimu kwa wasaidizi wa kisheria:

- **Ufafanuzi wa mteja kwanza:** Badilisha Kiswahili unapofafanua hatua au haki kwa wateja/jiwe la jamii.
- **Usahihi:** Maneno kama talaka, matunzo, mali ya ndoa ni rahisi kutafuta na kutambua kwa Kiswahili.
- **Uharaka:** Mwongozo na muhtasari wa Sheria mara nyingi ni wa lugha mbili ; unaweza kuhamia lugha unayohitaji bila kuondoka kwenye ukurasa.

Jinsi ya Kubadilisha Lugha:

1. Kwenye ukurasa wowote wa TanzLII, tafuta language toggle juu (EN | SW).
2. Bofya lugha unayopendelea (mfano: Kiswahili).
3. Fungua nyaraka; angalia mstari wa Lugha juu. Toleo la lugha nyingine linaweza kupatikana kupitia nyaraka inayohusiana au kwenye orodha ya mada.

Kielelezo: kubadilisha lugha katika TanzLII

Changamoto za Kawaida na Suluhisho za Haraka:

- **"Siwezi kupata hii kwa Kiswahili." Baadhi ya maamuzi yapo tu kwa Kiingereza. Jaribu:** (a) Mwongozo wa mada husika (mara nyingi ni lugha mbili) (b) Muhtasari wa Sheria, (c) Kiungo cha nyaraka zinazohusiana kwenye Sheria Kuu inayopatikana kwa Kiswahili. Unaweza pia kutumia tafsiri ya mashine kutafsiri ukurasa wa TanzLII kwa Kiswahili kwa elimu ya jamii (onyo; tafsiri ya mashine si matini nrasmi).

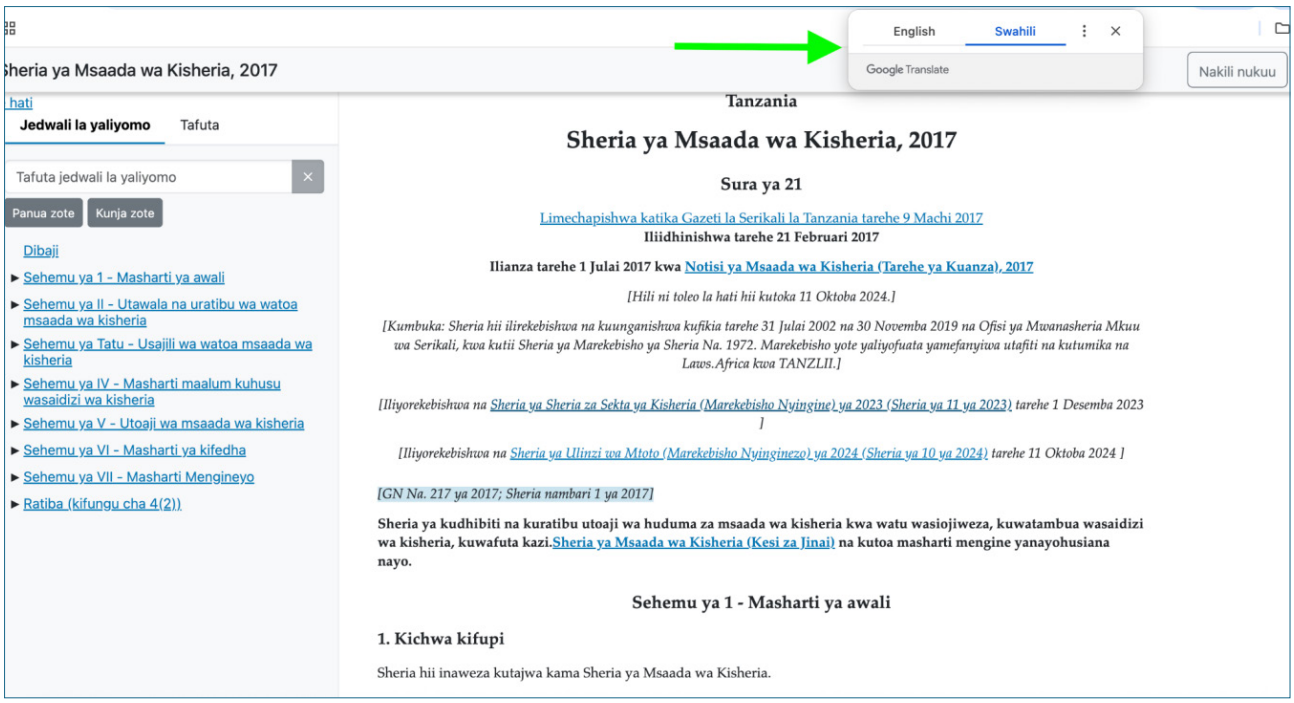

Kielelezo: Kutumia tafsiri ya google kutafsiri maudhui kwenye TanzLII kutoka Kiingereza kwenda Kiswahili

1. Ingia **https:// translate.google.com**
2. Weka **Kutoka**: Kiingereza → Kwenda: Kiswahili.
3. Bofya **Tovuti** (au bandika anwani ya TanzLII kwenye kisanduku cha maandishi kisha bonyeza Ingiza).
4. Bofya **kiungo** kilichotafsiriwa ambacho Google itaonyesha; vinjari tovuti hiyo kwa Kiswahili.
5. Tumia kitufe cha **View Original** ikiwa sentensi itaonekana ya ajabu.

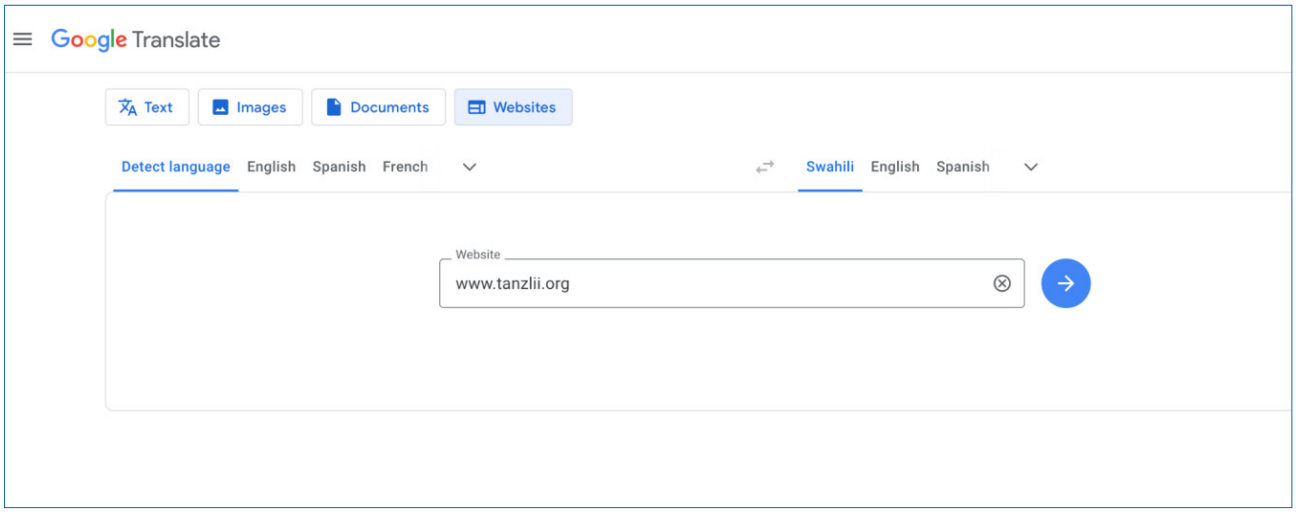

Kielelezo: Utumiaji wa tafsiri ya google kutafsiri utoka kingereza kwenda kiswahili

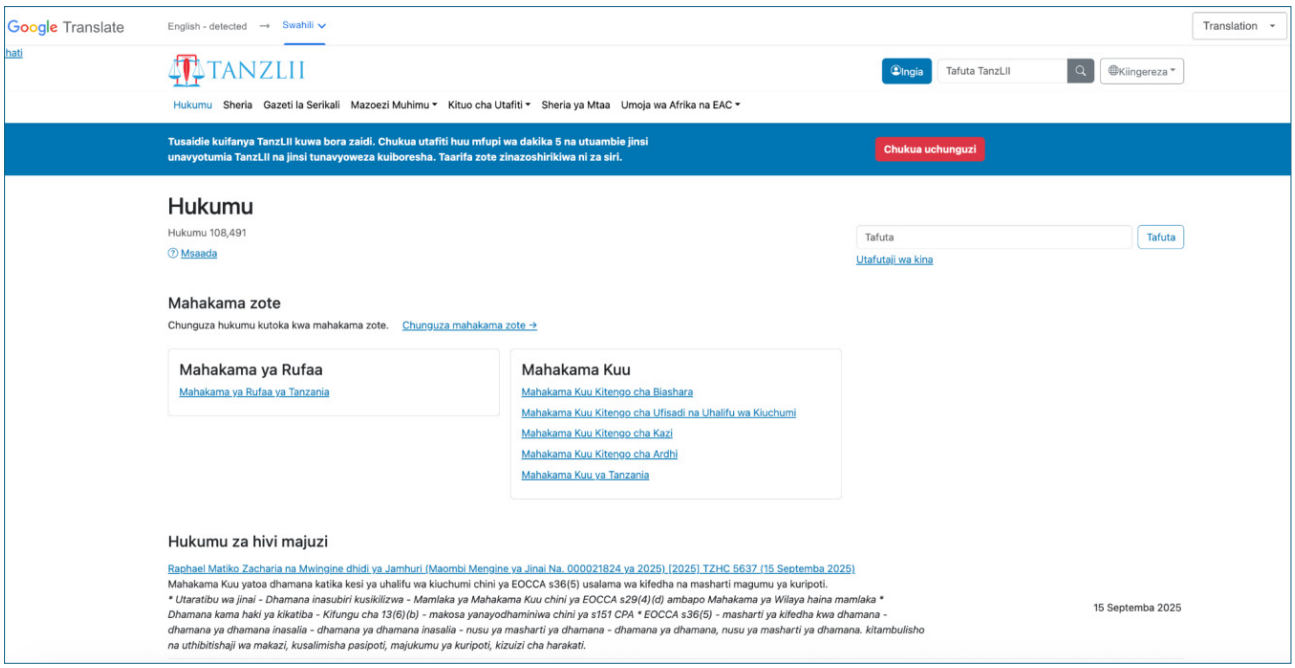

Kielelezo: TanzLII.org kwa kiswahili

- Kiolesura kimebadilika lakini nyaraka haijabadilika.” Kibonyezo cha kichwa huathiri mwonekano wa tovuti; nyaraka za moja kwa moja hutegemea kinachopatikana. Tumia nyaraka husika au badili maneno ya utafutaji (matunzo dhidi ya maintenance).
- “Mteja wangu anahitaji kijitabu.” Pakua Mwongozo wa Kiswahili au Muhtasari wa Sheria, kisha chapisha sehemu husika.

1.4 Utangulizi wa TanzLII Yangu

Kwa nini lazima ujisajili

TanzLII inaweza kutumika bila akaunti, lakini kuingia unafungua TanzLII Yangu ambayo ni eneo la kazi binafsi ya utafiti wa kisheria kwa haraka na kwa mpangilio. Ukiwa na akaunti unaweza: kuhifadhi nyaraka (na kuzipanga kwenye folda), kuongeza maoni/maelezo binafsi, kufuatilia mada/mahakama ili kupata masasisho kwa barua pepe, na kuweka taarifa za utafutaji kwa nyaraka mpya zinazolingana na hoja yako ya utafutaji.

TanzLII Yangu (Jisajili / Ingia): tengeneza akaunti ili uweze kuhifadhi nyaraka, kutoa maoni, kufuatilia mada, na kuweka taarifa za utafutaji. Tutaingia kabla ya mazoezi.

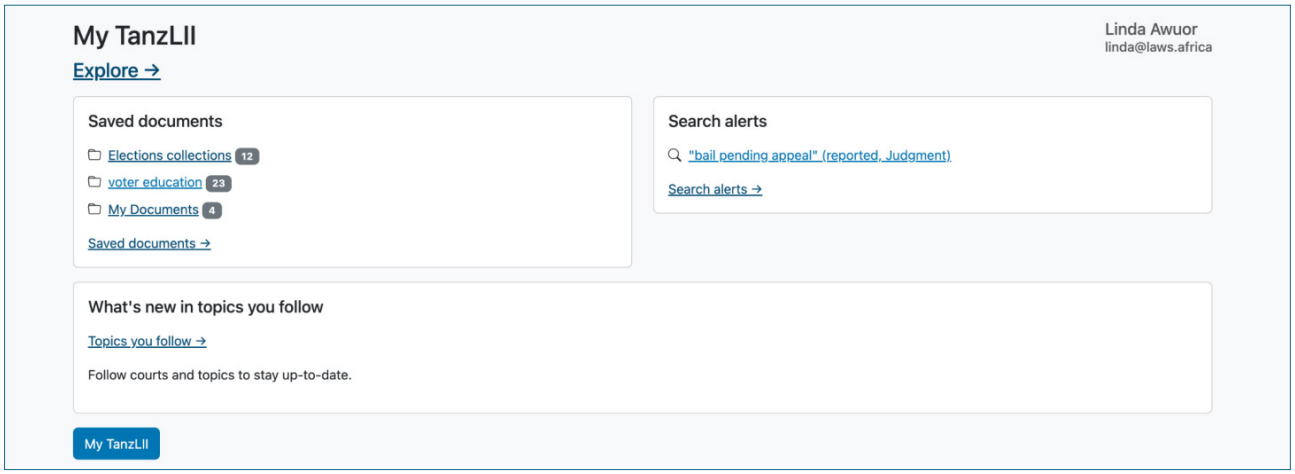

Kielelezo: picha ya skrini ya TanzLII

TanzLII Yangu inakupa nini?

Vipengele na Umuhimu Wake

Kipengele Kazi Yake Umuhimu Wake Mwongozo wa TanzLII

Sifa	inavyofanya nini	Kwanini ni muhimu
Nyaraka Zilizohifadhiwa	Hifadhi hukumu, sheria, muongozo au muhtasari wowote katika maktaba yako binafsi; panga kwenye folda	Kuunda mapokeo ya haraka ("go-to packs") kwa hali za mara kwa mara unazokutana nazo mara kwa mara (matunzo, kufukuzwa, au ukatili wa kijinsia). *LII User Guide*
Maoni/Maelezo Binafsi	Weka maelezo yako mwenyewe juu ya nyaraka ulizohifadhi; yanaonekana kwako pekee.	Hifadhi nukta muhimu unazotumia unapoishauri wateja; huna haja ya daftari la pembeni. *LII User Guide*
Kufuatilia Mada/Mahakama	Bonyeza "Follow" kwenye mada yoyote (mfano: "Ndoa, Talaka, Matunzo" au "Polisi") na pokea taarifa kwa barua pepe kila mara nyaraka mpya zinapoongezwa.	Kukuweka na taarifa mpya bila kulazimika kufanya utafiti kila siku. *LII User Guide*
Taarifa za Utafutaji	Hifadhi utafutaji (mfano: "matunzo + malezi") na pokea barua pepe kila mara kunapokuwa na matokeo mapya.	Nzuri kwa kufuatilia mwenendo wa sheria za kesi zinazoboreshwa. Inahitaji kuingia (login). *LII User Guide*
Nyaraka Zenye Uhusiano	Ona nyaraka zinazopendekezwa na AI zinazohusiana na zilizopo kwenye folda yako.	Kugundua haraka mamlaka au rejeleo zinazofanana. *LII User Guide*

Kielelezo 10: Picha ya Skrini ya TanziLII yangu

1.5 Kitovu cha Maarifa cha Kidijitali cha Wasaidizi wa Kisheria wa TanzLII

Kituo cha Maarifa cha Kidijitali cha Wasaidizi wa Kisheria cha TanzLII ni rasilimali ya Kiswahili inayopatikana bila mtandao kupitia TanzLII, inayokusanya zana za vitendo, miongozo ya kisheria iliyorahisishwa, na vifaa vya mafunzo kwa kazi za kila siku za wasaidizi wa sheria na maendeleo ya kitaaluma. Vifaa vyote vilivyomo kwenye kituo hiki vinapatikana bila malipo, huhuishwa mara kwa mara, na vimetengenezwa mahsusi kwa mahitaji ya jamii ya wasaidizi wa kisheria nchini Tanzania. Sehemu ya Kituo hiki huvunjavunja mada ngumu za kisheria kuwa miongozo rahisi.

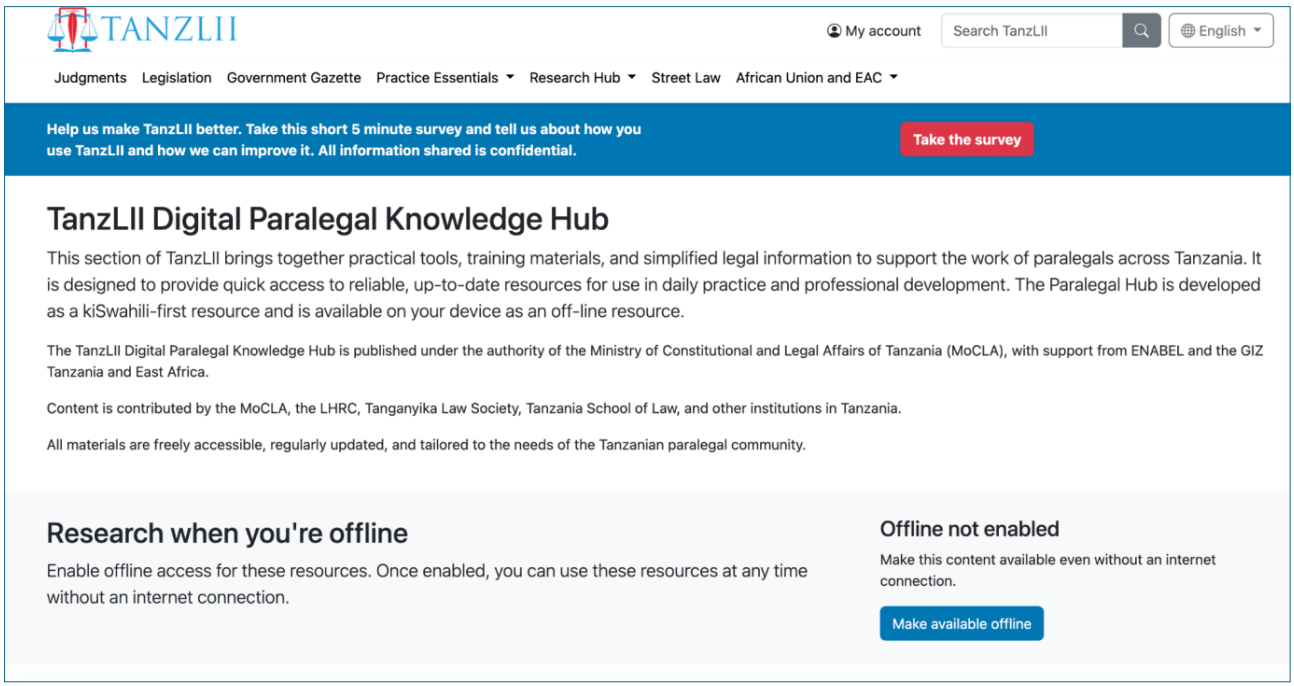

kielelezo: kitovu cha maarifa TanzLII cha kidigitali cha wasaidizi wa kisheria

Kitovu cha maarifa kina miongozo ya mafunzo, miongozo na mbinu bora za taarifa za kisheria.

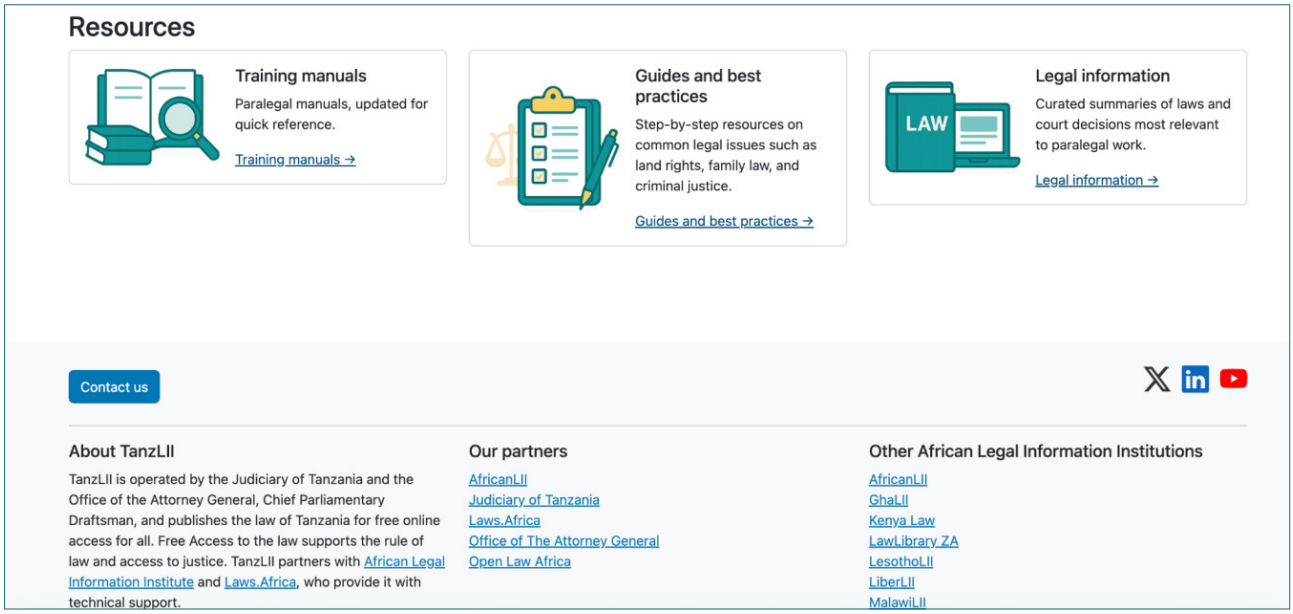

Kielelezo: Rasilimali zinazopatikana katika kitovu cha maarifa ya wasaidizi wa kisheria

Unapo bofya mada, kama vile "Ndoa, Talaka na Matunzo," utapata vichupo vitatu muhimu vinavyounda mtiririko wa msingi wa utafiti wetu:

1. **Mwongozo kwa Lugha Rahisi:** Unaeleza mada kwa lugha ya kila siku.
2. **Muhtasari wa Sheria:** Unaonyesha sheria na vifungu mahsusi.
3. **Muhtasari wa Shauri:** Unaonyesha jinsi sheria zinavyotekelezwa katika kesi halisi.

1.5.1 Jinsi ya Kutafuta na Kuelewa Sheria

Sheria ndizo zinazoeleza kanuni. Kichupo cha "Muhtasari wa Sheria" ndicho njia ya mkato ya kupata sheria muhimu zaidi zinazohusiana na masuala unayoshughulika nayo haswa.

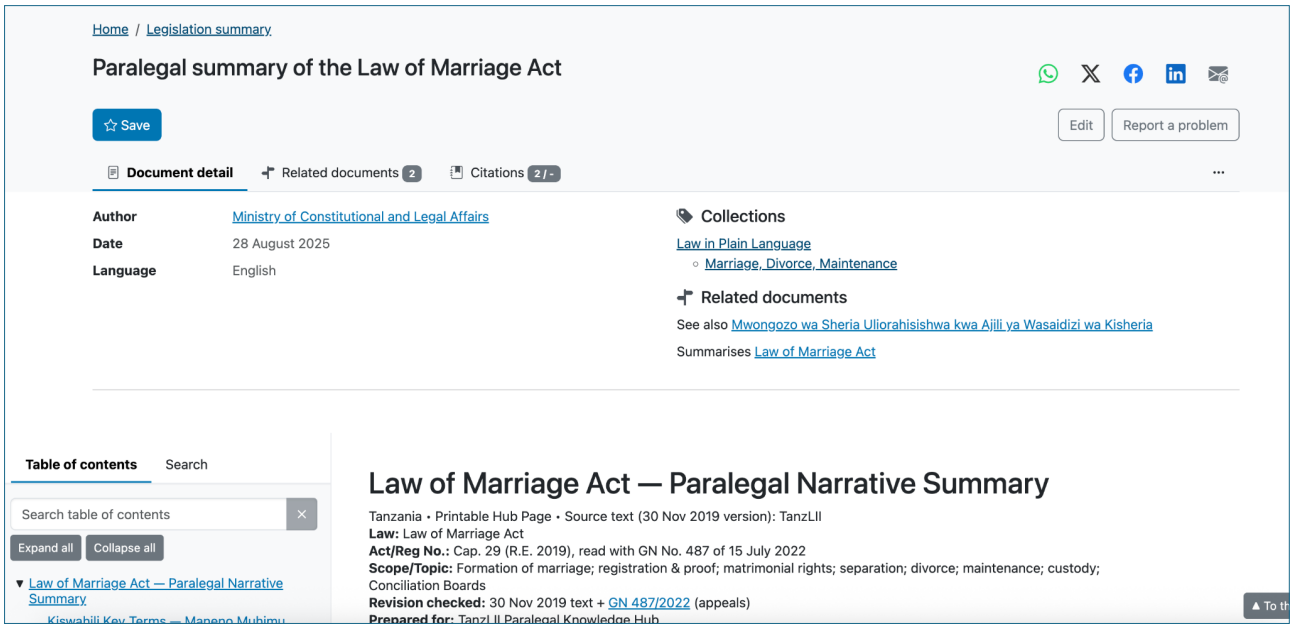

kielelezo: Muhtasari wa Kisheria wa Sheria ya Ndoa

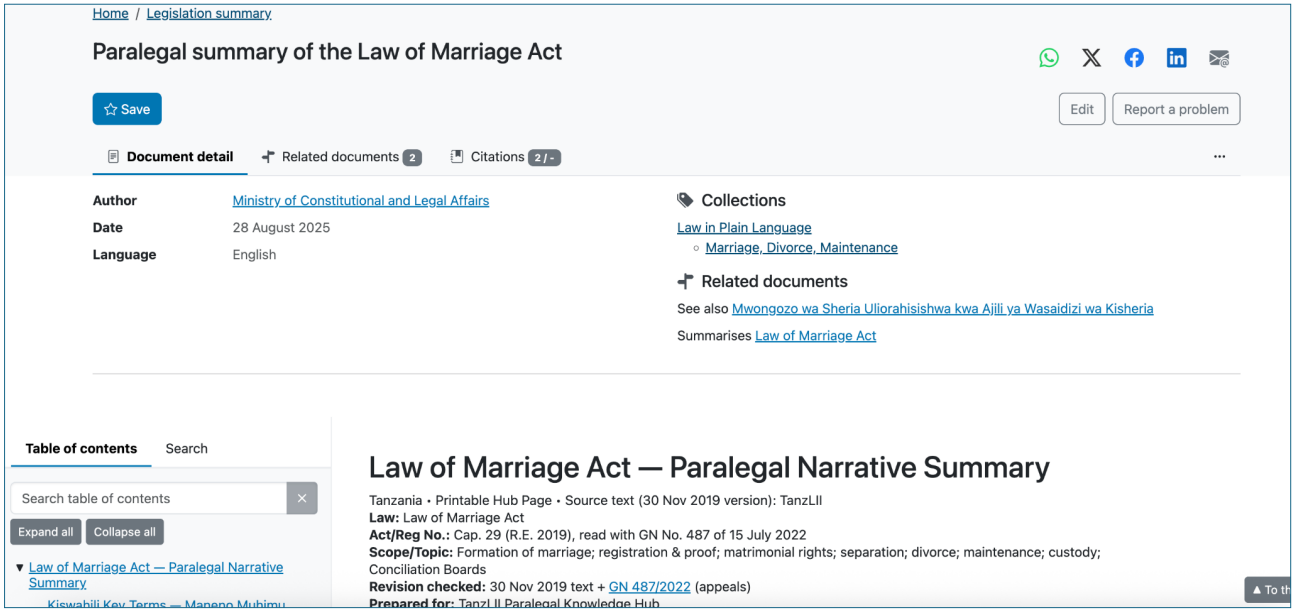

Kielelezo: Muhtasari wa msaidizi wa kisheria kuhusu Sheria ya Ndoa

Unapotazama sheria, unapaswa kujua unachoona:

- **Kichwa kifupi + Nambari ya Sheria:** jina la kawaida na marejeo (mfano, Sura XX Toleo Lililorekebishwa Mwaka YYYY).
- **Madhumuni/mawanda:** kile ambacho sheria inashughulikia (uundaji, haki, taratibu, tiba/ufumbuzi).
- **Toleo/taarifa za marekebisho:** angalia toleo lililorekebishwa (R.E.) na tarehe ya toleo kwenye TanzLII.

- Muundo: Sehemu/Sura → vifungu → vifungu vidogo → masharti ya ziada/isipokuwa.
- Tafsiri (Ufafanuzi): maneno yanaweza kuelezwa ndani ya Sheria — daima soma ufafanuzi kabla ya kutumia kanuni.

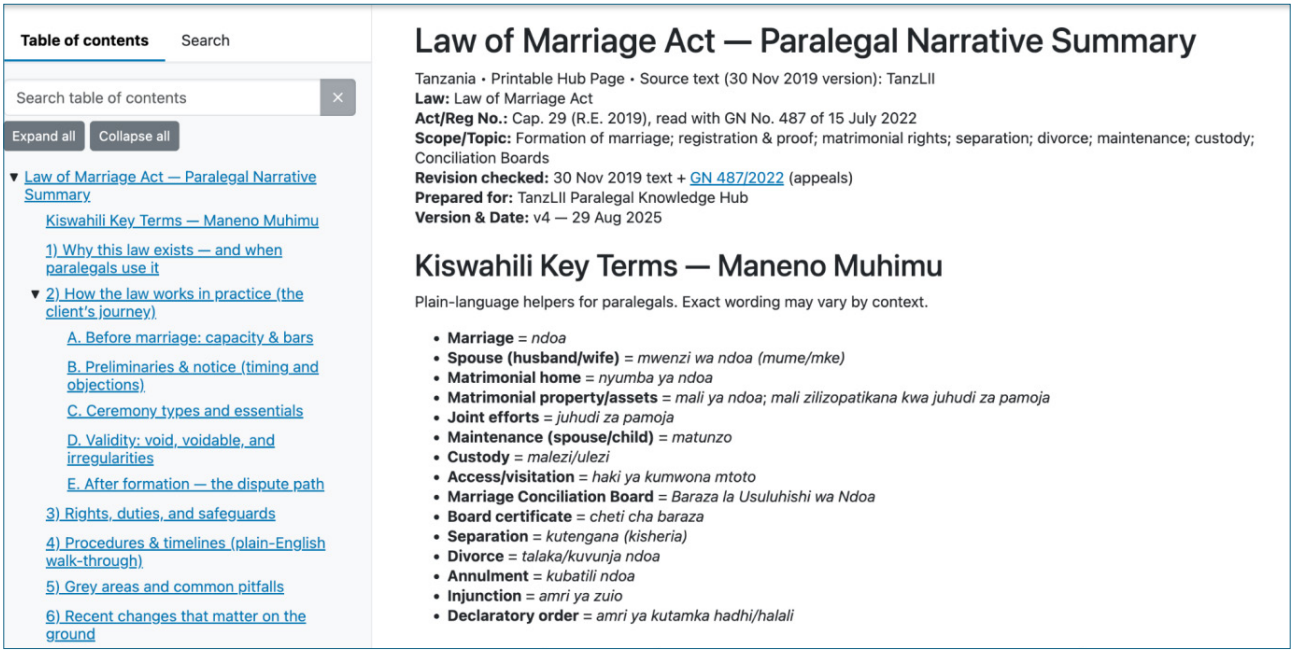

Kielelezo: Picha ya skrini inayoonyesha maelezo ya Muhtasari wa Msaidizi wa Kisheria kuhusu Sheria ya Ndoa

1.5.2 Jinsi ya Kupata na Kuelewa Muhtasari wa Kesi

Sheria za maamuzi ya kesi zinaonyesha jinsi kanuni zinavyotekelezwa kwa vitendo. Kichupo cha "Muhtasari wa Kesi" ndicho dirisha lako kuelekea mahakamani. Kuelewa namna ya kusoma kesi ni stadi ya msingi kwa msaidizi wa kisheria.

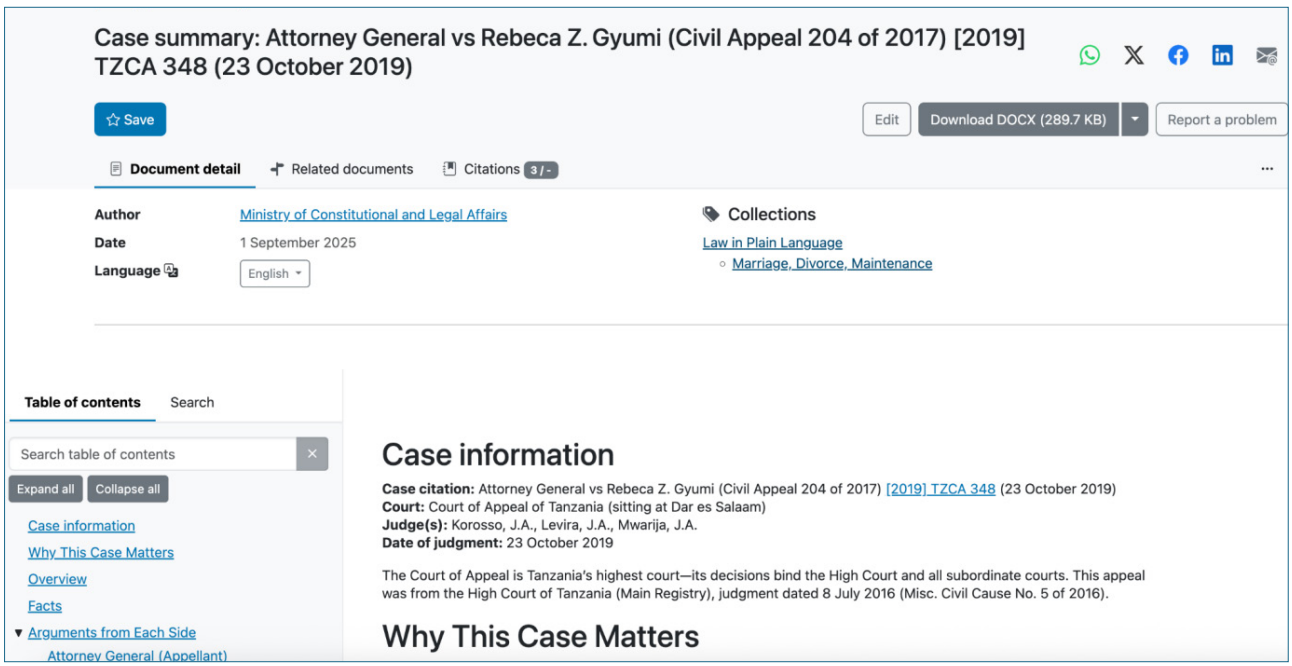

Kielelezo: Picha ya skrini inayoonyesha maelezo ya kesi katika muhtasari wa kesi

Ufafanuzi wa muhtasari wa Kesi:

- **Jina la Kesi na Marejeo:** mfano, Mwanasheria Mkuu dhidi ya Rebeca Z. Gyumi (Rufaa ya Kiraia Na. 204 ya 2017). Hii inaonyesha ni nani waliokuwa wahusika. Mtu aliyeanzisha rufaa (Mrufani) ni Mwanasheria Mkuu, na mtu anayejibu (Mrufaniwa) ni Rebeca Z. Gyumi.
- **Mahakama:** Inaonyesha ni mahakama ipi iliyotoa uamuzi (mfano, Mahakama ya Rufaa). Hili ni jambo muhimu ili kuelewa uzito wa uamuzi.
- **Hoja za Msingi:** Muhtasari mfupi wa kilichotokea. Mfano: Mke alikuwa mama wa nyumbani kwa miaka mingi huku biashara ya mume ikikua. Baada ya talaka, mume alidai hana haki yoyote kwenye mali.
- **Swali la Kisheria :** Swali la kisheria ambalo mahakama ilipaswa kujibu. Mfano: Je, kazi ya nyumbani ya mke inahesabika kama "juhudi za pamoja" katika upatikanaji wa mali?
- **Uamuzi (Holding/Ruling):** Jibu la mahakama kwa swali hilo. Hii ndiyo hoja kuu ya kuzingatia. Mfano: Ndiyo, mahakama iliamua kuwa kazi ya nyumbani ya mke ni mchango mkubwa wa kiuchumi, na anastahili mgao wa haki wa mali.

Kwa kuelewa sehemu hizi, unaweza kufahamu haraka funzo kutoka kwenye kila kesi na kulitumia kuimarisha ushauri wako.

1.6 Mwongozo wa Sheria Uliorahisishwa kwa Wasaidizi wa Kisheria: (Mwongozo Mfupi wa Sheria)

Jukwaa la Wasaidizi wa Kisheria pia linajumuisha mwongozo wa sheria uliorahisishwa kwa ajili ya wasaidizi wa kisheria, ambao hutoa mwongozo juu ya namna ya kutafsiri sheria katika mazingira ya maisha halisi, kwa kutumia lugha rahisi na mifano. Mwongozo huu ni nyenzo muhimu na ya kila siku katika kutekeleza majukumu ya wasaidizi wa kisheria.

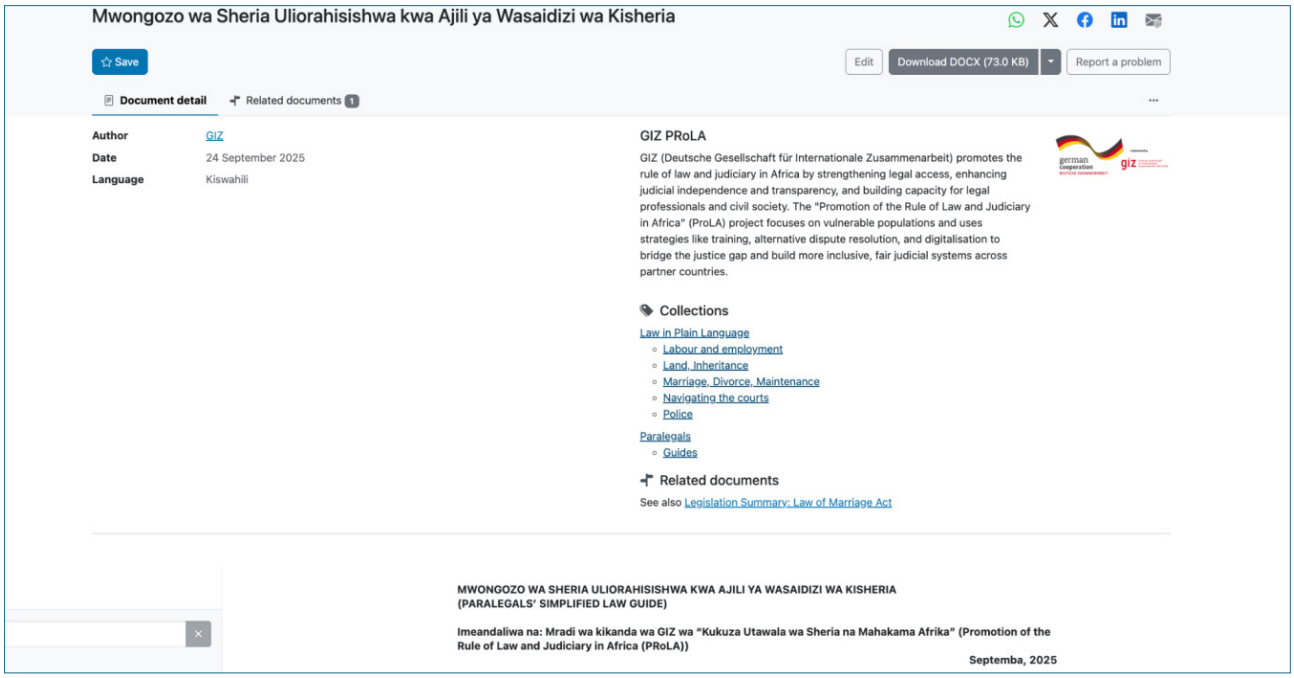

Kielelezo: Mwongozo wa Sheria Uliorahisishwa kwa Wasaidizi wa Kisheria

Mwongozo huu umegawanywa katika sehemu mbalimbali zinazojumuisha taarifa kuhusu sheria kuu na sheria ndogo ambazo ni muhimu kwa kazi ya wasaidizi wa kisheria, majukumu, mamlaka na mipaka ya wasaidizi wa kisheria, pamoja na mambo mbalimbali yanayopaswa kuzingatiwa katika utoaji wa ushauri kuhusu masuala ya jinai, madai, mikataba, ndoa, watoto, ardhi na urithi. Kwa kutumia mwongozo huu, wasaidizi wa kisheria wataweza kutoa msaada wa kisheria kwa jamii kwa usahihi na ufanisi zaidi.

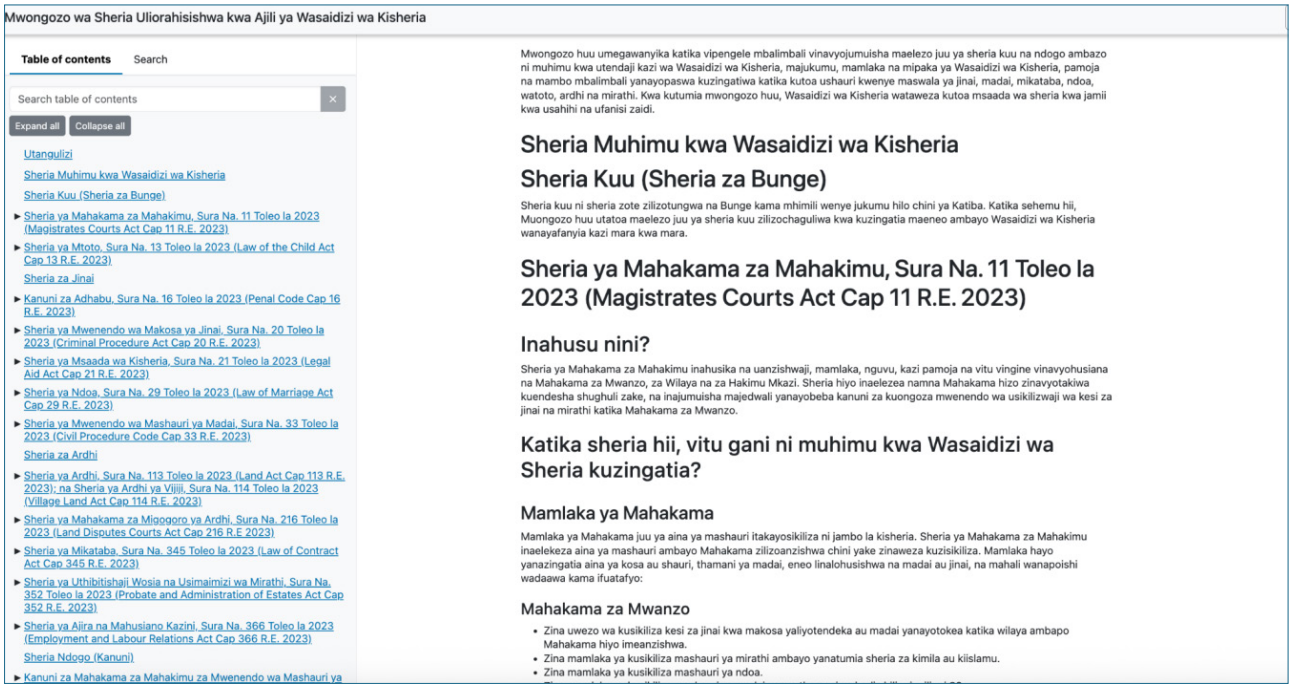
Mwongozo wa Sheria Uliorahisishwa kwa Ajili ya Wasaidizi wa Kisheria

Table of contents | Search

Search table of contents

Expand all | Collapse all

Utangulizi
Sheria Muhimu kwa Wasaidizi wa Kisheria
Sheria Kuu (Sheria za Bunge)
► Sheria ya Mahakama za Mahakimu, Sura Na. 11 Toleo la 2023 (Magistrates Courts Act Cap 11 R.E. 2023)
► Sheria ya Mtoto, Sura Na. 13 Toleo la 2023 (Law of the Child Act Cap 13 R.E. 2023)
Sheria za Jinai
► Kanuni za Adhabu, Sura Na. 16 Toleo la 2023 (Penal Code Cap 16 R.E. 2023)
► Sheria ya Mwenendo wa Makosa ya Jinai, Sura Na. 20 Toleo la 2023 (Criminal Procedure Act Cap 20 R.E. 2023)
► Sheria ya Msaada wa Kisheria, Sura Na. 21 Toleo la 2023 (Legal Aid Act Cap 21 R.E. 2023)
► Sheria ya Ndoa, Sura Na. 29 Toleo la 2023 (Law of Marriage Act Cap 29 R.E. 2023)
► Sheria ya Mwenendo wa Mashauri ya Madai, Sura Na. 33 Toleo la 2023 (Civil Procedure Code Cap 33 R.E. 2023)
Sheria za Ardhi
► Sheria ya Ardhi, Sura Na. 113 Toleo la 2023 (Land Act Cap 113 R.E. 2023); na Sheria ya Ardhi ya Vijiji, Sura Na. 114 Toleo la 2023 (Village Land Act Cap 114 R.E. 2023)
► Sheria ya Mahakama za Migogoro ya Ardhi, Sura Na. 216 Toleo la 2023 (Land Disputes Courts Act Cap 216 R.E 2023)
► Sheria ya Mikataba, Sura Na. 345 Toleo la 2023 (Law of Contract Act Cap 345 R.E. 2023)
► Sheria ya Uthibitishaji Wosia na Usimaimizi wa Mirathi, Sura Na. 352 Toleo la 2023 (Probate and Administration of Estates Act Cap 352 R.E. 2023)
► Sheria ya Ajira na Mahusiano Kazini, Sura Na. 366 Toleo la 2023 (Employment and Labour Relations Act Cap 366 R.E. 2023)
Sheria Ndogo (Kanuni)
► Kanuni za Mahakama za Mahakimu za Mwenendo wa Mashauri ya

Mwongozo huu umegawanyika katika vipengele mbalimbali vinavyojumuisha maelezo juu ya sheria kuu na ndogo ambazo ni muhimu kwa utendaji kazi wa Wasaidizi wa Kisheria, majukumu, mamlaka na mipaka ya Wasaidizi wa Kisheria, pamoja na mambo mbalimbali yanayopaswa kuzingatiwa katika kutoa ushauri kwenye maswala ya jinai, madai, mikataba, ndoa, watoto, ardhi na mirathi. Kwa kutumia mwongozo huu, Wasaidizi wa Kisheria wataweza kutoa msaada wa sheria kwa jamii kwa usahihi na ufanisi zaidi.

Sheria Muhimu kwa Wasaidizi wa Kisheria

Sheria Kuu (Sheria za Bunge)

Sheria kuu ni sheria zote zilizotungwa na Bunge kama mhimili wenye jukumu hilo chini ya Katiba. Katika sehemu hii, Muongozo huu utatoa maelezo juu ya sheria kuu zilizochaguliwa kwa kuzingatia maeneo ambayo Wasaidizi wa Kisheria wanayafanyia kazi mara kwa mara.

Sheria ya Mahakama za Mahakimu, Sura Na. 11 Toleo la 2023 (Magistrates Courts Act Cap 11 R.E. 2023)

Inahusu nini?

Sheria ya Mahakama za Mahakimu inahusika na uanzishwaji, mamlaka, nguvu, kazi pamoja na vitu vingine vinavyohusiana na Mahakama za Mwanzo, za Wilaya na za Hakimu Mkazi. Sheria hiyo inaelezea namna Mahakama hizo zinavyotakiwa kuendesha shughuli zake, na inajumuisha majedwali yanayobeba kanuni za kuongoza mwenendo wa usikilizwaji wa kesi za jinai na mirathi katika Mahakama za Mwanzo.

Katika sheria hii, vitu gani ni muhimu kwa Wasaidizi wa Sheria kuzingatia?

Mamlaka ya Mahakama

Mamlaka ya Mahakama juu ya aina ya mashauri itakayosikiliza ni jambo la kisheria. Sheria ya Mahakama za Mahakimu inaelekeza aina ya mashauri ambayo Mahakama zilizoanzishwa chini yake zinaweza kuzisikiliza. Mamlaka hayo yanazingatia aina ya kosa au shauri, thamani ya madai, eneo linalohusishwa na madai au jinai, na mahali wanapoishi wadaawa kama ifuatafyo:

Mahakama za Mwanzo

- Zina uwezo wa kusikiliza kesi za jinai kwa makosa yaliyotendeka au madai yanayotokea katika wilaya ambapo Mahakama hiyo imeanzishwa.
- Zina mamlaka ya kusikiliza mashauri ya mirathi ambayo yanatumia sheria za kimila au kiislamu.
- Zina mamlaka ya kusikiliza mashauri ya ndoa.

Kielelezo: Mwongozo wa Sheria Uliorahisishwa kwa Wasaidizi wa Kisheria

Ifuatayo ni orodha ya sheria zilizofupishwa zinazopatikana katika Mwongozo wa Sheria Uliorahisishwa kwa Wasaidizi wa Kisheria;

- ► Sheria ya Mahakama za Mahakimu, Sura Na. 11 Toleo la 2023 (Magistrates Courts Act Cap 11 R.E. 2023)
- ► Sheria ya Mtoto, Sura Na. 13 Toleo la 2023 (Law of the Child Act Cap 13 R.E. 2023)
- ► Kanuni za Adhabu, Sura Na. 16 Toleo la 2023 (Penal Code Cap 16 R.E. 2023)
- ► Sheria ya Mwenendo wa Makosa ya Jinai, Sura Na. 20 Toleo la 2023 (Criminal Procedure Act Cap 20 R.E. 2023)
- ► Sheria ya Msaada wa Kisheria, Sura Na. 21 Toleo la 2023 (Legal Aid Act Cap 21 R.E. 2023)
- ► Sheria ya Ndoa, Sura Na. 29 Toleo la 2023 (Law of Marriage Act Cap 29 R.E. 2023)
- ► Sheria ya Mwenendo wa Mashauri ya Madai, Sura Na. 33 Toleo la 2023 (Civil Procedure Code Cap 33 R.E. 2023)
- ► Sheria ya Ardhi, Sura Na. 113 Toleo la 2023 (Land Act Cap 113 R.E. 2023) na Sheria ya Ardhi ya Vijiji, Sura Na. 114 Toleo la 2023 (Village Land Act Cap 114 R.E. 2023)
- ► Sheria ya Mahakama za Migogoro ya Ardhi, Sura Na. 216 Toleo la 2023

(Land Disputes Courts Act Cap 216 R.E. 2023)

- Sheria ya Mikataba, Sura Na. 345 Toleo la 2023 (Law of Contract Act Cap 345 R.E. 2023)
- Sheria ya Uthibitishaji Wosia na Usimamizi wa Mirathi, Sura Na. 352 Toleo la 2023 (Probate and Administration of Estates Act Cap 352 R.E. 2023)
- Sheria ya Ajira na Mahusiano Kazini, Sura Na. 366 Toleo la 2023 (Employment and Labour Relations Act Cap 366 R.E. 2023)
- Kanuni za Mahakama za Mahakimu za Mwenendo wa Mashauri ya Madai Katika Mahakama za Mwanzo
  T.S. Na. 310 la 1964 na Na. 119 la 1983 (The Magistrates' Courts (Civil Procedure in Primary Courts) Rules G.Ns. Nos. 310 of 1964 and 119 of 1983)
- Kanuni za Mahakama ya Mwanzo juu ya Usimamizi wa Mirathi
  T.S. Na. 49 la 1971. (The Primary Courts (Administration of Estates) Rules G.N. No. 49 of 1971)
- Kanuni za Mwenendo wa Watoa Msaada wa Sheria, Wanasheria na Wasaidizi wa Kisheria T.S. Na. 669 la 2021 (Code of Conduct for Legal Aid Providers, Lawyers and Paralegals G.N. No. 669 of 2021).

1.7 Njia za Utafiti wa Msaidizi wa Kisheria: Mwongozo Wako wa Kimkakati

Kama msaidizi wa kisheria, utafiti wako wa kisheria kupitia TanzLII utakuelekeza kwenye moja ya njia tatu muhimu. Kuelewa njia hizi mapema kutakusaidia kusimamia matarajio ya mteja wako, kutenda kwa maadili, na kutumia stadi zako kwa ufanisi zaidi. Kila mara unapofanya utafiti kuhusu tatizo la mteja, utajiuliza: "Nipo kwenye njia ipi?"

- **Njia ya Suluhu:** Unatafiti suala husika na kubaini kwamba suluhu ipo wazi na inapatikana kwenye TanzLII, mchakato ni rahisi, na hatua zinazohitajika zipo ndani ya majukumu yako kama msaidizi wa kisheria.
- **Njia ya Rufaa:** Unatafiti suala na kubaini kanuni za kisheria zinazomuunga mkono mteja wako, lakini unatambua kuwa taratibu ni tata mno, zinahitaji uwakilishi katika mahakama ya juu zaidi, au zinahusisha eneo maalumu la sheria. Jukumu lako ni kutoa mwongozo wa awali kisha kufanya rufaa yenye ufanisi na yenye ufahamu kwa wakili.
- **Njia ya Elimu:** Unatumia TanzLII si kwa kesi mahususi ya mteja, bali kubaki na uelewa kuhusu mabadiliko makubwa ya kisheria au maamuzi muhimu ya mahakama. Kisha, unatafsiri taarifa hizi tata katika lugha rahisi ili kuelimisha jamii yako kwa dhati kuhusu haki na wajibu wao.

1.8 Mazoezi ya Kivitendo: Kufafanua Muhtasari wa Kesi

Kazi ya Mshiriki: Kazi yako ya kwanza ya kivitendo ni kutumia stadi tulizojifunza. Nenda kwenye sehemu ya "Sheria kwa Lugha Rahisi" ya TanzLII kwa mada ya "Ndoa, Talaka na Matunzo" kisha bofya kichupo cha "Muhtasari wa Kesi". Pata muhtasari wa kesi ya *Bi Bi Hawa Mohamed dhidi ya Ally Sefu (Rufaa ya Kiraia Na. 9 ya 1983) [1983] TZCA 37 (29 Novemba 1983).*

Soma muhtasari kwa makini kisha, kwenye karatasi, andika yafuatayo:

1. **Wahusika:** Nani alikuwa Mrufani na nani alikuwa Mrufaniwa?

2. **Mahakama:** Ni mahakama gani iliyatoa uamuzi huu? Kwa nini hili ni muhimu?
3. **Hoja za Msingi (Facts):** Kwa sentensi moja, hali ilikuwa ipi?
4. **Swali la Kisheria (Issue):** Kwa sentensi moja, ni swali gani la kisheria lililokuwa kwa mahakama?
5. **Uamuzi (Holding):** Kwa sentensi moja, mahakama iliamua nini?

Mjadala wa Jibu la Mfano:

- **Wahusika:** Mrufani alikuwa Bi Hawa Mohamed (mke); Mrufaniwa alikuwa Ally Sefu (mume).
- **Mahakama:** Mahakama ya Rufaa ya Tanzania. Hii ni muhimu kwa sababu ni mahakama ya juu zaidi, na maamuzi yake yanakuwa na nguvu ya kisheria kwa mahakama zote nyingine nchini.
- **Hoja za Msingi:** Mke aliyehudumu kama mama wa nyumbani kwa muda mrefu alikanushwa sehemu ya mali ya ndoa kwa sababu mume wake alidai hakuwa na mchango wa kifedha.
- **Swali la Kisheria:** Je, kazi ya nyumbani isiyolipwa na mke/mume inahesabika kama mchango katika upatikanaji wa mali ya ndoa?
- **Uamuzi:** Mahakama iliamua kwa uthabiti kuwa kazi ya nyumbani ya mke ni mchango mkubwa wa kiuchumi kwa familia, na kumruhusu sehemu ya haki ya mali zilizopatikana wakati wa ndoa.
- **Matumizi:** Kesi hii ni chombo chenye nguvu cha kuelimisha wateja wake wanawake kwamba michango yao isiyo ya kifedha katika ndoa ina thamani ya kisheria.

Moduli ya 2: Sheria za Ardhi na Haki za Umiliki

Kadi ya Moduli Ndogo — Moduli 1.1: Kuelewa Haki za Ardhi

Muda: Dakika 30

Wahusika: Wasaidizi wa kisheria (wanaoshughulika na jamii)

Nyenzo: Projekta/ubao, vifaa vyenye mtandao; tukio lililochapishwa; upatikanaji wa TanzLII "Sheria kwa Lugha Rahisi," Sheria ya Ardhi za Vijiji, Katiba.

Malengo ya Kujifunza

Baada ya moduli hii, utaweza:

- Kutambua makundi ya ardhi nchini Tanzania (Kawaida, Vijiji, Hifadhi) na kueleza maana ya "Haki ya Makazi".
- Kueleza kuwa haki za wanawake katika ardhi ni sawa na za wanaume na kwamba desturi za ubaguzi hazina nguvu.
- Kupata na kurejelea Sheria ya Ardhi za Vijiji kifungu cha 3(2) na Katiba kifungu cha 13 kuhusu usawa.
- Kutumia njia ya hatua 3 ya utafiti (Lugha Rahisi → Sheria → Kesi) katika mzozo wa urithi wa mjane.
- Kuandaa nota fupi ya ushauri kwa mteja (Fatuma) kwa lugha rahisi ikitokana na vyanzo vilivyotajwa.

Ujumbe Muhimu:

- Ardhi yote ni ya umma; inashikiliwa kwa dhima ya Rais.
- Watu wanashikilia haki za makazi, si umiliki kamili.
- Kanuni ya usawa: haki za wanawake = haki za wanaume (sheria inazidi desturi za ubaguzi).
- Tumia TanzLII kuanzia kuelewa kwa lugha rahisi → maandiko ya kisheria → kesi.

2.1 Mwongozo kwa Lugha Rahisi: Kuelewa Haki za Ardhi

Nchini Tanzania, ardhi ni mali muhimu na chanzo cha migogoro mingi. Sheria inalenga kulinda haki za wananchi wote, hasa makundi hatarishi kama wanawake na wakulima wadogo. Ardhi yote ni ya umma, ikiwa mikononi mwa Rais kama mdhamini kwa ajili ya wananchi. Ardhi inasimamiwa kwa

makundi matatu: Ardhi ya Kuu, Ardhi ya Vijiji, na Ardhi Zilizohifadhiwa. Watu hawamiliki ardhi kikamilifu; wanashikilia Haki ya Makazi (kisheria au ya desturi). Wananchi wanakalia na kutumia ardhi hii kupitia Haki ya Makazi.

Kama msaidizi wa kisheria, nafasi yako ni muhimu sana. Utakuwa mtu wa kwanza kuwasiliana naye mteja, ukimsaidia kuelewa haki zake, kutambua jukwaa sahihi la kisheria la mgogoro wake, na kukusanya ushahidi unaohitajika. Stadi muhimu ni kujua ni lini suala linaweza kushughulikiwa ngazi ya kijiji na ni lini linahitaji rufaa ya haraka kwa wakili.

Tatizo linalojitokeza mara kwa mara na ni zito ni kwamba katika baadhi ya jamii, desturi za jadi hutumika kumzuia mwanamke kumiliki au kurithi ardhi, hasa pale wanapokufa wake zao. Sheria ni wazi sana: haki ya mwanamke kumiliki ardhi ni sawa na ya mwanaume. Sheria inagawanya ardhi katika makundi matatu makuu:

1. **Ardhi Kuu:** Kwa kawaida hupatikana katika maeneo ya mijini na pembezoni mwa mijini. Haki zinatolewa na Kamishna wa Ardhi na kuthibitishwa na Cheti cha Umiliki.
2. **Ardhi ya Vijiji:** Hii inajumuisha ardhi yote iliyoko ndani ya mipaka ya kijiji kilichosajiliwa na inasimamiwa na Baraza la Kijiji kwa mujibu wa Sheria ya Ardhi ya Vijiji. Haki inayoshikiliwa ni Haki ya Kimila ya Kumiliki Ardhi, ambayo kwa mujibu wa sheria ni sawa na Cheti cha Umiliki.
3. **Ardhi Iliyohifadhiwa:** Hii inajumuisha mbuga za taifa, misitu ya hifadhi, na ardhi iliyotengwa kwa ajili ya miundombinu ya umma.

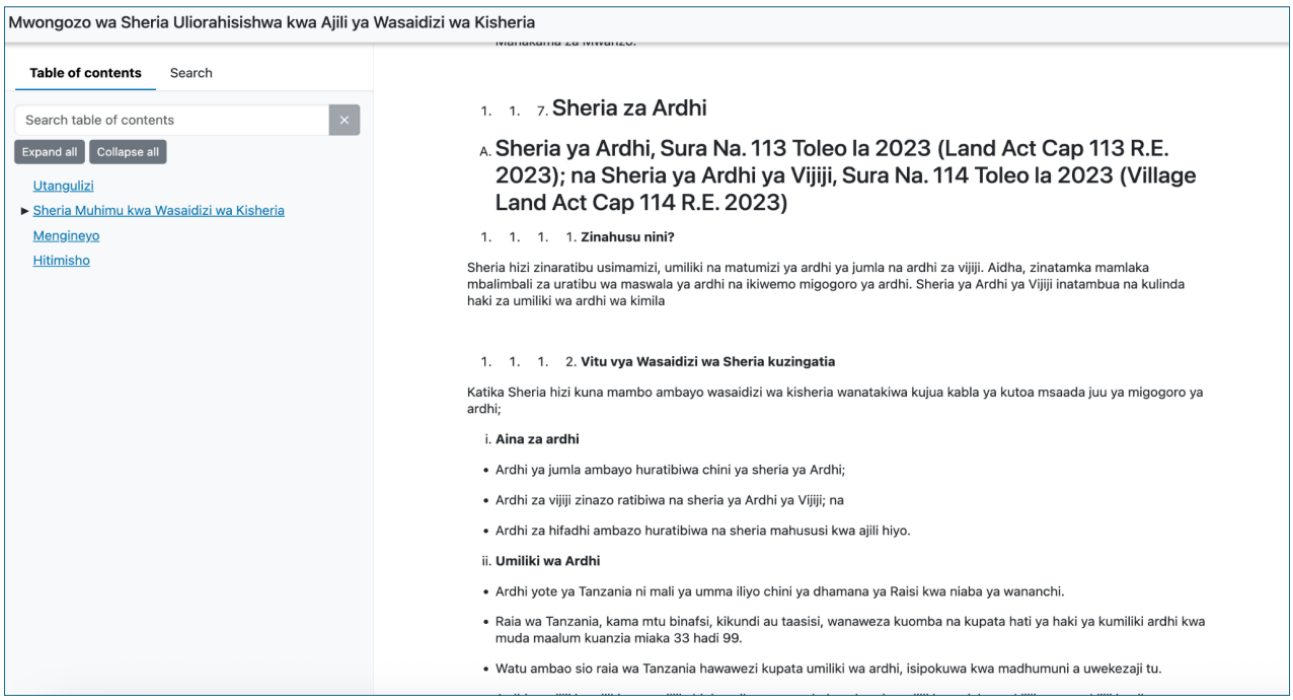
Mwongozo wa Sheria Uliorahisishwa kwa Ajili ya Wasaidizi wa Kisheria

Table of contents Search

Search table of contents

Expand all Collapse all

Utangulizi
Sheria Muhimu kwa Wasaidizi wa Kisheria
Mengineyo
Hitimisho

1. 1. 7. Sheria za Ardhi

A. Sheria ya Ardhi, Sura Na. 113 Toleo la 2023 (Land Act Cap 113 R.E. 2023); na Sheria ya Ardhi ya Vijiji, Sura Na. 114 Toleo la 2023 (Village Land Act Cap 114 R.E. 2023)

1. 1. 1. 1. **Zinahusu nini?**

Sheria hizi zinaratibu usimamizi, umiliki na matumizi ya ardhi ya jumla na ardhi za vijiji. Aidha, zinatamka mamlaka mbalimbali za uratibu wa maswala ya ardhi na ikiwemo migogoro ya ardhi. Sheria ya Ardhi ya Vijiji inatambua na kulinda haki za umiliki wa ardhi wa kimila

1. 1. 1. 2. **Vitu vya Wasaidizi wa Sheria kuzingatia**

Katika Sheria hizi kuna mambo ambayo wasaidizi wa kisheria wanatakiwa kujua kabla ya kutoa msaada juu ya migogoro ya ardhi;

i. **Aina za ardhi**

- Ardhi ya jumla ambayo huratibiwa chini ya sheria ya Ardhi;
- Ardhi za vijiji zinazo ratibiwa na sheria ya Ardhi ya Vijiji; na
- Ardhi za hifadhi ambazo huratibiwa na sheria mahususi kwa ajili hiyo.

ii. **Umiliki wa Ardhi**

- Ardhi yote ya Tanzania ni mali ya umma iliyo chini ya dhamana ya Raisi kwa niaba ya wananchi.
- Raia wa Tanzania, kama mtu binafsi, kikundi au taasisi, wanaweza kuomba na kupata hati ya haki ya kumiliki ardhi kwa muda maalum kuanzia miaka 33 hadi 99.
- Watu ambao sio raia wa Tanzania hawawezi kupata umiliki wa ardhi, isipokuwa kwa madhumuni a uwekezaji tu.

Kielelezo: Dondoo kutoka Mwongozo wa Sheria Uliorahisishwa kwa Ajili ya Wasaidizi wa Kisheria.

2.2 Dhana Muhimu kwa Wasaidizi wa Kisheria

- **Nguvu ya Utafiti wa Kisheria:** Kabla ya kufanya muamala wowote wa ardhi, hatua ya awali ni kufanya uhakiki rasmi katika daftari la usajili wa ardhi husika ili kuthibitisha mmiliki aliyesajiliwa na kubaini kama kuna rehani, madai ya kisheria au pingamizi zilizowekwa dhidi ya ardhi hiyo.
- **Ulinzi wa Ndoa katika Umiliki wa Ardhi:** Nyumba ya ndoa (yaani makazi ya kawaida ya wa-

nandoa) inalindwa kisheria. Haiwezi kuuzwa wala kuwekwa rehani bila idhini ya wanandoa wote wawili, bila kujali jina lililoandikwa kwenye hati miliki ya ardhi.

- **Kanuni ya Usawa wa Kijinsia:** Tatizo kubwa na la kawaida ni kwamba katika baadhi ya jamii, desturi za kimila hutumika kuwanyima wanawake haki ya kumiliki au kurithi ardhi. Sheria iko wazi: haki ya mwanamke ya kumiliki, kushikilia, na kutumia ardhi ni sawa na ya mwanamume. Desturi yoyote inayokiuka haki hii ni kinyume cha sheria na inaweza kupingwa mahakamani.

2.3 Muhtasari wa Sheria: Sheria Kuu za Ardhi

- Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ya Mwaka 1977:

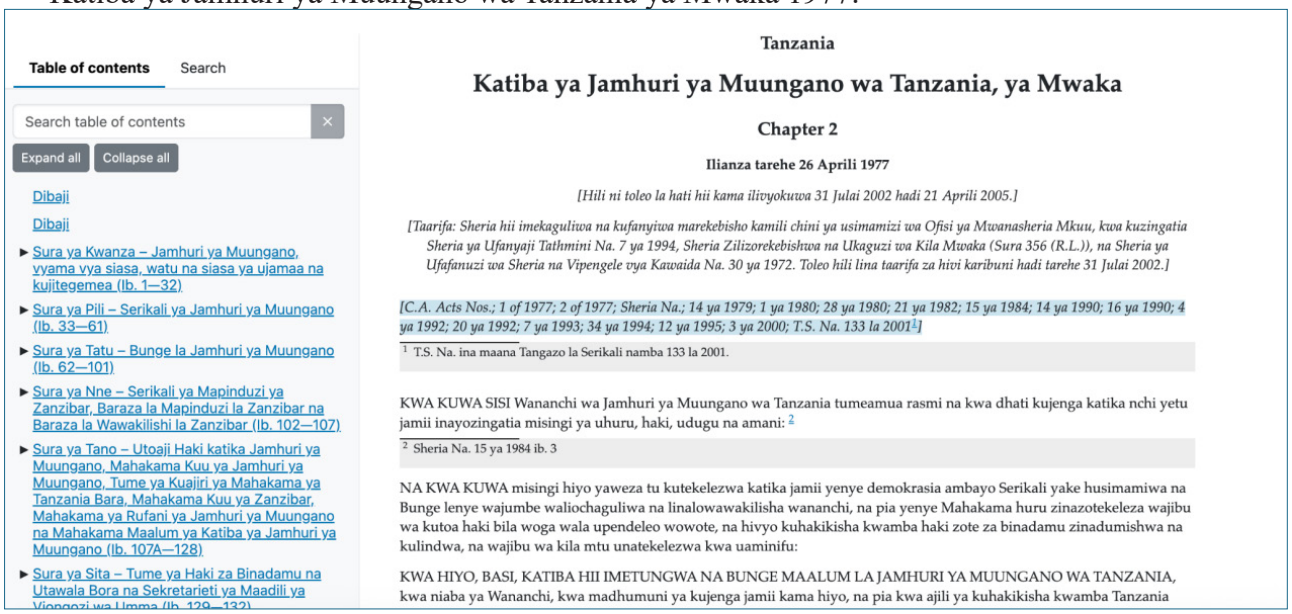
Table of contents Search

Search table of contents

Expand all Collapse all

Dibaji

Dibaji

- Sura ya Kwanza – Jamhuri ya Muungano, vyama vya siasa, watu na siasa ya ujamaa na kujitegemea (Ib. 1—32)
- Sura ya Pili – Serikali ya Jamhuri ya Muungano (Ib. 33—61)
- Sura ya Tatu – Bunge la Jamhuri ya Muungano (Ib. 62—101)
- Sura ya Nne – Serikali ya Mapinduzi ya Zanzibar, Baraza la Mapinduzi la Zanzibar na Baraza la Wawakilishi la Zanzibar (Ib. 102—107)
- Sura ya Tano – Utoaji Haki katika Jamhuri ya Muungano, Mahakama Kuu ya Jamhuri ya Muungano, Tume ya Kuajiri ya Mahakama ya Tanzania Bara, Mahakama Kuu ya Zanzibar, Mahakama ya Rufani ya Jamhuri ya Muungano na Mahakama Maalum ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano (Ib. 107A—128)
- Sura ya Sita – Tume ya Haki za Binadamu na Utawala Bora na Sekretarieti ya Maadili ya

Tanzania

Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, ya Mwaka

Chapter 2

Ilianza tarehe 26 Aprili 1977

[Hili ni toleo la hati hii kama ilivyokuwa 31 Julai 2002 hadi 21 Aprili 2005.]

[Taarifa: Sheria hii imekaguliwa na kufanyiwa marekebisho kamili chini ya usimamizi wa Ofisi ya Mwanasheria Mkuu, kwa kuzingatia Sheria ya Ufanyaji Tathmini Na. 7 ya 1994, Sheria Zilizorekebishwa na Ukaguzi wa Kila Mwaka (Sura 356 (R.L.)), na Sheria ya Ufafanuzi wa Sheria na Vipengele vya Kawaida Na. 30 ya 1972. Toleo hili lina taarifa za hivi karibuni hadi tarehe 31 Julai 2002.]

[C.A. Acts Nos.; 1 of 1977; 2 of 1977; Sheria Na.; 14 ya 1979; 1 ya 1980; 28 ya 1980; 21 ya 1982; 15 ya 1984; 14 ya 1990; 16 ya 1990; 4 ya 1992; 20 ya 1992; 7 ya 1993; 34 ya 1994; 12 ya 1995; 3 ya 2000; T.S. Na. 133 la 2001[1]]

[1] T.S. Na. ina maana Tangazo la Serikali namba 133 la 2001.

KWA KUWA SISI Wananchi wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania tumeamua rasmi na kwa dhati kujenga katika nchi yetu jamii inayozingatia misingi ya uhuru, haki, udugu na amani: [2]

[2] Sheria Na. 15 ya 1984 ib. 3

NA KWA KUWA misingi hiyo yaweza tu kutekelezwa katika jamii yenye demokrasia ambayo Serikali yake husimamiwa na Bunge lenye wajumbe waliochaguliwa na linalowawakilisha wananchi, na pia yenye Mahakama huru zinazotekeleza wajibu wa kutoa haki bila woga wala upendeleo wowote, na hivyo kuhakikisha kwamba haki zote za binadamu zinadumishwa na kulindwa, na wajibu wa kila mtu unatekelezwa kwa uaminifu:

KWA HIYO, BASI, KATIBA HII IMETUNGWA NA BUNGE MAALUM LA JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA, kwa niaba ya Wananchi, kwa madhumuni ya kujenga jamii kama hiyo, na pia kwa ajili ya kuhakikisha kwamba Tanzania

Kielelezo: Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania

- **Ibara ya 13:** Inahakikisha usawa mbele ya sheria na inapiga marufuku ubaguzi wa aina yoyote.

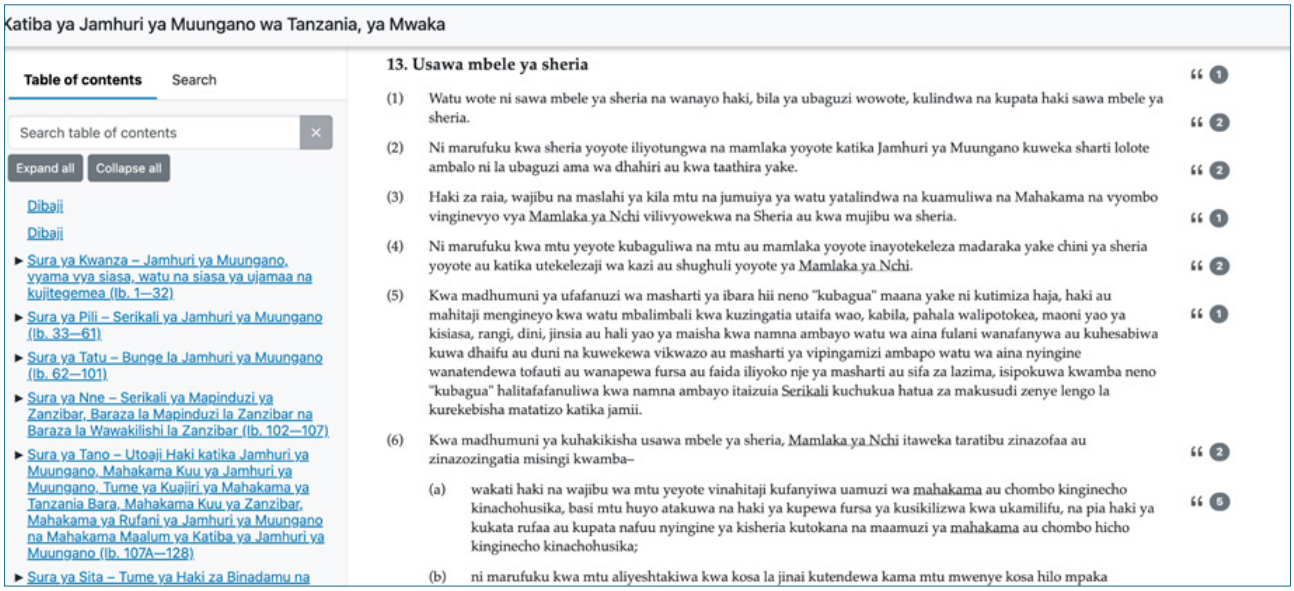
Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, ya Mwaka

Table of contents Search

Search table of contents

Expand all Collapse all

Dibaji

Dibaji

- Sura ya Kwanza – Jamhuri ya Muungano, vyama vya siasa, watu na siasa ya ujamaa na kujitegemea (Ib. 1—32)
- Sura ya Pili – Serikali ya Jamhuri ya Muungano (Ib. 33—61)
- Sura ya Tatu – Bunge la Jamhuri ya Muungano (Ib. 62—101)
- Sura ya Nne – Serikali ya Mapinduzi ya Zanzibar, Baraza la Mapinduzi la Zanzibar na Baraza la Wawakilishi la Zanzibar (Ib. 102—107)
- Sura ya Tano – Utoaji Haki katika Jamhuri ya Muungano, Mahakama Kuu ya Jamhuri ya Muungano, Tume ya Kuajiri ya Mahakama ya Tanzania Bara, Mahakama Kuu ya Zanzibar, Mahakama ya Rufani ya Jamhuri ya Muungano na Mahakama Maalum ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano (Ib. 107A—128)
- Sura ya Sita – Tume ya Haki za Binadamu na

13. Usawa mbele ya sheria

(1) Watu wote ni sawa mbele ya sheria na wanayo haki, bila ya ubaguzi wowote, kulindwa na kupata haki sawa mbele ya sheria.

(2) Ni marufuku kwa sheria yoyote iliyotungwa na mamlaka yoyote katika Jamhuri ya Muungano kuweka sharti lolote ambalo ni la ubaguzi ama wa dhahiri au kwa taathira yake.

(3) Haki za raia, wajibu na maslahi ya kila mtu na jumuiya ya watu yatalindwa na kuamuliwa na Mahakama na vyombo vinginevyo vya Mamlaka ya Nchi vilivyowekwa na Sheria au kwa mujibu wa sheria.

(4) Ni marufuku kwa mtu yeyote kubaguliwa na mtu au mamlaka yoyote inayotekeleza madaraka yake chini ya sheria yoyote au katika utekelezaji wa kazi au shughuli yoyote ya Mamlaka ya Nchi.

(5) Kwa madhumuni ya ufafanuzi wa masharti ya ibara hii neno "kubagua" maana yake ni kutimiza haja, haki au mahitaji mengineyo kwa watu mbalimbali kwa kuzingatia utaifa wao, kabila, pahala walipotokea, maoni yao ya kisiasa, rangi, dini, jinsia au hali yao ya maisha kwa namna ambayo watu wa aina fulani wanafanywa au kuhesabiwa kuwa dhaifu au duni na kuwekewa vikwazo au masharti ya vipingamizi ambapo watu wa aina nyingine wanatendewa tofauti au wanapewa fursa au faida iliyoko nje ya masharti au sifa za lazima, isipokuwa kwamba neno "kubagua" halitafafanuliwa kwa namna ambayo itaizuia Serikali kuchukua hatua za makusudi zenye lengo la kurekebisha matatizo katika jamii.

(6) Kwa madhumuni ya kuhakikisha usawa mbele ya sheria, Mamlaka ya Nchi itaweka taratibu zinazofaa au zinazozingatia misingi kwamba–

(a) wakati haki na wajibu wa mtu yeyote vinahitaji kufanyiwa uamuzi wa mahakama au chombo kinginecho kinachohusika, basi mtu huyo atakuwa na haki ya kupewa fursa ya kusikilizwa kwa ukamilifu, na pia haki ya kukata rufaa au kupata nafuu nyingine ya kisheria kutokana na maamuzi ya mahakama au chombo hicho kinginecho kinachohusika;

(b) ni marufuku kwa mtu aliyeshtakiwa kwa kosa la jinai kutendewa kama mtu mwenye kosa hilo mpaka

Kielelezo: Ibara ya 13 ya Katiba

Ibara ya 24 ya Katiba: Inahakikisha haki ya kumiliki mali.

Sheria ya Ardhi ya Vijijini, 1999:

- • **Kifungu cha 3(2):** Hiki ni kifungu muhimu sana. Kinataja wazi kuwa haki ya mwanamke ya kupata, kumiliki, na kutumia ardhi ni sawa na ya mwanaume.

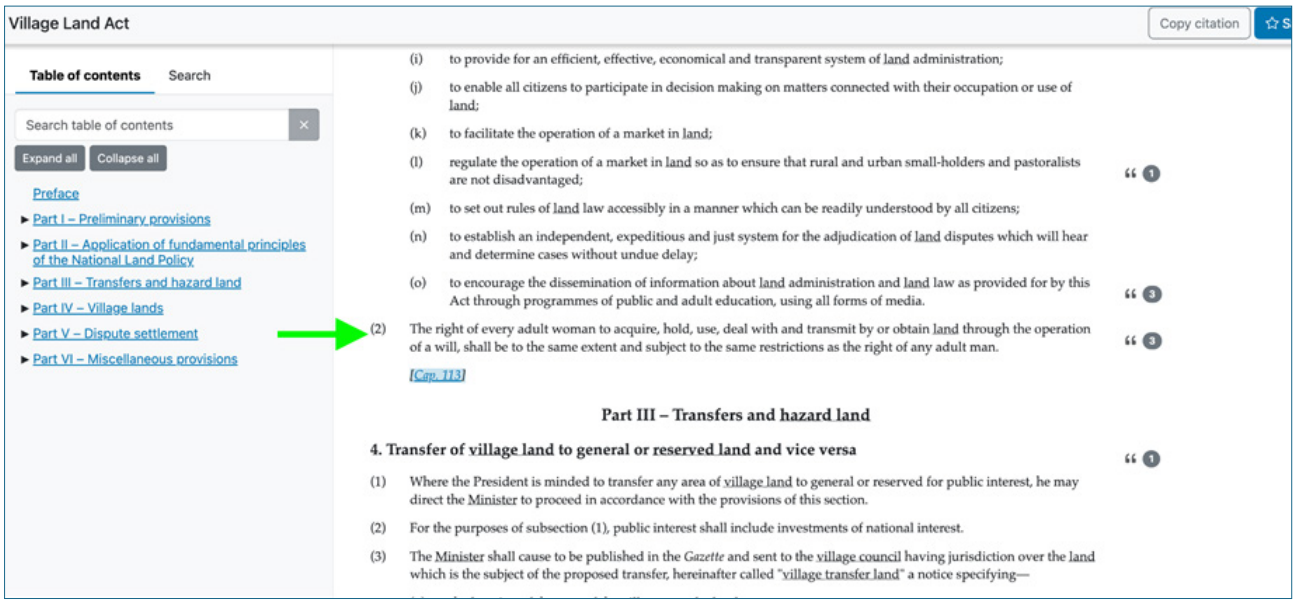

Village Land Act

Copy citation

Table of contents | Search

Search table of contents

Expand all | Collapse all

Preface
- Part I – Preliminary provisions
- Part II – Application of fundamental principles of the National Land Policy
- Part III – Transfers and hazard land
- Part IV – Village lands
- Part V – Dispute settlement
- Part VI – Miscellaneous provisions

(i) to provide for an efficient, effective, economical and transparent system of land administration;

(j) to enable all citizens to participate in decision making on matters connected with their occupation or use of land;

(k) to facilitate the operation of a market in land;

(l) regulate the operation of a market in land so as to ensure that rural and urban small-holders and pastoralists are not disadvantaged;

(m) to set out rules of land law accessibly in a manner which can be readily understood by all citizens;

(n) to establish an independent, expeditious and just system for the adjudication of land disputes which will hear and determine cases without undue delay;

(o) to encourage the dissemination of information about land administration and land law as provided for by this Act through programmes of public and adult education, using all forms of media.

(2) The right of every adult woman to acquire, hold, use, deal with and transmit by or obtain land through the operation of a will, shall be to the same extent and subject to the same restrictions as the right of any adult man.

[Cap. 113]

Part III – Transfers and hazard land

4. Transfer of village land to general or reserved land and vice versa

(1) Where the President is minded to transfer any area of village land to general or reserved for public interest, he may direct the Minister to proceed in accordance with the provisions of this section.

(2) For the purposes of subsection (1), public interest shall include investments of national interest.

(3) The Minister shall cause to be published in the *Gazette* and sent to the village council having jurisdiction over the land which is the subject of the proposed transfer, hereinafter called "village transfer land" a notice specifying—

Kielelezo: Kifungu cha 3(2) cha Sheria ya Ardhi ya Vijijini

Sheria ya Ardhi, 1999 (Sura ya 113): Inasimamia Ardhi ya Jumla na Kuweka Kanuni za Jumla

- **Kifungu cha 24A:** Kinaweka wajibu wa kuwasilisha maombi ya Hati ya Kumiliki Ardhi ndani ya siku 90 baada ya kibali cha upimaji kutolewa.
- **Kifungu cha 33:** Kinaeleza kanuni za ulipaji kodi ya ardhi na riba kwa malipo ya kuchelewa—asilimia 0.5 kwa mwezi kwa miezi 12 ya kwanza, kisha 1% kwa mwezi baada ya hapo.
- **Kifungu cha 62:** Ni muhimu sana kwa wasaidizi wa kisheria. Kinaeleza kuwa mkataba wa mauzo wa ardhi hauhamishi umiliki kisheria hadi **usajili** rasmi ufanyike. Mauzo yasiyosajiliwa hayakamiliki kisheria.
- **Kifungu cha 114:** Kinahitaji idhini ya mwenzi wa ndoa kabla ya kuweka rehani nyumba ya ndoa.
- **Kifungu cha 148:** Mahakama inaweza kutoa amri ya ufikiaji kwa mmiliki wa kiwanja kisichokuwa na njia ya kukifikia.
- **Kifungu cha 167:** Kinaweka mpangilio wa ngazi za mahakama zinazoshughulikia migogoro ya ardhi.

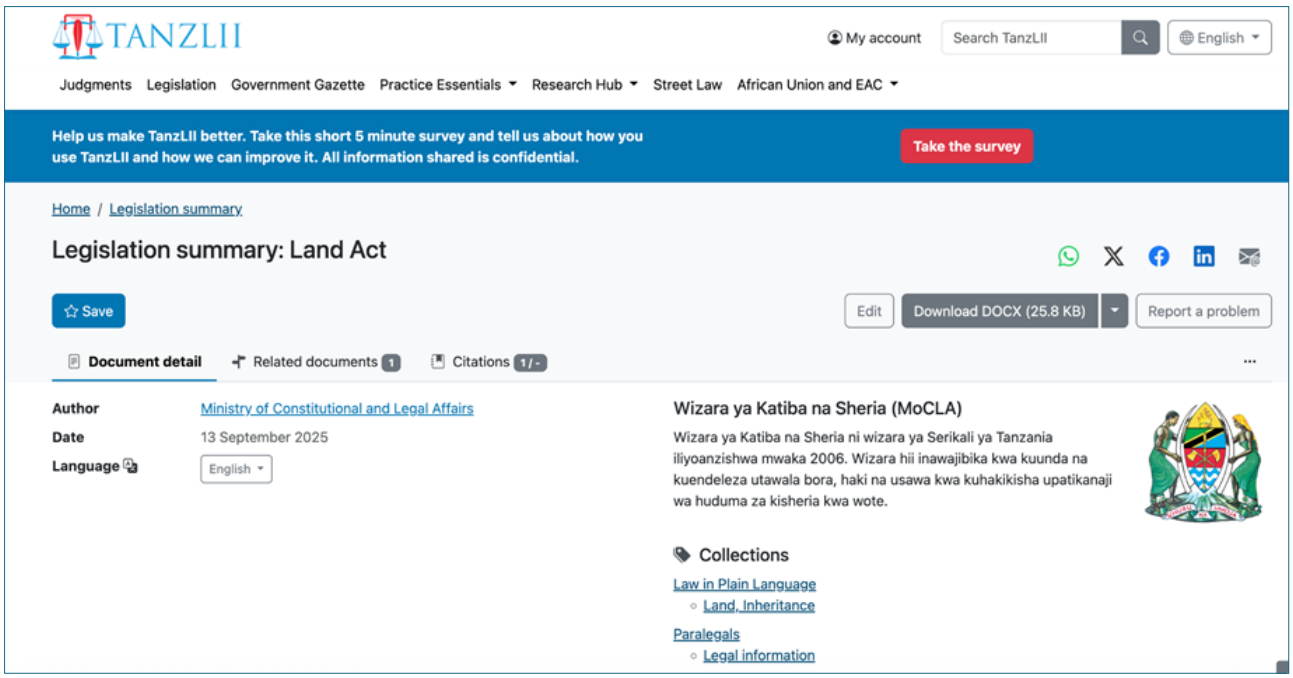

Kielelezo: Muhtasari wa Sheria ya Ardhi kwa Wasaidizi wa Kisheria

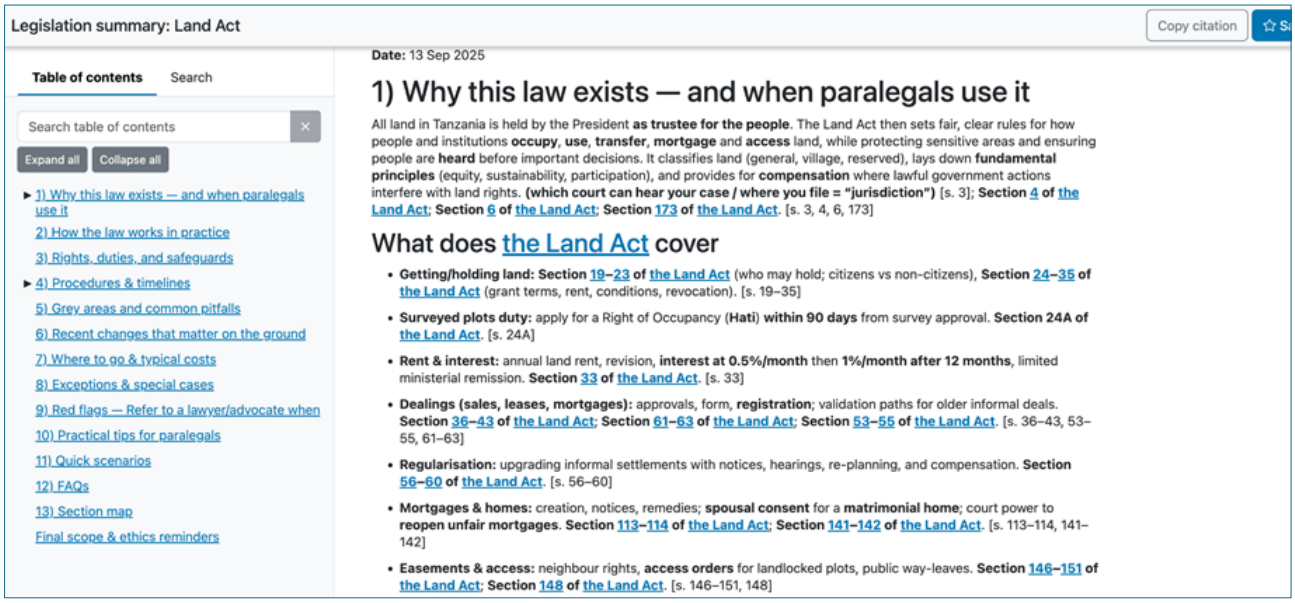

Kielelezo: Sehemu ya Sheria ya Ardhi katika muhtasari wa Sheria ya Ardhi kwa Wasaidizi wa Kisheria

2.4 Mpangilio wa Ngazi za Utatuzi wa Migogoro ya Ardhi

Kujua jukwaa sahihi ni jambo la msingi. Kuanza shauri katika mahali pasipofaa husababisha shauri kutupiliwa mbali.

1. **Baraza la Ardhi la Kijiji:** (Kwa ardhi ya kijiji) Hatua ya awali kwa migogoro kati ya wanakijiji. Hufanya kazi ya upatanishi.
2. **Baraza la Kata:** (Kwa ardhi ya kijiji) Ikiwa upatanishi utashindikana katika ngazi ya kijiji, shauri hupelekwa hapa.
3. **Baraza la Ardhi na Nyumba la Wilaya (DLHT):** Mamlaka ya awali ya kusikiliza mashauri ya migogoro ya ardhi huanzia hapa. Pia kuna usuluhishi wa migogoro katika Baraza la Ardhi na Nyumba la Wilaya.

4. **Mahakama Kuu (Kitengo cha Ardhi):** Husikiliza rufaa kutoka DLHT.
5. **Mahakama ya Rufani ya Tanzania:** Mahakama ya mwisho ya rufaa.

2.5 Swali la dhahania na Uchambuzi wa Kesi

Hali: Mjane Aliyenyimwa Urithi

Mjane aitwaye Fatuma amefika ofisini kwako. Mume wake amefariki hivi karibuni. Shemeji yake sasa anajaribu kumfukuza kutoka kwenye ardhi ya familia ambayo ameishi na kuilima kwa miaka 20. Anadai kuwa kwa mujibu wa mila ya kabila lao, mwanamke hawezi kurithi ardhi ya ukoo.

Jukumu la Msaidizi wa Kisheria: Kwa kutumia mbinu ya hatua tatu, mshauri Fatuma.

Hatua ya 1: Tafuta kwenye Mwongozo wa Lugha Rahisi. Unakumbuka kuwa sheria inalinda wazi-wazi haki za wanawake kumiliki ardhi, na kwamba mila yoyote ya kibaguzi haina nguvu ya kisheria. Unatambua kuwa kiini cha tatizo ni mgongano kati ya mila ya zamani na sheria ya nchi.

Hatua ya 2: Kupitia Muhtasari wa Sheria. Unatambua kuwa Kifungu cha 3(2) cha Sheria ya Ardhi ya Vijiji ni nyenzo madhubuti ya kisheria. Sheria hii inatoa mamlaka ya moja kwa moja kupinga madai ya shemeji. Pia unatambua kuwa Ibara ya 13 ya Katiba ndiyo msingi wa kanuni hii ya kisheria.

Hatua ya 3: Kuchambua Muhtasari wa Shauri: Ili kuimarisha ushauri wako, unatafuta kesi zinazohusu urithi wa mjane kupitia TanzLII. Unakuta kesi ya kihistoria: Stephen and Another v Attorney General (Miscellaneous Civil Cause No. 82 of 2005) [2006] TZHC 918 (8 September 2006)

- **Muhtasari wa Kesi:** Katika kesi hii, Mahakama Kuu ilichunguza sheria za kimila zilizokuwa zinazuia mabinti kurithi ardhi ya ukoo. Mahakama iliamua kuwa mila hizo ni za kibaguzi, zinakiuka Katiba, na kwa hivyo hazina nguvu ya kisheria kwa kuwa zinakiuka haki ya usawa inayolindwa na Katiba.

Ushauri wa Kielelezo kwa Fatuma: "Fatuma, sheria ya Tanzania iko upande wako. Ingawa ninaelewa kuwa wakwe zako wanazingatia mila ya zamani, Sheria ya Ardhi ya Vijiji inakupa haki sawa ya kumiliki na kutumia ardhi hii kama mwanamume yeyote. Zaidi ya hayo, kesi maarufu ya *Elizabeth Stephen* ilionyesha kuwa mahakama zetu hazitatekeleza mila yoyote inayobagua wanawake. Haki yako ya kumiliki ardhi hii inalindwa na sheria kuu za nchi yetu. Hatua yetu ya kwanza itakuwa ni kumwandikia barua shemeji yako tukieleza hili. Akikaidi, tutapeleka suala hili katika Baraza la Ardhi la Kijiji."

Moduli ya 3: Sheria za Waswala ya Kifamilia

Kadi ya Moduli Ndogo — Moduli ya 2: Sheria ya Familia

Muda: Dakika 45

Walengwa: Wasaidizi wa Kisheria (wanaohudumia jamii)

Vifaa: Projekta /ubao; matukio yaliyopigwa chapa (Sofia; Asha); vifaa vyenye intaneti; ufikiaji wa Miongozo ya Lugha Rahisi ya TanzLII; Sheria ya Ndoa (LMA) vifungu vya 25, 99, 101, 114; Sheria ya Mtoto (maslahi bora).

Malengo ya kujifunza

Kufikia mwisho wa moduli hii, washiriki wataweza:

- Kutumia orodha ya ukaguzi ya ukurasa mmoja kuchambua tatizo la mteja (talaka, usalama/ulinzi, matunzo, uangalizi wa mtoto, au uasili).
- Kueleza jinsi mahakama zinavyogawanya mali ya ndoa na kwamba kazi za malezi zisizolipwa (mfano: kulea watoto, kazi za nyumbani) zinahesabiwa.
- Kutumia kipimo cha "maslahi mapana ya mtoto" katika matukio ya msingi ya uangalizi na matunzo.
- Kuandika mpango mfupi wa hatua kwa lugha rahisi (hatua zinazofuata, nyaraka zinazohitajika, mahali pa kwenda) ukiambatana na kiungo kimoja cha TanzLII.
- Kuamua ni lini mteja apelekwe kwa wakili au huduma nyingine (mfano: TAWLA, Ustawi wa Jamii, Polisi/kituo cha GBV, Kitengo cha Ulinzi wa Mtoto) kwa kutumia orodha ya ukaguzi ya hatua za juu.

Sehemu A: Ndoa na Talaka

3A.1 Mwongozo wa Lugha Rahisi kuhusu Mfumo wa Ndoa na Uvunjaji Wake

Sheria ya familia inahusu masuala nyeti kama vile ndoa, talaka, na ustawi wa watoto. Sheria ya Tanzania inalenga kulinda uthabiti wa familia na, muhimu zaidi, kuhakikisha kuwa maslahi mapana ya watoto yanapewa kipaumbele cha juu kila wakati.

Tatizo kubwa ambalo wasaidizi wa kisheria hukumbana nalo mara kwa mara ni ndoa za utotoni. Hapo awali, sheria ilikuwa inaruhusu wasichana kuolewa wakiwa na umri mdogo kuliko wavulana. Hili limepingwa mahakamani, na sasa ni wazi kuwa kumlazimisha mtoto aliye chini ya miaka 18 kuingia kwenye ndoa ni ukiukaji wa haki zake za msingi.

Wakati ndoa inapovunjika, sheria inatoa mwongozo wa kugawanya mali iliyopatikana wakati wa ndoa kwa njia ya haki kupitia juhudi za pamoja. Hii inajumuisha kazi anayofanya mke ndani ya nyumba. Kwa watoto, wazazi wote wawili wana jukumu la kutoa matunzo, na uangalizi huamuliwa kwa kuzingatia ustawi wa mtoto.

3A.2 Dhana Muhimu kwa Wasaidizi wa Kisheria

- **Kuhalalisha Ndoa:** Nchini Tanzania, ndoa inaweza kuwa ya kiraia, ya kimila, au ya kidini. Ili ndoa iwe halali kisheria, lazima iwe kati ya mwanamume na mwanamke (wenye umri wa kuoa/kuolewa), wote wawili wakubali kwa hiari, na ndoa hiyo isajiliwe rasmi. Ndoa ya kimila isiyosajiliwa bado inaweza kuthibitishwa mahakamani, lakini ni vigumu zaidi. Usajili ni ushahidi bora zaidi.
- **Mchakato wa Upatanisho:** Sheria inataka kusaidia wanandoa kuokoa ndoa yao iwapo inawezekana. Kabla ya mahakama kukubali shauri la talaka, wanandoa lazima kwanza waende kwenye Baraza la Upatanisho la Ndoa. Hili linaweza kuwa chombo cha kijamii au cha kidini. Ni pale tu Baraza linaposhindwa kuwapatanisha na kutoa cheti ndipo wanandoa wanaweza kuendelea na shauri mahakamani.
- **Sababu za Talaka:** Sababu pekee ya kisheria ya talaka nchini Tanzania ni kuwa ndoa imevunjika kabisa. Hii ina maana kuwa uhusiano umeharibika kiasi kwamba hakuna matumaini ya wanandoa kurudiana. Mhusika huthibitisha hili kwa kuonyesha ushahidi wa mambo kama vile uzinzi, ukatili, kutelekezwa, au kutengana kwa muda mrefu.
- **Mgawanyo wa Mali ya Ndoa:** Wakati ndoa inavunjika, mali iliyopatikana *wakati wa ndoa* kupitia juhudi za pamoja za wanandoa lazima igawanywe kwa haki. Hili ni jambo muhimu: "juhudi za pamoja" zinajumuisha mchango usio wa kifedha wa mwenzi, kama vile kusimamia shughuli za nyumbani, kulea watoto, na kusaidia kazi au taaluma ya mwenzi mwingine. Kazi hii ina thamani ya kisheria.

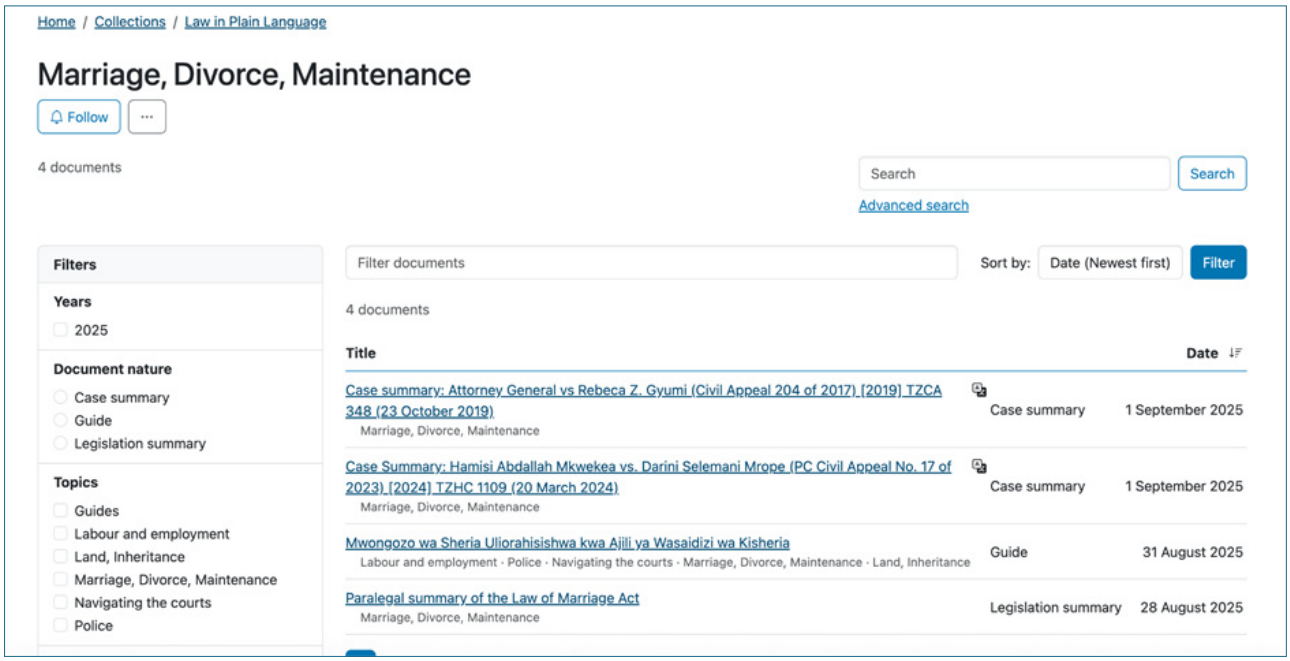

Kielelezo: Sehemu ya Ndoa, Talaka na Matunzo katika Kituo cha Rasilimali kwa Wasaidizi wa Kisheria

3A.3 Muhtasari wa Sheria: Sheria Muhimu za Ndoa na Talaka

Sheria ya Ndoa ya Mwaka 1971:

- **Kifungu cha 25:** Kinafafanua nini kinachofanya ndoa kuwa halali.
- **Kifungu cha 99:** Kinaeleza kuwa sababu pekee ya talaka ni "kuvunjika kabisa kwa ndoa."
- **Kifungu cha 101:** Kinaweka kuwa mchakato wa upatanisho kupitia Baraza la Upatanisho la Ndoa ni wa lazima kabla ya kufungua shauri la talaka.
- **Kifungu cha 114:** Hiki ndicho kifungu muhimu kinachotoa mamlaka kwa mahakama kugawa mali iliyopatikana kwa juhudi za pamoja wakati wa ndoa. Sheria inawataka wasaidizi wa kisheria kuwasaidia wahusika kufikia suluhu nje ya mahakama juu ya kugawana mali, iwapo itawezekana.

3A.4 Swali la dhahania & Uoneshaji wa Utafiti wa Kivitendo

Swali hili linatokana na misingi ya kisheria iliyowekwa katika kesi ya kihistoria ya Mahakama ya Rufaa: *Bi Hawa Mohamed vs Ally Sefu (Civil Appeal 9 of 1983) [1983] TZCA 12 (29 November 1983)* ambayo ilitambua mchango wa mwenzi wa ndoa kupitia kazi za nyumbani.

Hali: Mchango wa Mwenza wa Nyumbani

Mteja, Sofia, ameishi katika ndoa kwa miaka 20. Alipoolewa, mume wake alikuwa na karakana ndogo ya kurekebisha baiskeli. Kwa kipindi hicho, Sofia alisimamia shughuli zote za nyumbani, akalea watoto wao wanne, na akaendesha bustani ndogo kulisha familia, jambo lililomuwezesha mume wake kufanya kazi kwa muda mrefu na kukuza biashara yake kuwa duka kubwa na lenye mafanikio la vipuri vya magari. Sasa wamekubaliana kutalikiana. Mume wake anampatia malipo madogo ya pesa taslimu, akidai kuwa mali zote za biashara na nyumba ya familia ziko kwa jina lake na hivyo ni mali yake pekee.

Jukumu la Msaidizi wa Kisheria: Kwa kutumia TanzLII kwa ajili ya utafiti na uelewa, andaa mpango wa hatua kwa ajili ya Sofia.

Hatua ya 1: Elewa

- **Hatua:** Fungua mwongozo wa TanzLII wa "Sheria kwa Lugha Rahisi" kuhusu Ndoa, Talaka na Matunzo.
- **Uchambuzi:** Unasoma sehemu ya mwongozo kuhusu mali ya ndoa. Unatambua mara moja kuwa hoja ya mume ni batili. Sheria inatambua "juhudi za pamoja," na miaka 20 ya Sofia ya kusimamia nyumba na familia ni mchango wa moja kwa moja katika mafanikio ya biashara ya mume wake. Suala kuu ni kuthamini mchango wake usio wa kifedha.

Hatua ya 2: Thibitisha

- **Hatua:** Bonyeza sehemu ya "Muhtasari wa Sheria."
- **Uchambuzi:** Unathibitisha kuwa Kifungu cha 114 cha Sheria ya Ndoa ni kifungu muhimu cha kisheria. Kinaipa mamlaka mahakama kugawa mali iliyopatikana kwa "juhudi za pamoja," na muhtasari unaeleza wazi kuwa hii inajumuisha kazi za nyumbani.

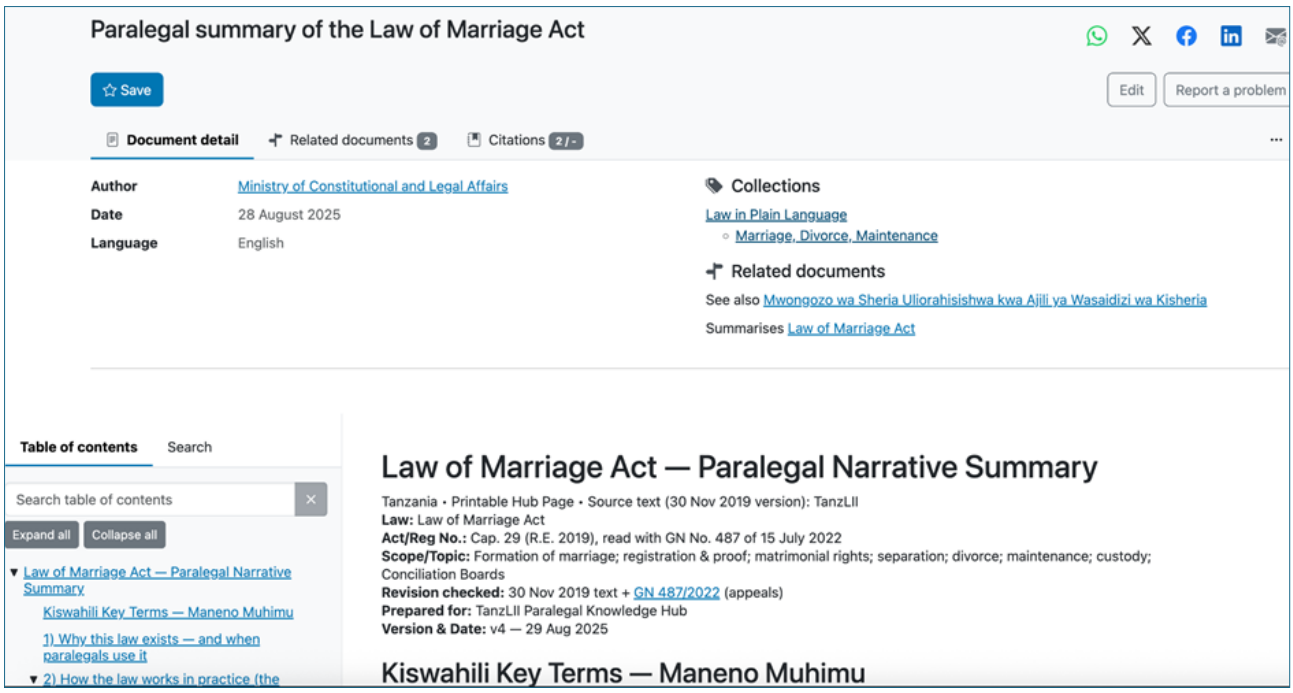

Kielelezo: Muhtasari wa Sheria ya Ndoa kwa Wasaidizi wa Kisheria

Hatua ya 3: Tumia

- **Hatua:** Bonyeza kichupo cha utafutaji kwenye TanzLII.
- **Uonyeshaji wa Utafiti wa Kisheria:** Ungetafuta kwenye TanzLII kwa kutumia maneno muhimu kama “mgawanyo wa mali ya ndoa” NA “mke wa nyumbani”. Hii itakupeleka kwenye muhtasari wa kesi muhimu.

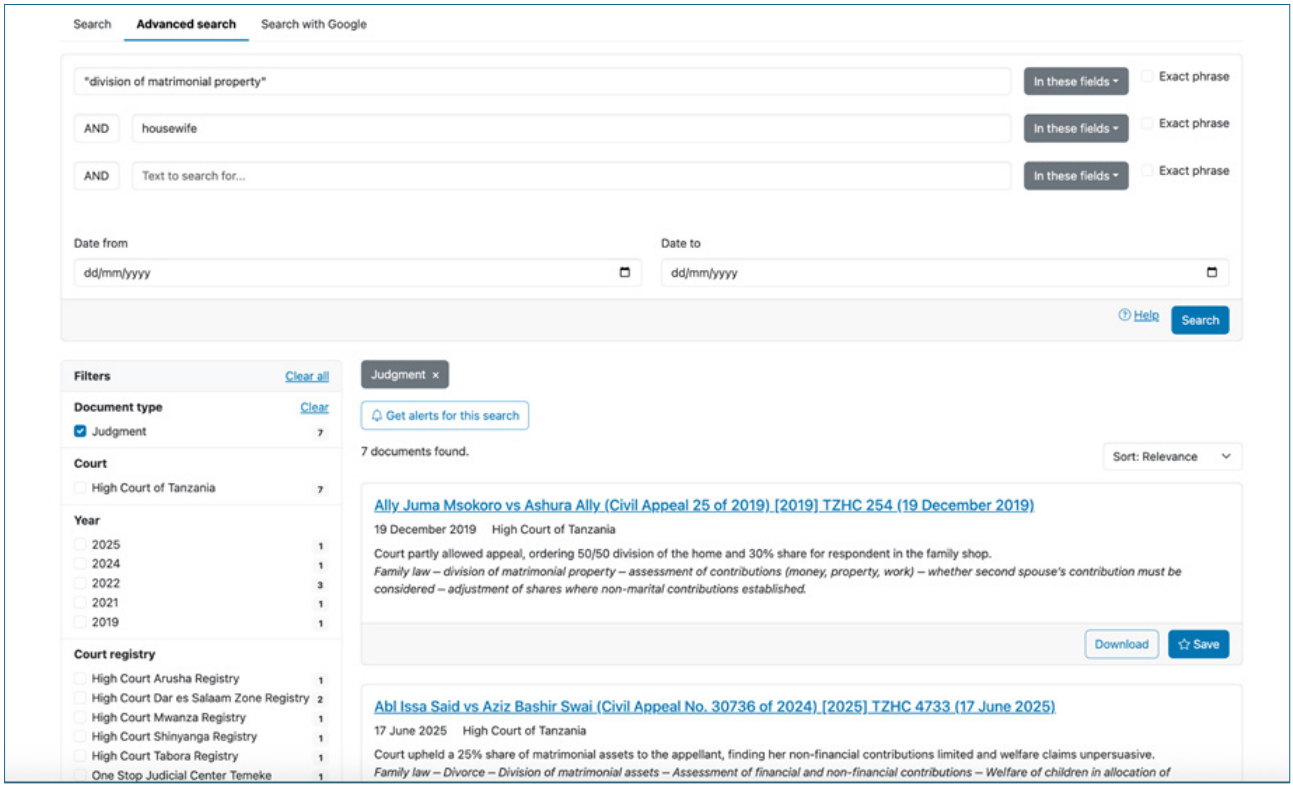

Kielelezo: Matokeo ya utafutaji wa kina kuhusu mgawanyo wa mali ya ndoa

- Baada ya kufanya utafiti kupitia TanzLII, unakuta uamuzi unaohusiana kwa karibu: *Aloyce Masalu Mapembe vs Paulina Romanus Masonga (Matrimonial Appeal 3 of 2021) [2021] TZHC 6305 (30 September 2021)*
- **Ukweli wa shauri:** Wahusika waliishi pamoja kwa takriban miaka 15, walizaa watoto wanne, na walipata mali wakati wa uhusiano wao. Mahakama ya Wilaya: (i) ilidhania kuwepo kwa ndoa chini ya kifungu cha 160(1) cha Sheria ya Ndoa (LMA), (ii) iliagiza mgawanyo sawa wa nyumba ya ndoa, (iii) ilimkabidhi mama duka la nguo, (iv) ilimpa mama haki ya ulezi wa watoto huku baba akitakiwa kulipa TZS 150,000 kwa mwezi kama matunzo, pamoja na kutoa mahitaji mengine na ada za shule. Baba alikata rufaa akidai kipato kidogo na kupinga mgawanyo sawa wa mali na utoaji wa duka kwa mama.
- **Hoja:** Je, kazi za nyumbani zinazofanywa na mke zinahesabiwa kama «mchango wa pamoja» katika upatikanaji wa mali chini ya Kifungu cha 114?
- **Matokeo:** Mahakama iliamua kuwa kazi za nyumbani ni mchango halali: Mgawanyo sawa wa nyumba ya ndoa uliidhinishwa. Mahakama ilisisitiza kuwa kazi za nyumbani na malezi ya watoto ni michango inayotambulika chini ya kifungu cha 114(2) cha Sheria ya Ndoa, kwa kurejea kesi ya Bi Hawa Mohammed v Ally Seif na mamlaka nyingine husika.

- **Vidokezo vya Kivitendo vinavyoweza kutumika:**

1. Mshauri mteja kuandaa orodha ya kina ya mali zote zilizopatikana wakati wa ndoa, bila kujali mali hizo zimesajiliwa kwa jina la nani.
2. Msaidie mteja kuandika historia ya michango yake: kulea watoto, kusimamia shughuli za nyumbani, na msaada mwingine wowote alioutoa kwa familia na biashara.
3. Jina lililo kwenye hati ya umiliki si neno la mwisho; mahakama huangalia juhudi za pamoja zilizowezesha upatikanaji wa mali husika.

Hatua ya 4: Kuchukua Hatua na Kutoa Rufaa

- **Hatua:** Andaa mpango wa utekelezaji ulio wazi na wa kimaadili kwa Sofia.

Mpango wa Utekelezaji wa Mfano:

1. **Orodha ya Mali:** "Kwanza, tutaorodhesha mali zote ambazo familia ilipata katika kipindi cha miaka 20 iliyopita—nyumba, biashara, magari, akaunti za benki. Usijali kuhusu jina lililo kwenye hati za umiliki."
2. **Kurekodi Michango:** "Kisha, tutaandika historia yako, tukieleza kwa kina kazi yako ya miaka 20 ya kusimamia nyumba na familia, ambayo ni mchango wa kisheria."
3. **Upatanisho wa Lazima:** "Kumbuka, hatua ya kwanza ya kisheria ni kupitia Baraza la Upatanisho la Ndoa. Tunaweza kukuandalia hoja zako kwa ajili ya kikao hicho."
4. **Rufaa kwa Mwakilishi wa Kisheria:** "Mgawanyo wa biashara kubwa ni suala gumu linalohitaji wakili ili kutathmini mali ipasavyo na kuwasilisha hoja mahakamani. Hili ni jambo la wakili. Nitakuelekeza kwa Chama cha Wanasheria Wanawake Tanzania (TAWLA) kwa msaada wa kitaalamu wa kisheria."

Sehemu B: Watoto na Sheria

3B.1 Mwongozo kwa Lugha Rahisi: Haki za Watoto katika Malezi na Matunzo

Nchini Tanzania, ustawi wa watoto unalindwa na Sheria ya Mtoto, ambayo huweka mbele maslahi bora ya mtoto katika masuala ya malezi na matunzo. Kwa kawaida, mama huhesabiwa kuwa na haki ya malezi ya watoto walio chini ya umri wa miaka saba, isipokuwa pale ambapo kuna sababu nzuri ya kuamua vinginevyo.

Wazazi wote wawili wanawajibika kuchangia katika malezi na matunzo ya mtoto kulingana na uwezo wao. Pale ambapo kuna mgogoro, mahakama huzingatia mambo kama vile; utulivu wa mazingira ya mtoto, maoni ya mtoto (ikiwa ana uwezo wa kueleza), umuhimu wa kuendeleza maisha ya kawaida ya mtoto, uwezo wa kifedha wa kila mzazi.

3B.2 Dhana Muhimu kwa Wasaidizi wa Kisheria

- **Maslahi Bora zaidi ya Mtoto:** Hili ndiyo kanuni kuu na ya msingi katika masuala yote yanayomhusu mtoto iwe ni kuhusu malezi, matunzo, au uasili.
- **Matunzo ni Wajibu:** Wazazi wote wana jukumu la kisheria la kumtegemeza mtoto kifedha, bila kujali kama walikuwa wameoana au la. Hii inapaswa kugharamia mahitaji ya mtoto kama vile elimu, afya, chakula, na makazi.
- **Malezi dhidi ya Ulezi:** Malezi ni jukumu la kila siku la kumtunza mtoto—chakula, usalama, na maisha ya kawaida. Ulezi ni mamlaka ya kisheria ya kufanya maamuzi makubwa kuhusu maisha ya mtoto.
- **Uasili ni Mchakato wa Kisheria:** Uasili ni mchakato rasmi wa kisheria ambapo haki na majukumu ya wazazi wa kumzaa mtoto huhamishwa kabisa kwa wazazi wa kumlea. Hii huunda uhusiano mpya wa kisheria kati ya mzazi wa kumlea na mtoto. Ni mchakato wa mahakamani na ni tofauti kabisa na kulea mtoto wa ndugu bila taratibu rasmi.

3B.3 Muhtasari wa Sheria: Sheria Muhimu Kuhusu Watoto

- Sheria ya Mtoto ya Mwaka 2009:
- **Kifungu cha 4(2):** Kinafafanua kanuni ya “maslahi bora zaidi ya mtoto”.
- **Sehemu ya VI (Kifungu cha 55–75):** Hii ndiyo muundo kamili wa kisheria kuhusu uasili nchini Tanzania, ikieleza ni nani anayeweza kuasili, ni mtoto gani anayeweza kuasiliwa, na taratibu za mahakamani zinazotakiwa.
- **Vifungu cha 37–39:** Kinahusu malezi, haki ya kuonana na mtoto, na majukumu ya wazazi.
- **Kifungu cha 26:** Kinatoa dhana ya malezi kwa watoto walio chini ya umri wa miaka saba:
- **Maombi ya Matunzo na Vigezo vya Kuzingatia:** Vimeelezwa katika Kifungu cha 42–45 cha Sheria ya Mtoto.

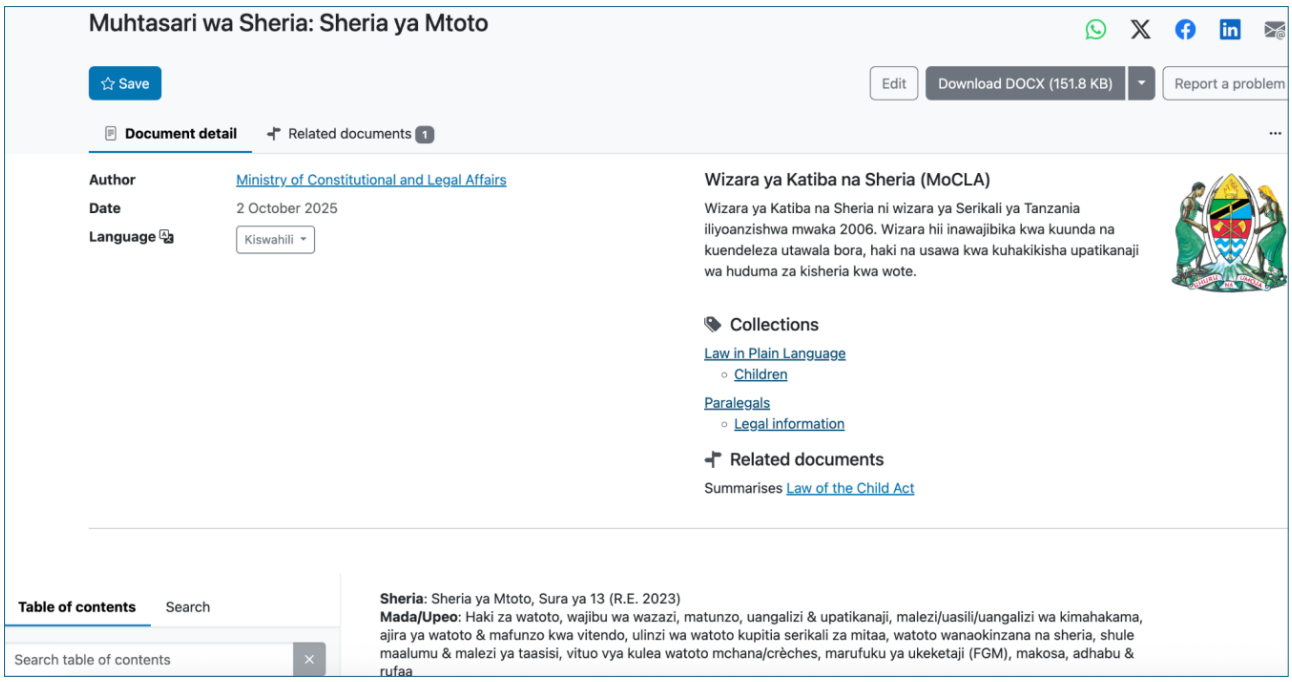

Kielelezo: Muhtasari wa Sheria ya Mtoto

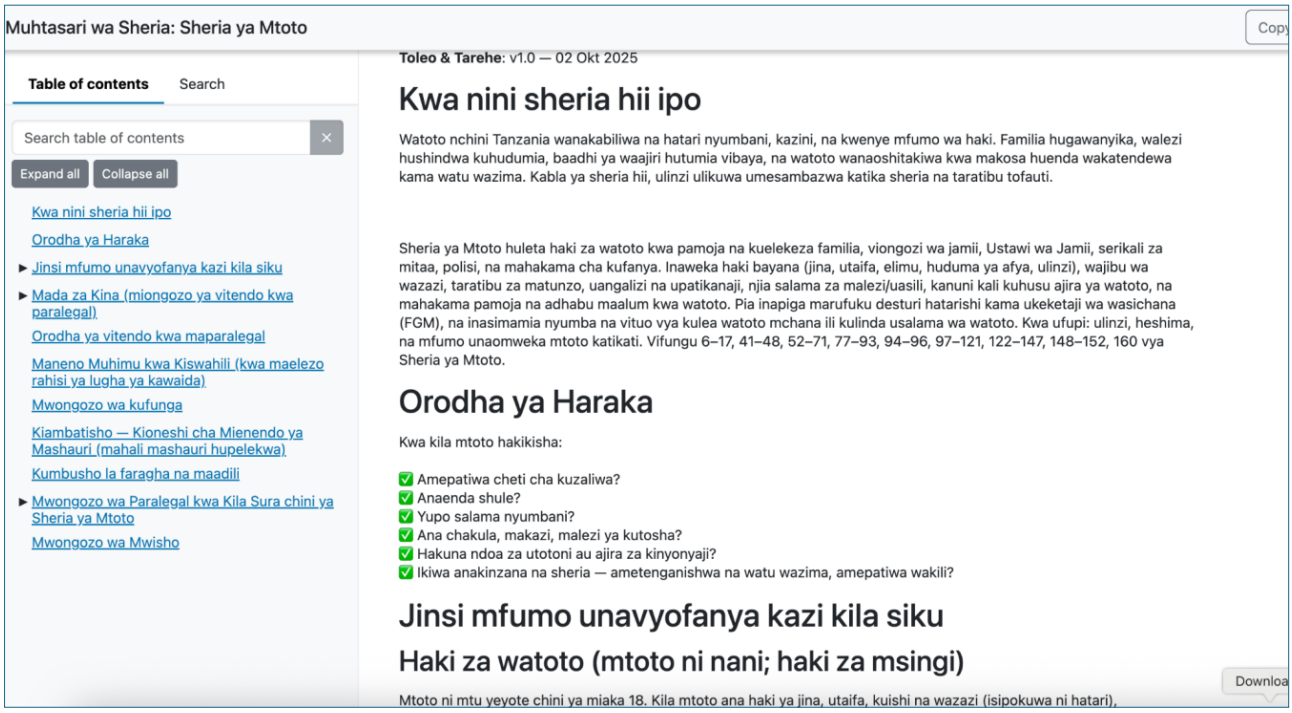

Kielelezo: Muhtasari wa sheria ya Mtoto

Muhtasari wa Sheria: Sheria ya Mtoto

Table of contents | Search

Search table of contents

Expand all | Collapse all

Kwa nini sheria hii ipo
Orodha ya Haraka
▸ Jinsi mfumo unavyofanya kazi kila siku
▸ Mada za Kina (miongozo ya vitendo kwa paralegal)
Orodha ya vitendo kwa maparalegal
Maneno Muhimu kwa Kiswahili (kwa maelezo rahisi ya lugha ya kawaida)
Mwongozo wa kufunga
Kiambatisho — Kioneshi cha Mienendo ya Mashauri (mahali mashauri hupelekwa)
Kumbusho la faragha na maadili
▸ Mwongozo wa Paralegal kwa Kila Sura chini ya Sheria ya Mtoto
Mwongozo wa Mwisho

Mada za Kina (miongozo ya vitendo kwa paralegal)

1. Matunzo: kupata msaada wa mtoto

Kwa nini hili ni muhimu

Mzazi anapokoma kumhudumia mtoto, amri za matunzo huhakikisha watoto wanapata chakula, makazi, na kuendelea shule. Kifungu 41 na Vifungu 42–48 vya Sheria ya Mtoto.

Jinsi inavyofanya kazi

- **Nani anaweza kuomba:** Mzazi, mlezi, mtoto (kupitia rafiki wa karibu), Ustawi wa Jamii, au ndugu. Kifungu 42 cha Sheria ya Mtoto.
- **Dhidi ya nani**: Mtu yeyote mwenye wajibu wa kisheria kumtunza mtoto; akiwemo baba wa kibiolojia anayedaiwa kwa masharti ya muda maalum. Vifungu 42–43 vya Sheria ya Mtoto.
- **Muda wa mwisho (kesi za madai ya baba wa mtoto):**
  - Kabla ya kuzaliwa (na mama mjamzito);
  - Ndani ya miezi 24 baada ya kuzaliwa;
  - Wakati wowote baada ya kuzaliwa kama alilipa matunzo ndani ya miezi 24 baada ya kuzaliwa;
  - Ndani ya miezi 24 baada ya kurejea Tanzania kama aliondoka; au
  - Na mtu dhidi yake tayari kuna amri ya uzazi (parentage order). Kifungu 43 cha Sheria ya Mtoto.
- **Uhakiki wa mahakama:** Mahakama lazima iridhike kwamba ombi limewasilishwa kwa nia njema na kwamba mwanaume huyo huenda ndiye baba; na kwamba aliombwa kutoa matunzo lakini alikataa au alitoa kidogo mno. Kifungu 43 cha Sheria ya Mtoto.
- **Mambo ambayo mahakama huzingatia:** Mapato/utajiri wa wazazi, uwezo wa kuzalisha kipato, wategemezi wengine, gharama za maisha, na haki za mtoto. Kifungu 44 cha Sheria ya Mtoto.
- **Taarifa**: Mahakama inaweza kuagiza taarifa ya uchunguzi wa kijamii kabla ya uamuzi. Kifungu 45 cha Sheria ya Mtoto.
- **Who receives money:** Aliye na uangalizi halali (au mlezi mbadala kama wa kwanza hafai tena). Kifungu 46 cha Sheria ya Mtoto.
- **Duration:** Amri huisha mtoto anapotimiza miaka 18, anapopata ajira yenye kipato, au akifariki. Inaweza kuendelea baada ya miaka 18 iwapo mtoto yuko masomoni/mafunzo zaidi. Vifungu 47–48 vya Sheria ya Mtoto.

Kielelezo: Muhtasari wa Sheria ya Mtoto

3B.4 Swali la dhahania & Uoneshaji wa Utafiti wa Kivitendo

Asha na Hamisi walitengana mwaka jana. Wana watoto wanne: watatu wana umri wa zaidi ya miaka kumi na nane—wawili wako chuo kikuu na mmoja anafanya kazi—wakati wa mwisho, Twaha, ana miaka kumi na tatu, yuko Kidato cha Kwanza, na ana ugonjwa wa pumu. Tangu walipotengana, Twaha ameishi zaidi na Asha katika mtaa ulio karibu na shule na kliniki yake; Hamisi anaishi katika wilaya tofauti. Nyumba ya ndoa ya zamani bado ni suala la mgogoro, na kila mzazi kwa sasa anaishi katika nyumba tofauti. Wazazi wote wanakubaliana kuwa Twaha anapaswa kuendelea na masomo, lakini hawakubaliani kuhusu mahali anapaswa kuishi na jinsi ya kugharamia mahitaji yake. Hamisi anadai kuwa "mvulana anahitaji mwongozo wa baba" na anapendekeza Twaha ahamie kuishi naye. Asha ana wasiwasi kuwa kuhama kutavuruga ratiba ya shule na kliniki ya Twaha, na anasema Hamisi hachangii mara kwa mara mahitaji ya kila siku ya mtoto. Katika dawati la msaidizi wa kisheria, Asha anatafuta msaada ili kupata malezi ya msingi ya Twaha pamoja na agizo la matunzo lililo wazi na linalotekelezeka. Kwa upande wake, Hamisi anasisitiza kupata malezi ya pamoja, au malezi ya msingi pamoja na uhamisho wa shule, na anajitolea tu "kusaidia pale ninapoweza."

Jukumu la Msaidizi wa Kisheria: Kwa kutumia TanzLII, eleza mbinu utakayotumia kuwasaidia Hamisi na Asha.

Hatua ya 1: Kuelewa

- **Hatua:** Fungua TanzLII → sehemu ya Sheria → tafuta "Law of the Child Act (Cap. 13)" → tembelea sehemu zinazohusu malezi (custody) na haki ya kuonana na mtoto (access).

Law of the Child Act

Copy citatio

Table of contents | Search

Search table of contents

Expand all | Collapse all

Preface
- Part I – Preliminary provisions
- Part II – Rights and welfare of the child
- Part III – Care and protection of child
- Part IV – Foster care and placements
- Part V – Parentage, custody, access and maintenance
- Part VI – Fosterage and adoption
- Part VII – Employment of child
- Part VIII – Support services for child by local government authorities
- Part IX – Child in conflict with law
- Part X – Approved schools
- Part XI – Institutionalised care
- Part XII – Miscellaneous provisions
- Part XIII – Consequetiial amendments

Schedule (Section 70)

months or to both.

37. Custody

(1) A parent, guardian or a relative who is caring for a child may apply to a court for custody of the child.

(2) The court may, in the same proceedings for the declaration of parentage, grant custody of the child to an applicant on such conditions as it may deem fit.

(3) The court may, at any time, revoke the grant of custody to one person and grant the custody to another, approved residential home or an institution, as it may deem necessary.

(4) In reaching its decision under subsection (2) or (3), the court shall primarily consider the best interests of the child.

38. Access

A parent, guardian or a relative who has been caring for a child prior to the court order placing the custody of that child to another person may apply to a court for periodic access to the child.

39. Considerations for custody or access

(1) The court shall consider the best interest of the child and the importance of a child being with his mother when making an order for custody or access.

(2) Subject to subsection (1), the court shall also consider—

(a) the rights of the child under section 26;

(b) the age and sex of the child;

(c) that it is preferable for a child to be with his parents except if his right are persistently being abused by his parents;

(d) the views of the child, if the views have been independently given;

(e) that it is desirable to keep siblings together;

Kielelezo: Kifungu cha 37 na 38 cha Sheria ya Mtoto kuhusu Malezi na Haki ya Kuonana

- **Uchambuzi:** Eleza kwa wazazi kuwa malezi (ni nani mtoto anaishi naye na anayehusika na huduma za kila siku) ni tofauti na haki ya kuonana (muda na mawasiliano na mzazi mwingine). Maamuzi huongozwa na maslahi mapana ya mtoto, kwa kuzingatia mambo kama: utulivu wa masomo na afya, historia ya malezi, usalama wa mtoto, na maoni ya mtoto (kulingana na umri wake). Katika kesi ya Asha na Hamisi, Twaha (13) tayari ana ratiba thabiti ya shule na kliniki karibu na makazi ya Asha, pamoja na ufuatiliaji wa pumu. Mabadiliko yoyote ya makazi yanapaswa kupimwa kwa uangalifu dhidi ya ustawi wake.

Hatua ya 2: Thibitisha

- **Hatua:** Thibitisha masharti husika ya matunzo katika Sheria ya Mtoto.

Law of the Child Act

Table of contents | Search

Search table of contents

Expand all | Collapse all

Preface
- Part I – Preliminary provisions
- Part II – Rights and welfare of the child
- Part III – Care and protection of child
- Part IV – Foster care and placements
- Part V – Parentage, custody, access and maintenance
- Part VI – Fosterage and adoption
- Part VII – Employment of child
- Part VIII – Support services for child by local government authorities

41. Duty to maintain child

A parent in respect of whom an order of parentage has been made, shall have a duty to contribute towards the welfare and maintenance of the child to supply the necessities for survival and development of the child.

42. Application for maintenance order

(1) The following persons may apply to a court for a maintenance order for the child—

(a) a parent of the child;

(b) the guardian of the child;

(c) the child, by his next friend;

(d) a social welfare officer; or

(e) a relative of the child.

(2) The application for maintenance may be made against any person who is eligible to maintain the child or contribute towards the welfare and maintenance of the child.

Kielelezo: Kifungu cha 41 cha Sheria ya Mtoto kuhusu Matunzo

- **Uchambuzi:** Thibitisha kuwa Sheria inahitaji kipimo cha maslahi mapana ya mtoto kutumika.

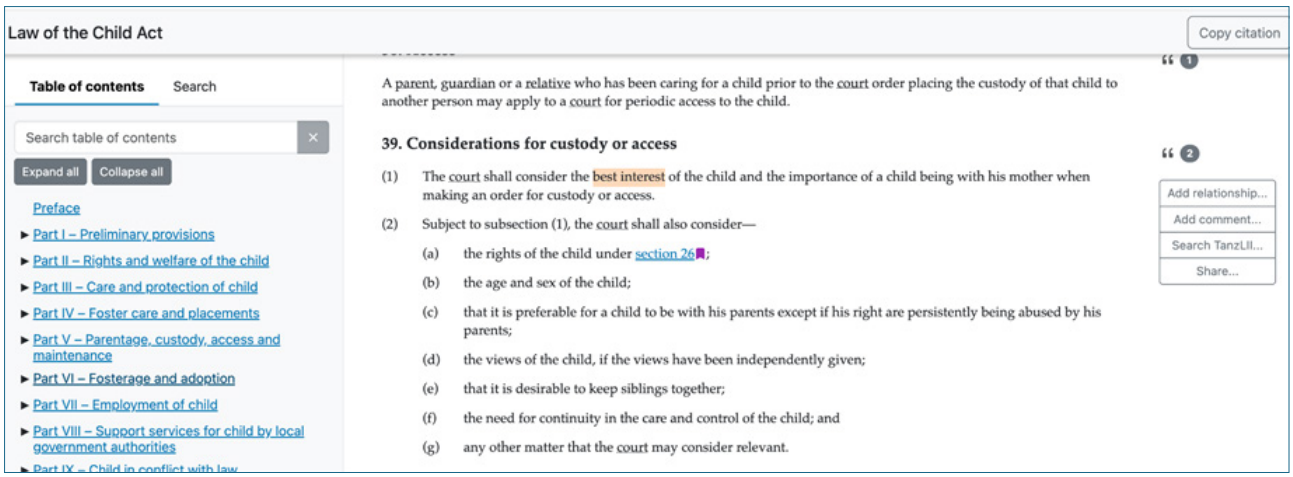

Kielelezo: Sharti la Maslahi Bora ya Mtoto katika Masuala ya Malezi au Haki ya Kuonana

Hatua ya 3: Tekeleza

Hatua: Bofya kichupo cha "Muhtasari wa Kesi" kwenye TanzLII Paralegal Hub kisha tafuta kesi zinazohusiana.

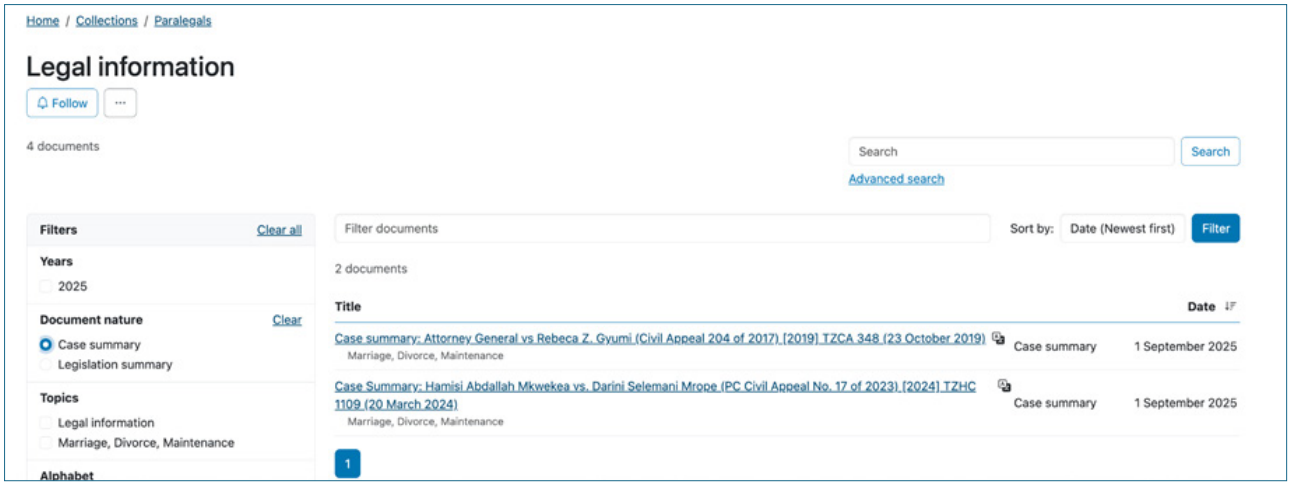

Kielelezo: Muhtasari wa Kesi kutoka Kituo cha Rasilimali kwa Wasaidizi wa Kisheria chini ya Taarifa za Kisheria

Uchambuzi wa Kesi (wa kuonesha mfano)

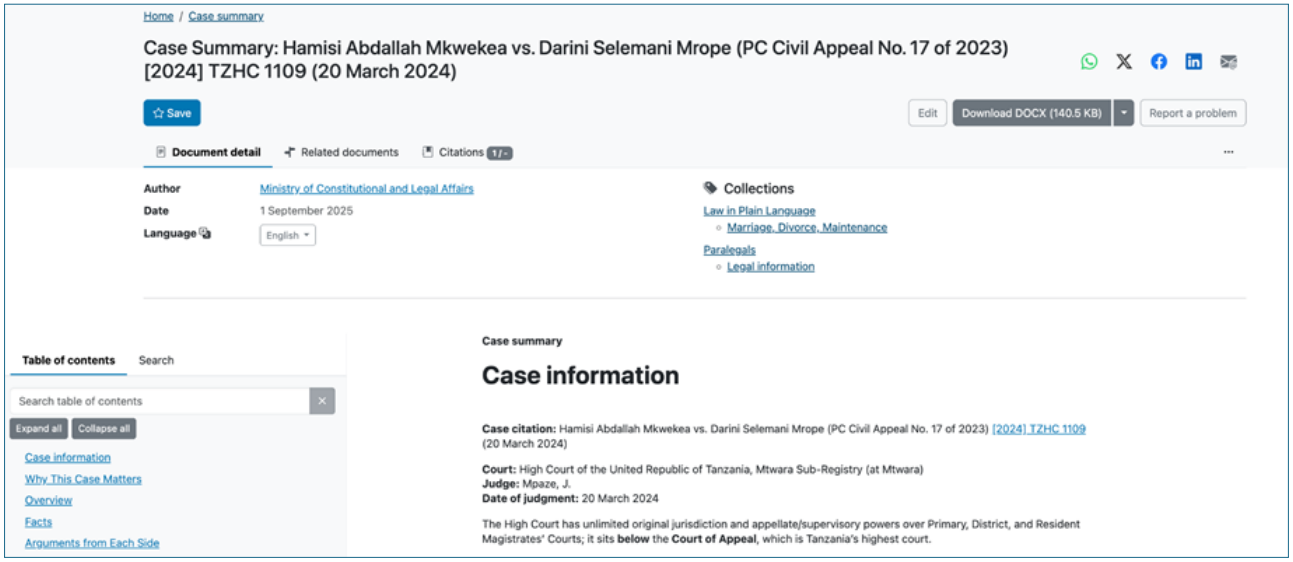

Case Summary: Hamisi Abdallah Mkwekea vs. Darini Selemani Mrope (PC Civil Appeal No. 17 of 2023) [2024] TZHC 1109 (20 March 2024)

Table of contents | Search

Search table of contents

Expand all | Collapse all

Case information
Why This Case Matters
Overview
Facts
Arguments from Each Side
▸ Court's Reasoning
Decision (Outcome)
Legal Principles to Remember
▸ Practical Impact for Paralegals

Why This Case Matters

Clear guidance on (i) what counts as **matrimonial property**, (ii) **how** to divide it (what factors matter, and why "who is living in the house" isn't enough), and (iii) **maintenance**: when courts can order **support for children over 18** (only if they are still in **education or training**) and the need to **state clear amounts** so orders are enforceable.

Overview

After divorce was granted on first appeal, the Primary Court divided numerous assets and gave the Dar es Salaam (Kibangule, Mbagala) house to the husband (appellant) and the Likotwa (Lindi) house to the wife (respondent). On second appeal, the District Court swapped those two houses and directed both parents to keep maintaining all children, even those over 18. The husband brought this further appeal.

Issues:

1. How to identify **matrimonial property**;
2. What factors govern **division** under section 114 of the **Law of Marriage Act [Cap. 29 R.E. 2019] (LMA)**;
3. Whether courts may order **maintenance** for children **over 18**.

Held: The Kibangule house **is** matrimonial property; evidence of contributions was too general; the lower courts misapprehended evidence. **Division** ordered: Kibangule house 60% (husband) / 40% (wife); Likotwa house 50/50, with an option for either to buy out the other. **Maintenance** may be ordered for children over 18 **only if** they are still in **education or training**, and maintenance orders must **specify amounts** to be enforceable. Appeal **partly allowed**, **no order as to costs**.

Kielelezo: Muhtasari wa Kesi ya Hamisi Abdallah

Case Summary: Hamisi Abdallah Mkwekea vs. Darini Selemani Mrope (PC Civil Appeal No. 17 of 2023) [2024] TZHC 1109 (20 March 2024)

Table of contents | Search

Search table of contents

Expand all | Collapse all

Case information
Why This Case Matters
Overview
Facts
Arguments from Each Side
▸ Court's Reasoning
Decision (Outcome)
Legal Principles to Remember
▸ Practical Impact for Paralegals

Court's Reasoning

A. What is "matrimonial property"?

Property acquired before or during marriage **with the intention** of providing for the spouses/children during their joint lives is matrimonial. Also, assets acquired by one spouse **before** marriage but **substantially improved by both** after marriage become matrimonial (LMA s.114(3)). The husband's own stance—asking to **uphold** the Primary Court's **division** of Kibangule—**impliedly accepted** it as matrimonial.

B. How to divide it (LMA s.114(1)–(2))

Courts must consider **customs**, **each party's contributions (money/property/work)**, **joint debts**, and the **needs of infant children**; **only then** lean toward **equality**. The District Court relied too much on **who lived** in the house and on children who were **not infants**. Evidence from both sides about contributions was **too general**, so awarding one house outright to one party and the other outright to the other was **not justified**.

C. Maintenance (LMA s.129(1) read with Law of the Child Act [Cap. 13 R.E. 2019] (LCA) ss.26, 44, 48)

- The **male parent** has a duty to maintain **infant** children (LMA s.129(1)); courts consider **income/wealth, earning capacity, other dependants, cost of living, and children's rights** (LCA s.44). A court **may** order maintenance **beyond 18** only if the child is in **continuing education/training** (LCA s.48).
- Any maintenance order must **state clear amounts**; otherwise it's **unenforceable**. The lower courts **didn't** set amounts, so the case had to go back for **assessment**.

D. Appellate posture

As a **second appeal**, the High Court would not disturb concurrent findings **unless** there was misdirection or misapprehension of evidence. Here, there **was** misapprehension regarding contribution and the status/needs of **infant** children, so intervention was proper.

Kielelezo: Muhtasari wa Kesi ya Hamisi Abdallah

- **Kanuni/Matokeo:** Katika kesi ya *Hamisi Abdallah Mkwekea vs. Darini Selemani Mrope (PC Civil Appeal No. 17 of 2023)* [2024] TZHC 1109 (20 March 2024), mahakama iliamua kuwa: Mzazi wa kiume ana wajibu wa kutoa matunzo kwa watoto wachanga (Sheria ya Ndoa, kifungu cha 129(1)). Mahakama huzingatia kipato/utajiri, uwezo wa kupata mapato, wategemezi wengine, gharama za maisha, na haki za watoto (Sheria ya Mtoto, kifungu cha 44). Mahakama inaweza kuamuru matunzo kwa mtoto aliyevuka miaka 18 tu ikiwa bado yuko kwenye elimu au mafunzo (Sheria ya Mtoto, kifungu cha 48).
- **Ushauri uzingatie maslahi bora** (uthabiti wa shule/huduma za afya, historia ya malezi, na maoni ya mtoto).

Hatua ya 4: Tekeleza na Elekeza: Hatua: Andaa mpango wa utekelezaji ulio wazi na wa kimaadili kwa Asha na Hamisi.

Mpango Kazi wa Mfano:

1. **Kuwashirikisha Ustawi wa Jamii:** "Tafadhali mjulishe Afisa Ustawi wa Jamii ili aweze kufanya tathmini ya mazingira ya shule ya Twaha, upatikanaji wa kliniki, utaratibu wa malezi ya kila siku, na hali ya makazi ya kila mzazi. Ripoti yao husaidia mahakama kuamua kilicho bora kwa maslahi ya Twaha."
2. **Kukusanya Ushahidi (pande zote mbili):** "Leteni barua za shule/ratiba, rekodi za kliniki/pumu, uthibitisho wa makazi/muda wa usafiri, maelezo yanayoonyesha nani anashughulikia malezi ya kila siku, na bajeti rahisi ya kila mwezi kwa mahitaji ya Twaha (ada, sare, dawa, usafiri)."
3. **Kupendekeza Mpango wa Malezi (jaribu suluhu kwanza):**
    - Makazi ya msingi: Twaha abaki karibu na shule na kliniki yake.
    - Haki ya kuonana: Wikiendi mbadala, nusu ya likizo za shule, simu/video katikati ya wiki; muda na mahali pa makabidhiano yawe wazi.
    - Matunzo (yaelezwe kwa uwazi): Kiasi cha TSh [X] kila mwezi ifikapo [tarehe]; ada ya shule ilipwe moja kwa moja shuleni; dawa ya pumu iliyoorodheshwa itolewe kila mwezi; risiti zihifadhiwe.
4. **Ikiwa hakuna makubaliano → Wasilisha:** Rejea kwa hatua ya kisheria.

Moduli ya 4: Sheria za Kazi na Ajira

Kadi ya Moduli Ndogo — Moduli 3: Sheria ya Kazi na Ajira (Tanzania)

Muda: Dakika 45

Walengwa: Wasaidizi wa kisheria (wanaohudumia jamii)

Vifaa: Projekta/ubao wa maandishi; vifaa vyenye intaneti; tukio la Juma lililochapishwa; mwongozo wa lugha rahisi kutoka TanzLII; Sheria ya Ajira na Mahusiano Kazini ya 2004 (vipengele 7, 37, 41) na Kanuni ya Utendaji Bora (Kanuni ya 13); fomu ya mfano ya uwasilishaji CMA

Malengo ya Kujifunza (mwisho wa moduli, washiriki wataweza):

1. Kuelewa jinsi ya kushughulikia migogoro ya kawaida ya ajira (kuachishwa kazi isivyo haki, malipo pungufu, likizo isiyolipwa, ubaguzi) na kutambua chombo sahihi (Tume ya Usuluhishi na Uamuzi - CMA) bila kuvuka mipaka ya msaidizi wa kisheria.
2. Kutambua uhusiano wa ajira hata bila mkataba wa maandishi (viashiria: udhibiti, malipo ya kawaida, saa zilizopangwa).
3. Kueleza kuachishwa kazi isivyo haki chini ya kifungu cha 37 cha Sheria ya Ajira na Mahusiano Kazini (ELRA): mwajiri lazima athibitishe sababu halali na utaratibu wa haki.
4. Kufafanua vipengele vya utaratibu wa haki kwa kutumia Kanuni ya 13 (taarifa ya tuhuma, haki ya kusikilizwa, kikao cha kinidhamu, uwakilishi/rekodi).
5. Kubaini ubaguzi unaopigwa marufuku na kifungu cha 7 cha ELRA na kujua hatua za haraka za uwasilishaji/ulinzi.
6. Kukusanya orodha ya ushahidi (mikataba, stakabadhi za malipo, miamala ya simu, ujumbe mfupi, maelezo ya mashahidi) na kutambua kuwa uwasilishaji CMA una muda mfupi wa kisheria (kuashiria kwa hatua ya haraka).

4.1 Mwongozo wa Lugha Rahisi: Haki Zako Kazini

Uhusiano kati ya mwajiri na mfanyakazi unasimamiwa na sheria zinazolenga haki na kumlinda mfanyakazi dhidi ya unyonyaji. Kila mfanyakazi ana haki ya kufanya kazi katika mazingira salama, kulipwa mshahara waliokubaliana, na kutendewa kwa heshima.

Migogoro ya ajira ni miongoni mwa masuala ya kawaida ambayo wateja huwasilisha kwako. Kesi hizi huwa za dharura, zikihusisha kipato na heshima ya mtu. Migogoro mingi hutokea katika mazingira ya kazi isiyo rasmi, kama vile kwa wafanyakazi wa ndani au walioko kwenye maduka madogo, ambapo mikataba haijaandikwa.

Jukumu lako kama msaidizi wa kisheria ni kutambua mapema aina ya tatizo—je, ni kuachishwa kazi isivyo haki, malipo pungufu, au likizo isiyolipwa? Kisha utamwelekeza mteja kwenye utaratibu sahihi na chombo husika, ambacho mara nyingi ni Tume ya Usuluhishi na Uamuzi (CMA), na kumsaidia kuandaa malalamiko bila kuvuka mipaka yako ya kitaaluma.

Tatizo mojawapo la kawaida ni kuachishwa kazi isivyo haki. Mwajiri hawezi kumfukuza mfanyakazi bila sababu halali. Lazima awe na sababu inayohusiana na mwenendo wa mfanyakazi, uwezo wake wa kufanya kazi, au mahitaji ya kiutendaji ya mwajiri.

Vilevile, mwajiri lazima afuate utaratibu wa haki kabla ya kumfukuza mtu. Hii inamaanisha kumjulisha mfanyakazi kuhusu tatizo, kumpa nafasi ya kueleza upande wake, na kufanya kikao cha kinidhamu kilicho rasmi. Kumfukuza mtu papo hapo bila kikao ni kinyume cha haki, hata kama sababu ya kumfukuza inaonekana kuwa halali.

Uhusiano kati ya mwajiri na mfanyakazi unasimamiwa na sheria zinazolenga kuhakikisha haki na kuwalinda wafanyakazi dhidi ya unyonyaji. Kila mfanyakazi ana haki ya kufanya kazi katika mazingira salama, kulipwa mshahara waliokubaliana, na kutendewa kwa heshima.

4.2 Dhana Muhimu kwa Wasaidizi wa Kisheria

- Tambua Uhusiano wa Ajira: Hata bila mkataba wa maandishi, uhusiano wa ajira unaweza kuwepo. Angalia ushahidi wa malipo ya kawaida, udhibiti wa kazi, na saa zilizopangwa.
- Kuachishwa Kazi Isivyo Haki dhidi ya Utovu wa Nidhamu: Tatizo mojawapo la kawaida ni kuachishwa kazi isivyo haki. Mwajiri hawezi kumfukuza mfanyakazi bila sababu halali. Sababu lazima ihusiane na mwenendo wa mfanyakazi (mfano: wizi, ukaidi), uwezo wake (kutofanikisha kazi), au mahitaji ya kiutendaji ya mwajiri (kupunguzwa kwa wafanyakazi).
- Umuhimu wa Utaratibu wa Haki: Vilevile, mwajiri lazima afuate utaratibu wa haki kabla ya kumfukuza mtu. Hii inamaanisha kumjulisha mfanyakazi kuhusu tatizo, kumpa nafasi ya kueleza upande wake ("haki ya kusikilizwa"), na kufanya kikao rasmi cha kinidhamu. Kumfukuza mtu papo hapo bila kikao ni kinyume cha utaratibu, hata kama sababu ya kumfukuza inaonekana kuwa halali.
- Hifadhi Kila Kitu kwa Maandishi: Ushauri muhimu zaidi kwa mteja ni kuhifadhi kila kitu kwa maandishi. Hii ni pamoja na mkataba wa maandishi (ikiwa upo), stakabadhi za malipo, rekodi za miamala ya simu, ujumbe mfupi, picha, na majina pamoja na mawasiliano ya mashahidi. Ushahidi huu ni muhimu sana kwa dai lolote la baadaye.

4.3 Muhtasari wa Sheria: Sheria Muhimu za Kazi

Sheria ya Msingi ni Sheria ya Ajira na Mahusiano Kazini ya mwaka 2004 (ELRA). Chombo kikuu cha kushughulikia migogoro ni Tume ya Usuluhishi na Upatanisho (CMA).

- Sheria ya Ajira na Mahusiano Kazini, 2004:
  - **Kifungu cha 7:** Kinakataza ubaguzi kazini kwa misingi yoyote, ikiwemo jinsia, ujauzito, kabila, dini, au ulemavu.
  - **Kifungu cha 37:** Hiki ndicho kifungu kikuu kuhusu kuachishwa kazi isivyo haki. Kinaeleza kuwa kuachishwa kazi ni batili ikiwa mwajiri hashindwi kuthibitisha kuwa sababu ni **halali** NA kuwa kuachishwa kazi kulifanyika kwa kufuata **utaratibu wa haki**.
  - **Kifungu cha 41:** Kinaeleza mchakato wa kisheria wa kuachishwa kazi kwa sababu za kiutendaji za mwajiri (kupunguzwa kwa wafanyakazi), ambao unahitaji mashauriano.
  - **Kanuni ya 13 ya Ajira na Mahusiano Kazini (Kanuni za Utendaji Bora):** Inatoa mwongozo wa kina kuhusu nini kinachojumuisha utaratibu wa haki wakati wa kuachishwa kazi kwa sababu za mwenendo au utendaji.

4.4 Tukio la kubuniwa na Uchambuzi wa Kesi

Hali: Kuachishwa Kazi Isivyo Haki

Neema alikuwa mfanyakazi wa ndani. Siku moja, mwajiri wake alimshutumu kwa "uzembe" na kumwambia asirudi kazini. Hakupokea taarifa ya maandishi, hakufanyiwa kikao cha kinidhamu, na mshahara wa wiki ya mwisho haukulipwa. Tukio hili lilitokea siku 10 zilizopita. Anataka kujua afanye nini.

Jukumu la Msaidizi wa Kisheria: Kutumia TanzLII kufanya tafiti, kumshauri Neema

Hatua ya 1: Kupitia Mwongozo wa Lugha Rahisi. Unapotazama mwongozo huu, unatambua mara moja kuwa tatizo kuu ni kuachishwa kazi isivyo haki.

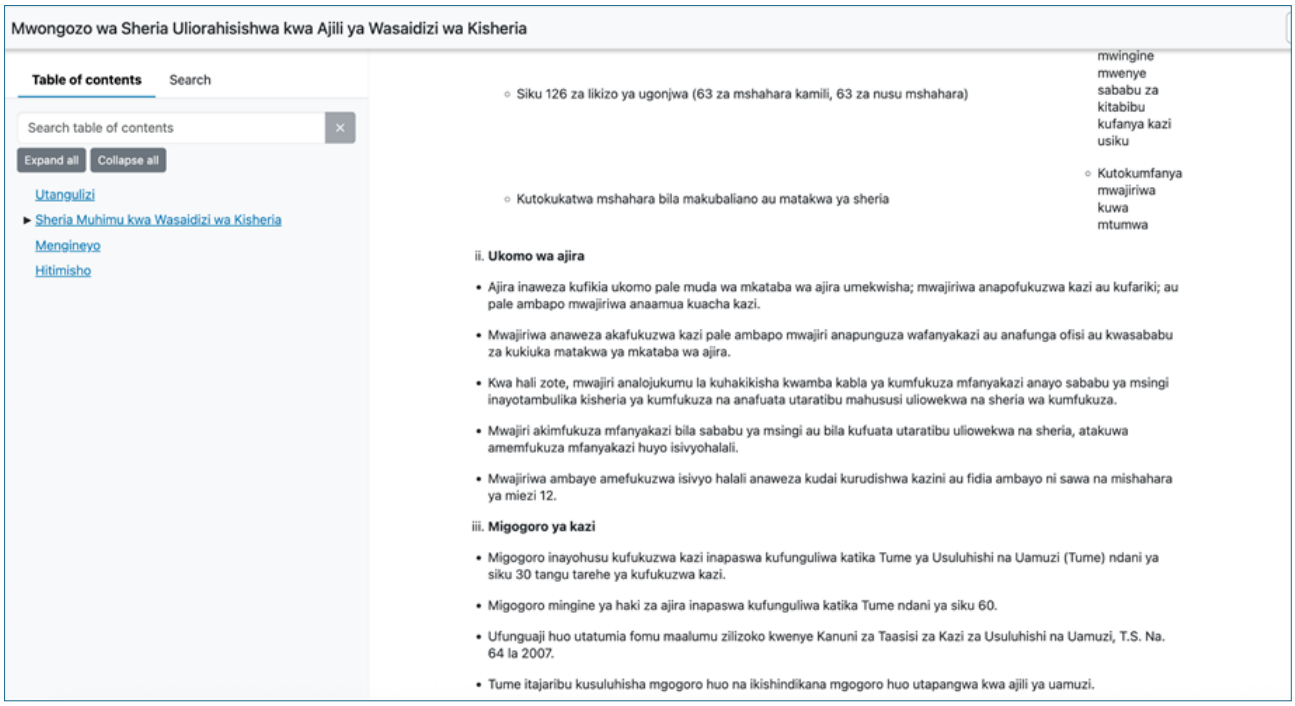

Kielelezo: Mwongozo kwa Wasaidizi wa Kisheria kuhusu Ajira na Kazi

Hatua ya 1: Elewa

- **Hatua:** Hatua ya kwanza ni kufanya utafiti wa haraka wa kisheria kuhusu nini kinachosababisha kuachishwa kazi isivyo haki.

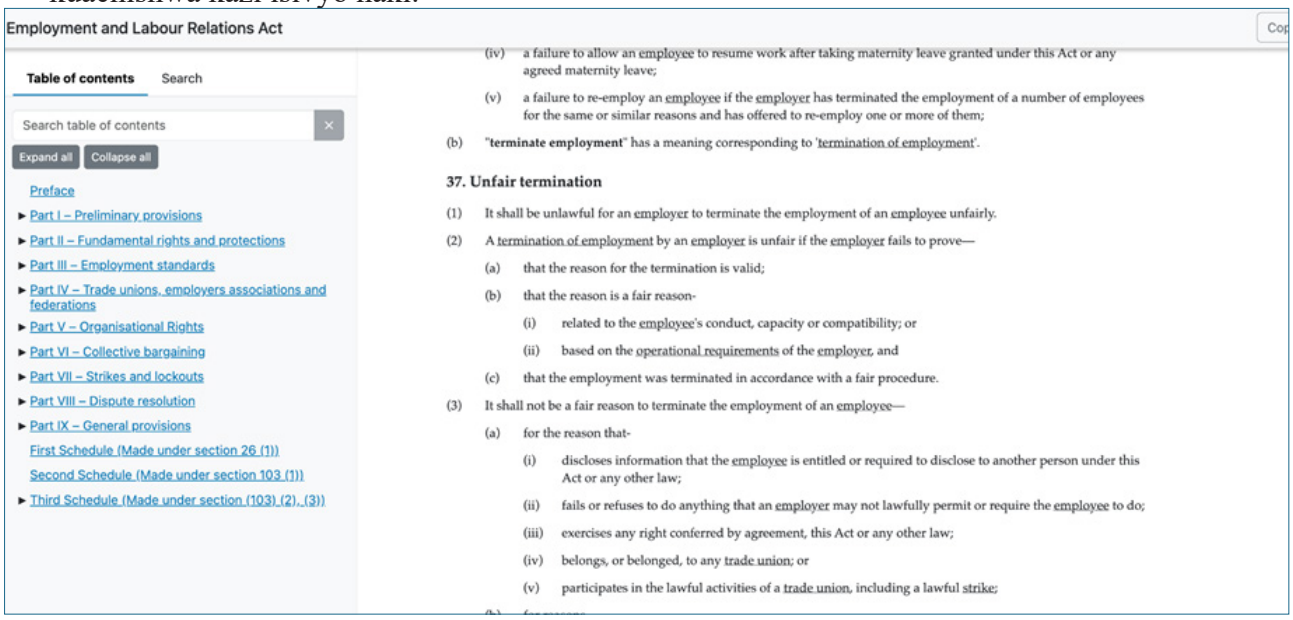

Kielelezo: Kifungu cha 37 cha Sheria ya Ajira na Mahusiano Kazini (ELRA) kuhusu Kuachishwa Kazi Isivyo Haki.

Hatua ya 2: Changanua Muhtasari wa Kesi. Ukitafuta kwenye TanzLII kwa maneno "unfair termination" na "procedural fairness," utapata maamuzi mengi kutoka kwa Tume ya Usuluhishi na Upatanisho (CMA) na pia kutoka Mahakama Kuu (Kitengo cha Kazi).

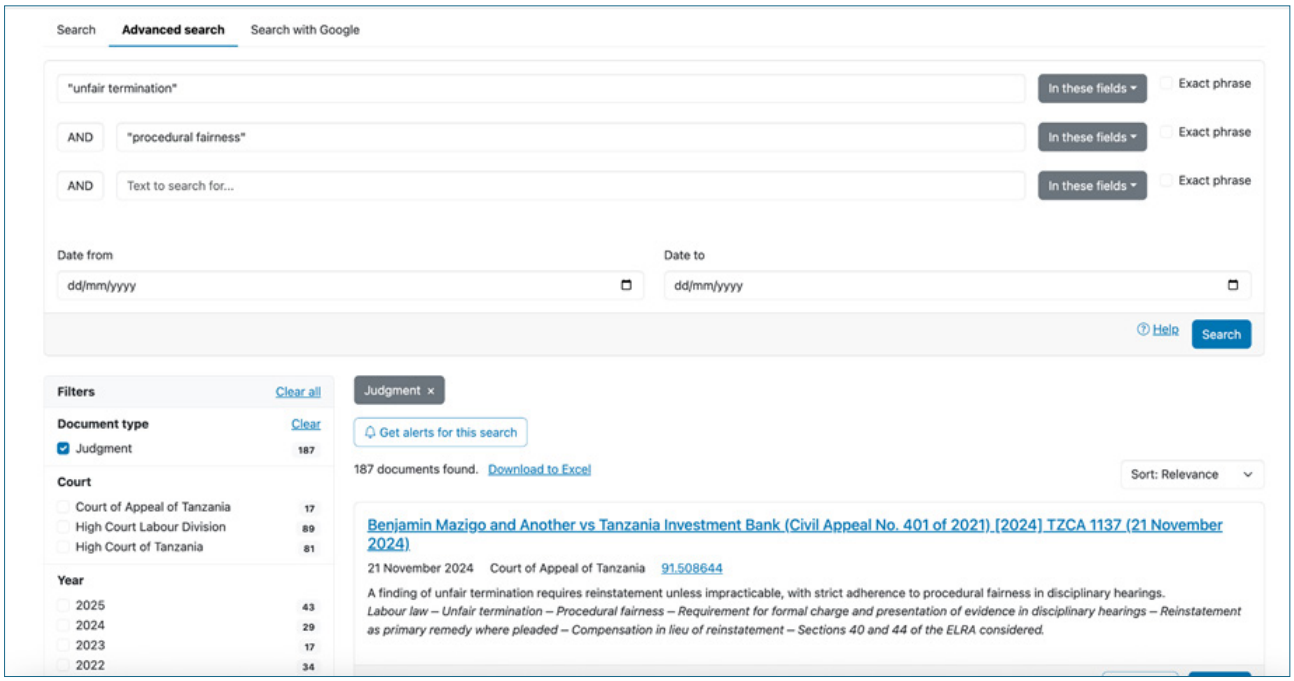

Kielelezo: Matokeo ya Utafutaji Kuhusu Kuachishwa Kazi Isivyo Haki na Utaratibu wa Haki

Hatua ya 3: Tumia (Muhtasari wa Kesi Halisi kutoka TanzLII)

Hatua: Fanya utafutaji wa mifano halisi ili kuelewa jinsi mahakama zinavyoshughulikia kesi za kuachishwa kazi isivyo haki.

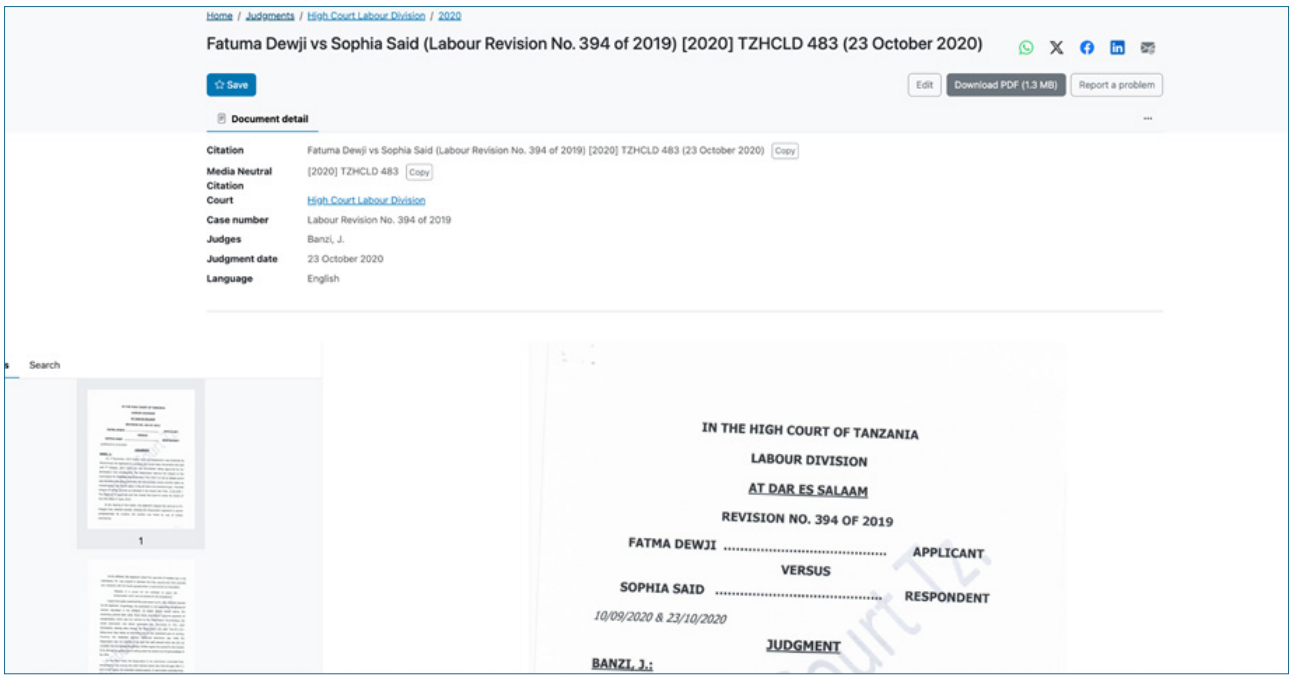

Home / Judgments / High Court Labour Division / 2020

Fatuma Dewji vs Sophia Said (Labour Revision No. 394 of 2019) [2020] TZHCLD 483 (23 October 2020)

Save | Edit | Download PDF (1.3 MB) | Report a problem

Document detail

Citation	Fatuma Dewji vs Sophia Said (Labour Revision No. 394 of 2019) [2020] TZHCLD 483 (23 October 2020) Copy
Media Neutral Citation	[2020] TZHCLD 483 Copy
Court	High Court Labour Division
Case number	Labour Revision No. 394 of 2019
Judges	Banzi, J.
Judgment date	23 October 2020
Language	English

Search

IN THE HIGH COURT OF TANZANIA

LABOUR DIVISION

AT DAR ES SALAAM

REVISION NO. 394 OF 2019

FATMA DEWJI ..... APPLICANT

VERSUS

SOPHIA SAID ..... RESPONDENT

10/09/2020 & 23/10/2020

JUDGMENT

BANZI, J.:

Kielelezo: Kesi ya Fatuma Dewji kuhusu Kuachishwa Kazi Isivyo Haki kwa Mfanyakazi wa Ndani

Muhtasari wa Shauri: Katika kesi kama hizi, mahakama na CMA mara kwa mara huamua kuwa kutofuata utaratibu wa haki kunafanya kuachishwa kazi kuwa batili. Wanasisitiza kanuni ya audi alteram partem ("sikiliza upande wa pili"). Mara nyingi huweka wazi kuwa hata kama mfanyakazi alifanya kosa, kushindwa kwa mwajiri kufanya kikao cha kusikiliza ni dosari kubwa. *Fatuma Dewji vs Sophia Said (Labour Revision No. 394 of 2019) [2020] TZHCLD 483 (23 October 2020)*

Hatua ya 4: Chukua Hatua na Elekeza (Njia ya Utatuzi)

- **Hatua:** Sheria iko wazi, na mchakato umeundwa kwa ajili ya CMA, ambayo inapatikana kwa watu binafsi bila kuhitaji wakili. Hii ni njia ya wazi ya utatuzi ambapo msaidizi wa kisheria anaweza kutoa msaada wa kina.

Ushauri kwa Neema

Neema, mwajiri wako anatakiwa awe na sababu ya halali na afuate utaratibu sahihi kabla ya kukufukuza kazi, hii inajumuisha kukupa nafasi ya kujieleza katika kikao cha kinidhamu.

Andika kilichotokea, hifadhi ujumbe wowote, tarehe muhimu, na majina ya mashahidi. Ikiwa unaamini kuwa kuachishwa kazi kulikuwa siyo kwa haki, wasilisha mgogoro wako kwa Tume ya Usuluhishi na Upatanisho (CMA) ndani ya siku 30 tangu tukio. Katika dai lako, unaweza kuomba kurejeshwa kazini au, kama hilo halifai, kulipwa fidia pamoja na mshahara wowote ambao haukulipwa.

Moduli ya 5: Sheria za Jinai na Utaratibu wa Mashauri ya Jinai

Kadi Ndogo ya Moduli — Moduli ya 4: Sheria ya Jinai na Mwenendo

Muda: Dakika 45

Wahusika: Wasaidizi wa kisheria (wanaofanya kazi moja kwa moja na jamii)

Vifaa: Ubao wa kuandikia/Projekta; nakala iliyochapishwa ya kisa ("Kijana Aliyewekwa kizuizini zaidi ya Muda"); vifaa vyenye intaneti; rejeleo la haraka la Katiba Ibara ya 15(2); Sheria ya Mwenendo wa Mashauri ya Jinai (CPA) vifungu 59, 148–152; jedwali rahisi la muda wa kukamatwa; orodha za ukaguzi wa dhamana ya polisi na ya mahakama.

Malengo ya Kujifunza

Kufikia mwisho wa moduli washiriki wataweza:

1. Kueleza haki za msingi za mtu anayekamatwa: hana hatia hadi ithibitishwe, apewe sababu ya kukamatwa, afikishwe mahakamani ndani ya saa 24, na awe na uwezo wa kuomba dhamana.
2. Kueleza kwa lugha rahisi tofauti kati ya dhamana ya polisi na dhamana ya mahakama (dhamana inayotolewa na hakimu) na kubaini mifano rahisi ya kila moja.
3. Kukamilisha ukaguzi wa haraka wa kituo cha polisi: kuandika muda na tarehe, jina la kituo, namba ya OB (kitabu cha polisi), kosa linalodaiwa, na jina la mchunguzi.
4. Kueleza hatua zinazofuata baada ya kukamatwa: kufikishwa kwa mara ya kwanza mahakamani, masharti ya dhamana (wadhamini, kuripoti mara kwa mara), na nyaraka za muhimu ambazo familia inapaswa kuziwasilisha.
5. Kutambua viashiria vya hatari: (kama vile mtoto aliyeko kizuizini, majeraha/mateso, ugonjwa, kunyimwa mawasiliano na familia/wakili, ujauzito/wazee kutiwa kizuizini) na kufanya uelekezaji wa dharura (Msaada wa Kisheria/wakili, Ustawi wa Jamii, huduma za afya, mashirika ya haki za binadamu).
6. Kudumu ndani ya mipaka ya kazi ya usaidizi wa kisheria: kutoa taarifa, kusaidia kujaza fomu na kufanya uelekezaji; usiwakilishe mteja mahakamani, usiahidi matokeo, na usifanye au kusimamia malipo kwa maafisa.

5.1 Mwongozo wa Lugha Rahisi: Kuelewa Haki za Mshtakiwa

Kama msaidizi wa kisheria, wewe uko mstari wa mbele katika mfumo wa utoaji haki. Wakati mteja au mwanafamilia wake anaposhitakiwa kwa kosa la jinai, safari ya kisheria mara nyingine huanzia katika Mahakama ya Mwanzo. Mahakama hii ndiyo msingi wa mfumo wetu wa mahakama katika kushughulikia idadi kubwa ya mashauri ya jinai. Hivyo basi, ufanisi wako kama msaidizi wa awali unategemea uelewa wa wazi kuhusu mamlaka, mipaka, na taratibu za mahakama hiyo kama zilivyoainishwa katika Sheria ya Mahakama za Mahakimu.

Mamlaka ya Mahakama ya Mwanzo

Kabla hujamshauri mteja, ni lazima kwanza uelewe kama shauri lake lipo ndani ya mamlaka ya Mahakama ya Mwanzo. Sheria ya Mahakama za Mahakimu imeweka mipaka wazi kuhusu aina za mashauri ya jinai ambayo Mahakama ya Mwanzo inaweza kusikiliza.

- **Aina za Makosa**: Mahakama ya Mwanzo ina mamlaka ya kusikiliza mashauri ya jinai kwa makosa yaliyobainishwa katika Jedwali la Kwanza la Sheria husika. Kwa kawaida, haya ni makosa madogo kama kushambulia mtu kwa kawaida, wizi (ambapo thamani ya mali ni chini ya kiwango fulani), kuingia kwa jinai, na makosa mengine madogo.
- **Mamlaka ya Kutoa Adhabu**: Mamlaka ya mahakama kutoa adhabu pia imewekewa mipaka na Sheria. Hili ni muhimu sana katika kusimamia matarajio ya mteja kuhusu matokeo yanayoweza kutokea. Ni lazima ujue kiwango cha juu cha faini, muda wa kifungo, au adhabu nyingine ambazo hakimu wa Mahakama ya Mwanzo anaweza kutoa.
- **Makosa Yanayozuiliwa**: Kwa umuhimu mkubwa, Sheria pia imeainisha makosa ambayo yako nje ya mamlaka ya Mahakama ya Mwanzo. Makosa makubwa kama kuua, kuua bila kukusudia, uhaini, na uporaji wa kutumia silaha hayawezi kusikilizwa na Mahakama ya Mwanzo. Kutambua hili mapema ni jambo la msingi. Mteja anaposhitakiwa kwa kosa la aina hiyo, jukumu lako la awali si kupeleka shauri katika Mahakama ya Mwanzo bali kuhakikisha anapata wakili kwa ajili ya shauri katika Mahakama Kuu bila kuchelewa.

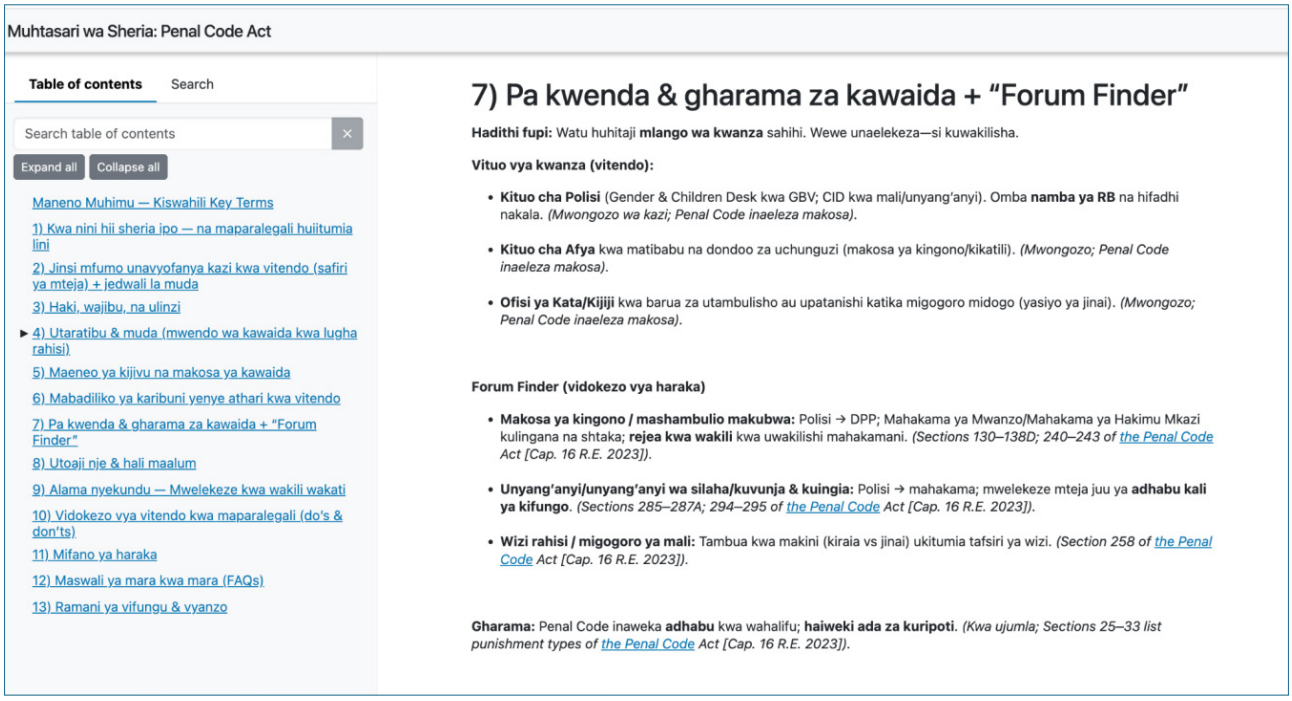
Muhtasari wa Sheria: Penal Code Act

Table of contents | Search

Search table of contents

Expand all | Collapse all

Maneno Muhimu — Kiswahili Key Terms
1) Kwa nini hii sheria ipo — na maparalegali huiitumia lini
2) Jinsi mfumo unavyofanya kazi kwa vitendo (safiri ya mteja) + jedwali la muda
3) Haki, wajibu, na ulinzi
4) Utaratibu & muda (mwendo wa kawaida kwa lugha rahisi)
5) Maeneo ya kijivu na makosa ya kawaida
6) Mabadiliko ya karibuni yenye athari kwa vitendo
7) Pa kwenda & gharama za kawaida + "Forum Finder"
8) Utoaji nje & hali maalum
9) Alama nyekundu — Mwelekeze kwa wakili wakati
10) Vidokezo vya vitendo kwa maparalegali (do's & don'ts)
11) Mifano ya haraka
12) Maswali ya mara kwa mara (FAQs)
13) Ramani ya vifungu & vyanzo

7) Pa kwenda & gharama za kawaida + "Forum Finder"

Hadithi fupi: Watu huhitaji **mlango wa kwanza** sahihi. Wewe unaelekeza—si kuwakilisha.

Vituo vya kwanza (vitendo):

- **Kituo cha Polisi** (Gender & Children Desk kwa GBV; CID kwa mali/unyang'anyi). Omba **namba ya RB** na hifadhi nakala. *(Mwongozo wa kazi; Penal Code inaeleza makosa).*
- **Kituo cha Afya** kwa matibabu na dondoo za uchunguzi (makosa ya kingono/kikatili). *(Mwongozo; Penal Code inaeleza makosa).*
- **Ofisi ya Kata/Kijiji** kwa barua za utambulisho au upatanishi katika migogoro midogo (yasiyo ya jinai). *(Mwongozo; Penal Code inaeleza makosa).*

Forum Finder (vidokezo vya haraka)

- **Makosa ya kingono / mashambulio makubwa:** Polisi → DPP; Mahakama ya Mwanzo/Mahakama ya Hakimu Mkazi kulingana na shtaka; **rejea kwa wakili** kwa uwakilishi mahakamani. *(Sections 130–138D; 240–243 of the Penal Code Act [Cap. 16 R.E. 2023]).*
- **Unyang'anyi/unyang'anyi wa silaha/kuvunja & kuingia:** Polisi → mahakama; mwelekeze mteja juu ya **adhabu kali ya kifungo**. *(Sections 285–287A; 294–295 of the Penal Code Act [Cap. 16 R.E. 2023]).*
- **Wizi rahisi / migogoro ya mali:** Tambua kwa makini (kiraia vs jinai) ukitumia tafsiri ya wizi. *(Section 258 of the Penal Code Act [Cap. 16 R.E. 2023]).*

Gharama: Penal Code inaweka **adhabu** kwa wahalifu; **haiweki ada za kuripoti**. *(Kwa ujumla; Sections 25–33 list punishment types of the Penal Code Act [Cap. 16 R.E. 2023]).*

Kielelezo: Mwongozo wa kutafuta jukwaa sahihi katika muhtasari wa kisheria wa Kanuni za Adhabu

Unaposhughulika na masuala ya jinai, jukumu la msaidizi wa kisheria si kuwa wakili wa utetezi wa jinai, bali kuwa msaidizi wa awali mwenye utulivu na ufanisi. Hii inamaanisha kutoa ushauri wa haraka na sahihi kuhusu haki za mtuhumiwa, kusaidia familia kuelewa hatua za awali za mchakato wa haki, na muhimu zaidi, kutambua kwa haraka umuhimu wa kumshirikisha wakili mwenye sifa stahiki bila kuchelewa. Moduli hii itakuonyesha jinsi ya kutumia TanzLII kuelewa kwa haraka masuala ya kisheria katika kesi nzito na kufanya rufaa ya haraka inayoweza kuokoa maisha.

5.2 Dhima Muhimu kwa msaidizi wa kisheria

- **Dhana ya Kutokuwa na hatia:** Kila mtu anachukuliwa hana hatia hadi ithibitishwe na mahakama. Hii ndiyo nguzo ya mfumo wa haki za jinai.
- **Haki Wakati wa Kukamatwa:** Mtu anayekamatwa ana haki ya kuelezwa sababu za kukamatwa, haki ya kunyamaza (ili kujilinda dhidi ya kujishtaki mwenyewe), na haki ya kuwakilishwa na wakili.
- **Tofauti kati ya Kuua na Kuua bila Kukusudia:**
  - **Kuua:** Ni kuua mtu kinyume cha sheria kwa "dhamira ovu". Hii inamaanisha ilipangwa, kwa kusudi, ama kwa kujua kwamba kunaweza kusababisha kifo.
  - **Kuua bila Kukusudia:** Ni kuua mtu kinyume cha sheria *bila* nia mbaya. Hutokea mara nyingi katika ugomvi wa ghafla, mapigano ya hasira au kutokana na uchokozi.

Kuelewa Dhamana ya Polisi: Moja ya kazi za mara kwa mara ni kushauri familia kuhusu dhamana. Je, mtuhumiwa anayeshikiliwa katika kituo cha polisi anaweza kupewa dhamana? Inategemea na uhalifu.

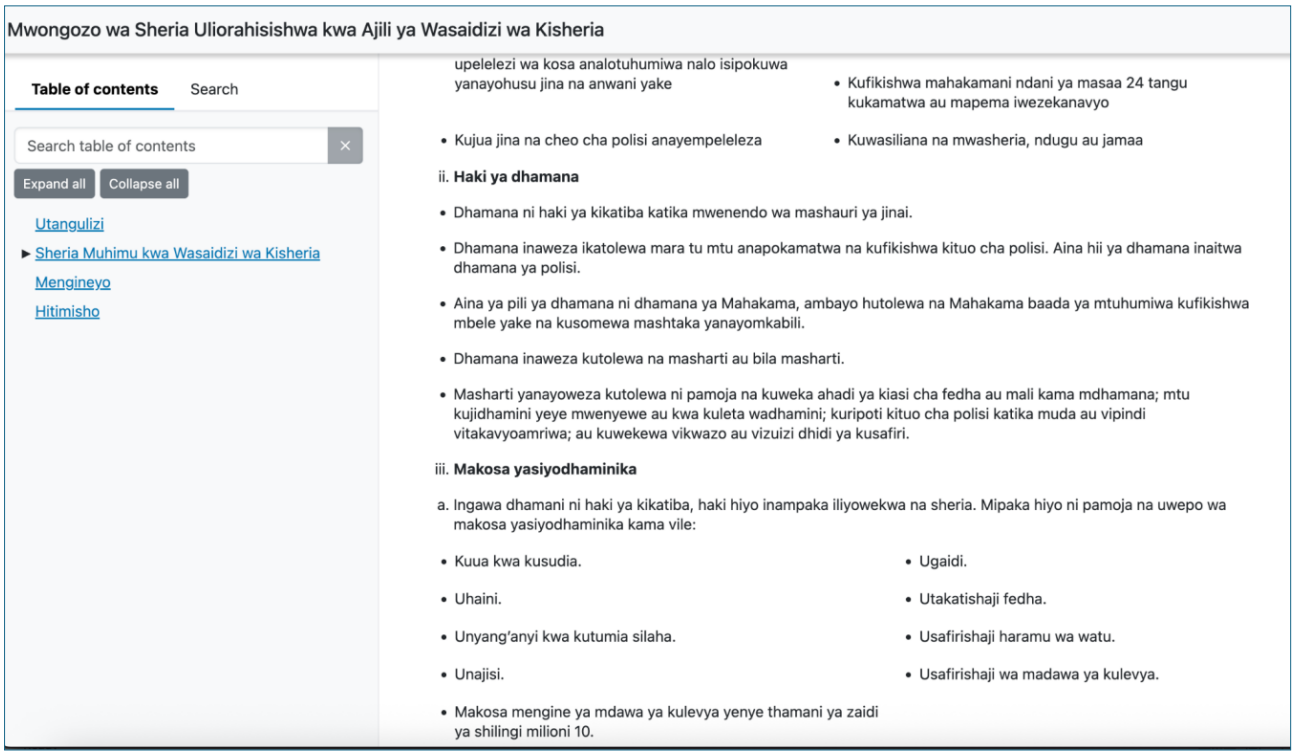
Mwongozo wa Sheria Uliorahisishwa kwa Ajili ya Wasaidizi wa Kisheria

Table of contents | Search

Search table of contents

Expand all | Collapse all

Utangulizi
Sheria Muhimu kwa Wasaidizi wa Kisheria
Mengineyo
Hitimisho

upelelezi wa kosa analotuhumiwa nalo isipokuwa yanayohusu jina na anwani yake
- Kufikishwa mahakamani ndani ya masaa 24 tangu kukamatwa au mapema iwezekanavyo
- Kujua jina na cheo cha polisi anayempeleleza
- Kuwasiliana na mwasheria, ndugu au jamaa

ii. **Haki ya dhamana**
- Dhamana ni haki ya kikatiba katika mwenendo wa mashauri ya jinai.
- Dhamana inaweza ikatolewa mara tu mtu anapokamatwa na kufikishwa kituo cha polisi. Aina hii ya dhamana inaitwa dhamana ya polisi.
- Aina ya pili ya dhamana ni dhamana ya Mahakama, ambayo hutolewa na Mahakama baada ya mtuhumiwa kufikishwa mbele yake na kusomewa mashtaka yanayomkabili.
- Dhamana inaweza kutolewa na masharti au bila masharti.
- Masharti yanayoweza kutolewa ni pamoja na kuweka ahadi ya kiasi cha fedha au mali kama mdhamana; mtu kujidhamini yeye mwenyewe au kwa kuleta wadhamini; kuripoti kituo cha polisi katika muda au vipindi vitakavyoamriwa; au kuwekewa vikwazo au vizuizi dhidi ya kusafiri.

iii. **Makosa yasiyodhaminika**

a. Ingawa dhamani ni haki ya kikatiba, haki hiyo inampaka iliyowekwa na sheria. Mipaka hiyo ni pamoja na uwepo wa makosa yasiyodhaminika kama vile:
- Kuua kwa kusudia.
- Ugaidi.
- Uhaini.
- Utakatishaji fedha.
- Unyang'anyi kwa kutumia silaha.
- Usafirishaji haramu wa watu.
- Unajisi.
- Usafirishaji wa madawa ya kulevya.
- Makosa mengine ya mdawa ya kulevya yenye thamani ya zaidi ya shilingi milioni 10.

Kielelezo: Muhtasari wa Mwongozo wa Wasaidizi wa Kisheria – TanzLII Paralegal Hub

- **Makosa Yasiyo na Dhamana:** Kwa makosa mazito kama mauaji, uhaini, uporaji kwa kutumia silaha, au usafirishaji wa dawa za kulevya, mtuhumiwa hawezi kupewa dhamana katika kituo cha polisi wala mahakama ya chini.
- **Makosa Yanayoweza Kudhaminika:** Kwa makosa mengine, polisi wanapaswa kumjulisha mtuhumiwa haki ya kupata dhamana. Sheria ya Mwenendo wa Mashauri inaruhusu Ofisa wa Polisi kumwachia mtuhumiwa kwa dhamana ya polisi ikiwa:
  - Uchunguzi utachukua muda mrefu,
  - Kosa si la uzito mkubwa,
  - Hakuna ushahidi wa kutosha kufungua mashitaka mara moja.
- Masharti ya Dhamana ya Polisi: Mtuhumiwa au mdhamini wake lazima aweke sahihi kukubali masharti, kama vile kuonekana kituoni inapohitajika na mara nyingine kuahidi kulipa kiasi fulani iwapo hatatokea.

Iwapo Dhamana Itakataliwa: Polisi wanalazimika kurekodi sababu kwa maandishi na kumfikisha mtuhumiwa mahakamani haraka iwezekanavyo, na kwa hali yoyote ndani ya saa 24. Ukiukwaji wa kanuni hii unairuhusu familia inaweza kulalamika kwa wakuu wa afisa husika au hata kuwasilisha maombi ya dharura (writ ya habeas corpus) katika Mahakama Kuu ili mtu huyo afikishwe mahakamani.

5.3 Muhtasari wa Sheria Muhimu

- **Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, 1977:**
  - **Ibara 13(6)(b):** Inalinda dhana ya kutojihusisha na hatia.

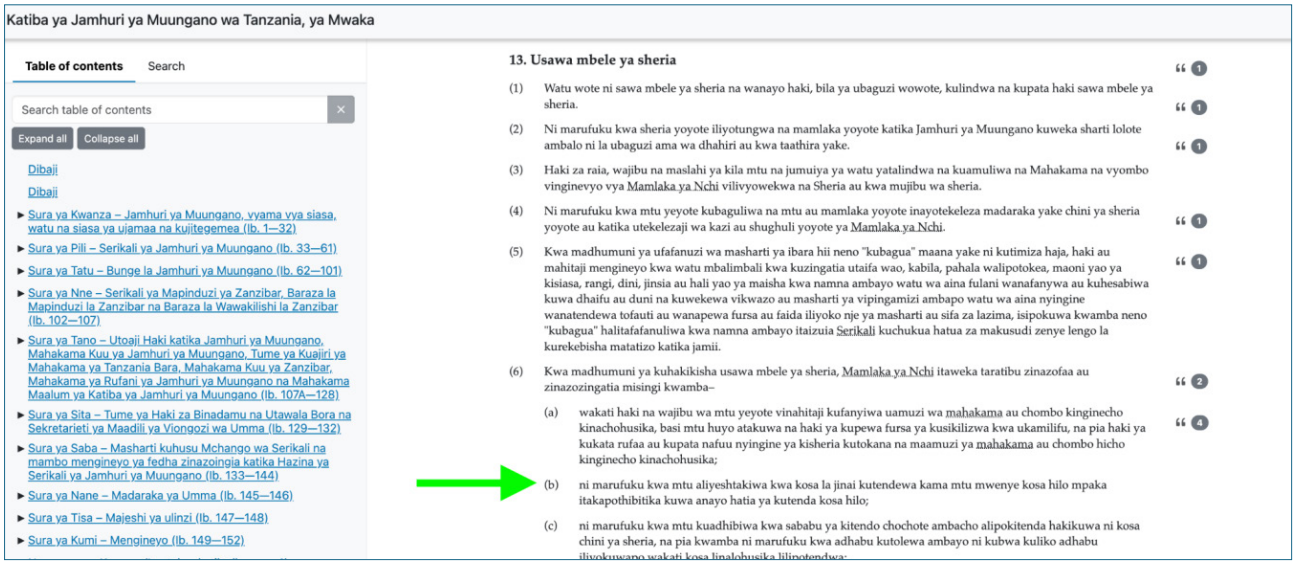
Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, ya Mwaka

Table of contents | Search

Search table of contents

Expand all | Collapse all

Dibaji
Dibaji
Sura ya Kwanza – Jamhuri ya Muungano, vyama vya siasa, watu na siasa ya ujamaa na kujitegemea (Ib. 1—32)
Sura ya Pili – Serikali ya Jamhuri ya Muungano (Ib. 33—61)
Sura ya Tatu – Bunge la Jamhuri ya Muungano (Ib. 62—101)
Sura ya Nne – Serikali ya Mapinduzi ya Zanzibar, Baraza la Mapinduzi la Zanzibar na Baraza la Wawakilishi la Zanzibar (Ib. 102—107)
Sura ya Tano – Utoaji Haki katika Jamhuri ya Muungano, Mahakama Kuu ya Jamhuri ya Muungano, Tume ya Kuajiri ya Mahakama ya Tanzania Bara, Mahakama Kuu ya Zanzibar, Mahakama ya Rufani ya Jamhuri ya Muungano na Mahakama Maalum ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano (Ib. 107A—128)
Sura ya Sita – Tume ya Haki za Binadamu na Utawala Bora na Sekretarieti ya Maadili ya Viongozi wa Umma (Ib. 129—132)
Sura ya Saba – Masharti kuhusu Mchango wa Serikali na mambo mengineyo ya fedha zinazoingia katika Hazina ya Serikali ya Jamhuri ya Muungano (Ib. 133—144)
Sura ya Nane – Madaraka ya Umma (Ib. 145—146)
Sura ya Tisa – Majeshi ya ulinzi (Ib. 147—148)
Sura ya Kumi – Mengineyo (Ib. 149—152)

13. Usawa mbele ya sheria

(1) Watu wote ni sawa mbele ya sheria na wanayo haki, bila ya ubaguzi wowote, kulindwa na kupata haki sawa mbele ya sheria.

(2) Ni marufuku kwa sheria yoyote iliyotungwa na mamlaka yoyote katika Jamhuri ya Muungano kuweka sharti lolote ambalo ni la ubaguzi ama wa dhahiri au kwa taathira yake.

(3) Haki za raia, wajibu na maslahi ya kila mtu na jumuiya ya watu yatalindwa na kuamuliwa na Mahakama na vyombo vinginevyo vya Mamlaka ya Nchi vilivyowekwa na Sheria au kwa mujibu wa sheria.

(4) Ni marufuku kwa mtu yeyote kubaguliwa na mtu au mamlaka yoyote inayotekeleza madaraka yake chini ya sheria yoyote au katika utekelezaji wa kazi au shughuli yoyote ya Mamlaka ya Nchi.

(5) Kwa madhumuni ya ufafanuzi wa masharti ya ibara hii neno "kubagua" maana yake ni kutimiza haja, haki au mahitaji mengineyo kwa watu mbalimbali kwa kuzingatia utaifa wao, kabila, pahala walipotokea, maoni yao ya kisiasa, rangi, dini, jinsia au hali yao ya maisha kwa namna ambayo watu wa aina fulani wanafanywa au kuhesabiwa kuwa dhaifu au duni na kuwekewa vikwazo au masharti ya vipingamizi ambapo watu wa aina nyingine wanatendewa tofauti au wanapewa fursa au faida iliyoko nje ya masharti au sifa za lazima, isipokuwa kwamba neno "kubagua" halitafafanuliwa kwa namna ambayo itaizuia Serikali kuchukua hatua za makusudi zenye lengo la kurekebisha matatizo katika jamii.

(6) Kwa madhumuni ya kuhakikisha usawa mbele ya sheria, Mamlaka ya Nchi itaweka taratibu zinazofaa au zinazozingatia misingi kwamba–

(a) wakati haki na wajibu wa mtu yeyote vinahitaji kufanyiwa uamuzi wa mahakama au chombo kinginecho kinachohusika, basi mtu huyo atakuwa na haki ya kupewa fursa ya kusikilizwa kwa ukamilifu, na pia haki ya kukata rufaa au kupata nafuu nyingine ya kisheria kutokana na maamuzi ya mahakama au chombo hicho kinginecho kinachohusika;

(b) ni marufuku kwa mtu aliyeshtakiwa kwa kosa la jinai kutendewa kama mtu mwenye kosa hilo mpaka itakapothibitika kuwa anayo hatia ya kutenda kosa hilo;

(c) ni marufuku kwa mtu kuadhibiwa kwa sababu ya kitendo chochote ambacho alipokitenda hakikuwa ni kosa chini ya sheria, na pia kwamba ni marufuku kwa adhabu kutolewa ambayo ni kubwa kuliko adhabu

Kielelezo: Ibara ya 13(6)(b) ya Katiba kuhusu dhana ya kutokuwa na hatia

Ibara 15: Inalinda haki ya uhuru wa mtu binafsi.

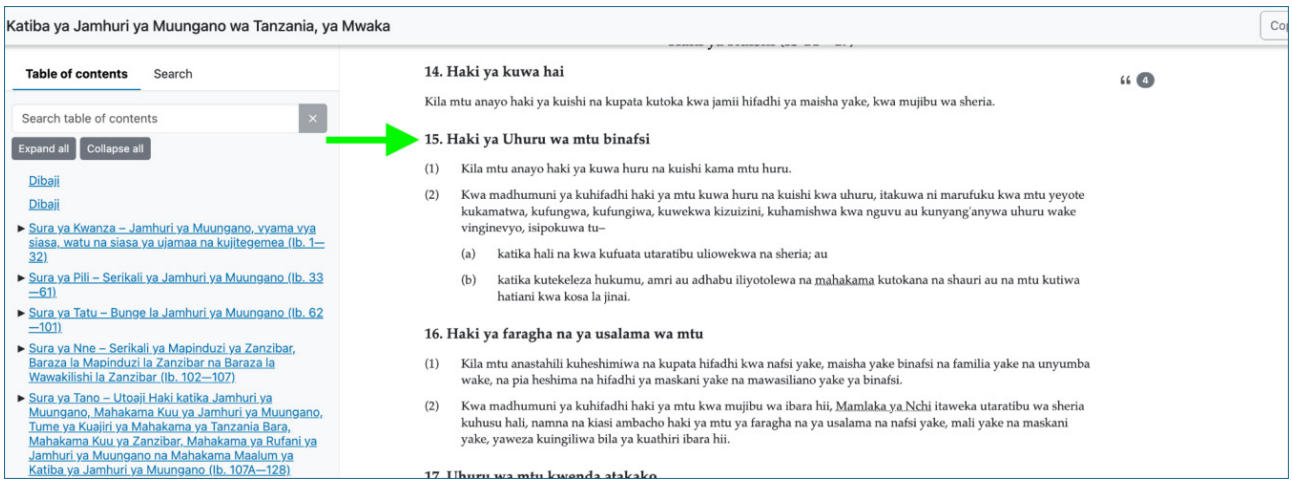
Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, ya Mwaka

Table of contents | Search

Search table of contents

Expand all | Collapse all

Dibaji
Dibaji
Sura ya Kwanza – Jamhuri ya Muungano, vyama vya siasa, watu na siasa ya ujamaa na kujitegemea (Ib. 1—32)
Sura ya Pili – Serikali ya Jamhuri ya Muungano (Ib. 33—61)
Sura ya Tatu – Bunge la Jamhuri ya Muungano (Ib. 62—101)
Sura ya Nne – Serikali ya Mapinduzi ya Zanzibar, Baraza la Mapinduzi la Zanzibar na Baraza la Wawakilishi la Zanzibar (Ib. 102—107)
Sura ya Tano – Utoaji Haki katika Jamhuri ya Muungano, Mahakama Kuu ya Jamhuri ya Muungano, Tume ya Kuajiri ya Mahakama ya Tanzania Bara, Mahakama Kuu ya Zanzibar, Mahakama ya Rufani ya Jamhuri ya Muungano na Mahakama Maalum ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano (Ib. 107A—128)

14. Haki ya kuwa hai

Kila mtu anayo haki ya kuishi na kupata kutoka kwa jamii hifadhi ya maisha yake, kwa mujibu wa sheria.

15. Haki ya Uhuru wa mtu binafsi

(1) Kila mtu anayo haki ya kuwa huru na kuishi kama mtu huru.

(2) Kwa madhumuni ya kuhifadhi haki ya mtu kuwa huru na kuishi kwa uhuru, itakuwa ni marufuku kwa mtu yeyote kukamatwa, kufungwa, kufungiwa, kuwekwa kizuizini, kuhamishwa kwa nguvu au kunyang'anywa uhuru wake vinginevyo, isipokuwa tu–

(a) katika hali na kwa kufuata utaratibu uliowekwa na sheria; au

(b) katika kutekeleza hukumu, amri au adhabu iliyotolewa na mahakama kutokana na shauri au na mtu kutiwa hatiani kwa kosa la jinai.

16. Haki ya faragha na ya usalama wa mtu

(1) Kila mtu anastahili kuheshimiwa na kupata hifadhi kwa nafsi yake, maisha yake binafsi na familia yake na unyumba wake, na pia heshima na hifadhi ya maskani yake na mawasiliano yake ya binafsi.

(2) Kwa madhumuni ya kuhifadhi haki ya mtu kwa mujibu wa ibara hii, Mamlaka ya Nchi itaweka utaratibu wa sheria kuhusu hali, namna na kiasi ambacho haki ya mtu ya faragha na ya usalama na nafsi yake, mali yake na maskani yake, yaweza kuingiliwa bila ya kuathiri ibara hii.

Kielelezo: Ibara ya 15 ya Katiba kuhusu haki ya uhuru wa mtu binafsi

- **Kanuni ya Adhabu (Penal Code):**
  - **Kifungu cha 196:** Hufafanua kosa la mauaji.
  - **Kifungu cha 197:** Kinasema adhabu ya lazima kwa kosa la mauaji (kifo).
  - **Kifungu cha 198:** Hufafanua kosa la kuua bila kukusudia.
  - **Kifungu cha 200:** Kinaeleza maana ya "**dhamira ovu iliyofikiriwa**".

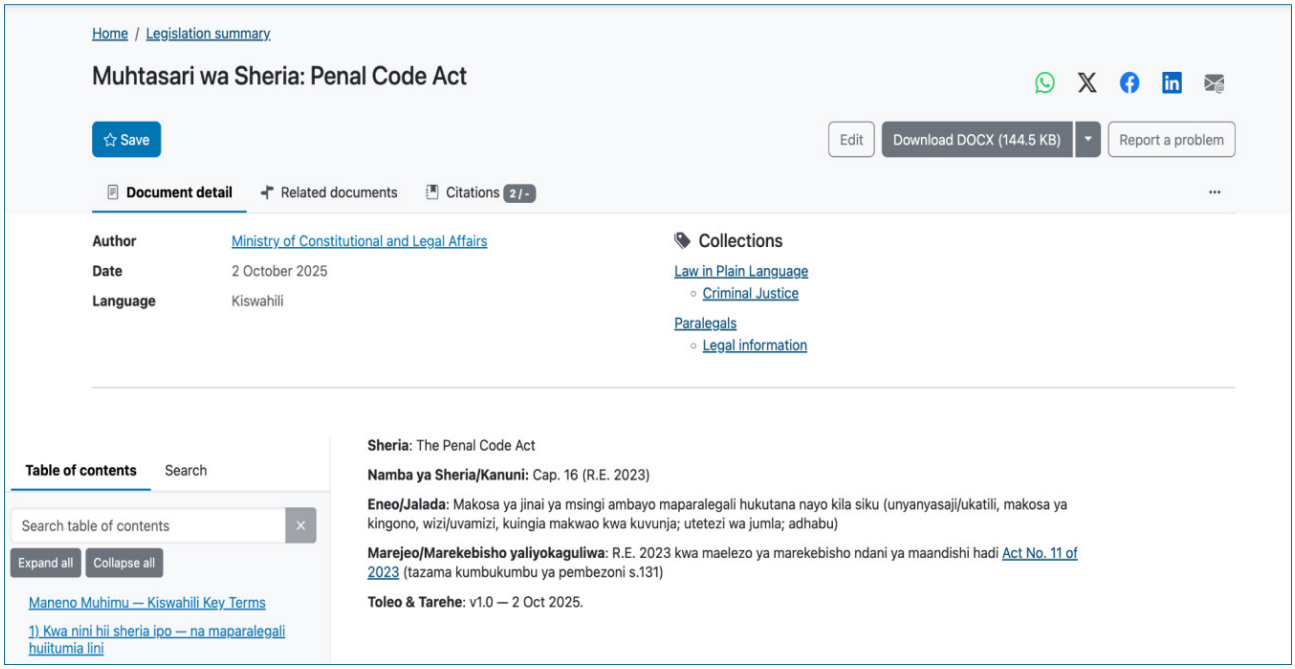
Home / Legislation summary

Muhtasari wa Sheria: Penal Code Act

Save | Edit | Download DOCX (144.5 KB) | Report a problem

Document detail | Related documents | Citations 2 / -

Author: Ministry of Constitutional and Legal Affairs
Date: 2 October 2025
Language: Kiswahili

Collections
Law in Plain Language
- Criminal Justice

Paralegals
- Legal information

Table of contents | Search

Search table of contents

Expand all | Collapse all

Maneno Muhimu — Kiswahili Key Terms
1) Kwa nini hii sheria ipo — na maparalegali huitumia lini

Sheria: The Penal Code Act

Namba ya Sheria/Kanuni: Cap. 16 (R.E. 2023)

Eneo/Jalada: Makosa ya jinai ya msingi ambayo maparalegali hukutana nayo kila siku (unyanyasaji/ukatili, makosa ya kingono, wizi/uvamizi, kuingia makwao kwa kuvunja; utetezi wa jumla; adhabu)

Marejeo/Marekebisho yaliyokaguliwa: R.E. 2023 kwa maelezo ya marekebisho ndani ya maandishi hadi Act No. 11 of 2023 (tazama kumbukumbu ya pembezoni s.131)

Toleo & Tarehe: v1.0 — 2 Oct 2025.

Muhtasari wa Sheria: Penal Code Act

Table of contents | Search

Search table of contents

Expand all | Collapse all

Maneno Muhimu — Kiswahili Key Terms
1) Kwa nini hii sheria ipo — na maparalegali huiitumia lini
2) Jinsi mfumo unavyofanya kazi kwa vitendo (safiri ya mteja) + jedwali la muda
3) Haki, wajibu, na ulinzi
4) Utaratibu & muda (mwendo wa kawaida kwa lugha rahisi)
5) Maeneo ya kijivu na makosa ya kawaida
6) Mabadiliko ya karibuni yenye athari kwa vitendo
7) Pa kwenda & gharama za kawaida + "Forum Finder"
8) Utoaji nje & hali maalum
9) Alama nyekundu — Mwelekeze kwa wakili wakati
10) Vidokezo vya vitendo kwa maparalegali (do's & don'ts)
11) Mifano ya haraka
12) Maswali ya mara kwa mara (FAQs)
13) Ramani ya vifungu & vyanzo

4) Utaratibu & muda (mwendo wa kawaida kwa lugha rahisi)

Hadithi fupi: Tumia "ramani" hii kwenye mahojiano kupanga ukweli, ushahidi, na rufaa kulingana na vipengele vya Sheria.

A. Vurugu & makosa ya kingono

- **Ubakaji — kinachothibitishwa (vipengele):** Kitendo cha kujamiiana (penetresheni, hata kidogo) **bila ridhaa**, kwa ufafanuzi kuwa upinzani/ majeraha **si lazima** kudhibitisha kutokuwepo ridhaa; nafasi maalum za mamlaka zimetajwa. *(Section 130(4)–(5) of the Penal Code Act [Cap. 16 R.E. 2023]).*
- **Ubakaji — adhabu: Kifungo cha maisha** kinawezekana; kwa hali yoyote **si chini ya miaka 30** pamoja na viboko na **faini**; mahakama **italazimika** kuamuru **fidia** kwa manusura kwa kiasi itakachoamua. *(Section 131(1) of the Penal Code Act [Cap. 16 R.E. 2023]).*
- **Ubakaji na wavulana chini ya 18 — adhabu maalum:** kosa la kwanza—**viboko**; la pili—**miezi 12 kifungo + viboko**; la tatu/kurudia—**miaka 5 kifungo + viboko**. *(Section 131(2) of the Penal Code Act [Cap. 16 R.E. 2023]).*
- **Ubakaji wa msichana chini ya miaka 10: Kifungo cha maisha**. *(Section 131(3) of the Penal Code Act [Cap. 16 R.E. 2023]).*
- **Makosa mengine ya kingono yaliyotajwa** ni jaribio la ubakaji, shambulio la kingono/udhalilishaji, unyanyasaji mzito wa kingono, unyanyasaji wa kingono, mawasiliano yasiyo na staha, na makosa yanayohusiana na ukahaba na unyonyaji; tumia ramani ya vifungu unapoweka sifa za kosa. *(Sections 132, 135, 138C, 138D, 162, 139–149 of the Penal Code Act [Cap. 16 R.E. 2023]).*

Hatua za mahojiano/ushahidi (makosa ya kingono)

- Msaidie manusura **apata huduma ya afya mapema** na ahifadhi dondoo/risiti; eleza kuwa ukosefu wa majeraha **hauharibu** kesi ya ubakaji. *(Section 130(4)(b) of the Penal Code Act [Cap. 16 R.E. 2023]).*
- Bainisha **nafasi ya mamlaka** (mwalimu, mhudumu wa afya, kiongozi wa dini, mganga wa jadi, askari magereza/ulinzi).

Kielelezo: Muhtasari wa Kanuni za Adhabu kwa Msaidizi wa Kisheria

- **Sheria ya Mwenendo wa Kesi za Jinai:** Huweka masharti ya kukamatwa, uchunguzi, dhamana na mwenendo wa mashauri.

Table of contents | Search

Search table of contents

Expand all | Collapse all

Preface
▼ Part I – Preliminary provisions
1. Short title
2. Interpretation
3. Limitation of application
4. Procedure to be adopted for trial of offences
▼ Part II – Procedure relating to criminal investigations
▼ A – Arrest, escape and recapture, search warrants and seizure
5. When person is under restraint and in lawful custody
6. Application of this Part to police officers
7. Duty to give information on crimes and sudden deaths
8. Inquiries into deaths
9. Information relating to commission of offence to be given orally or in writing

examination a written report pertaining to the examination.

(f) Release and bail

Add relationship... | Add comment... | Search TanzLII... | Share...

64. Police bail of suspect

(1) Without prejudice to the provisions of any other written law for the time being in force relating to the grant of bail by police officers, a person brought under the custody of a police officer on reasonable suspicion of having committed an offence shall be released immediately, where—

(a) the police officer who arrested him believes that the person has in fact committed no offence or has no reasonable grounds on which to continue holding that person in custody;

(b) the police officer who arrested him believes that he arrested the wrong person; or

(c) after twenty four hours after the person was arrested, no formal charge has been laid against that person unless the police officer in question reasonably believes that the offence suspected to have been committed is a serious one.

(2) Where a formal charge has been laid against any person under the custody of the police, a police officer in charge of a police station may, upon that person executing a bond, with or without sureties, to appear before a court if so required, release the person where—

(a) the person, though subject to prosecution, was arrested without warrant;

(b) after due inquiry, insufficient evidence in his opinion is disclosed upon which to proceed with the charge;

(c) the offence, though arrestable, is not of a serious nature; or

(d) it appears that further inquiries must be carried out, and they cannot be completed within a reasonably short time.

(3) Where the person arrested is under the age of fifteen years, that person may be released after his parent, guardian, relative or any other reliable person has entered into a recognisance on his behalf.

Kielelezo: Mahitaji ya Dhamana ya Polisi (Police Bail)

Sheria ya Mahakama za Mahakimu: Inafafanua kuanzishwa, mamlaka, na taratibu za Mahakama za Mwanzo.

5.4 Swali la dhahania na Onyesho la Utafiti Vitendo

Hali hii inarandana na ukweli kutoka kwa *Chipukizi Chondi vs Republic (Criminal Appeal No. 466 of 2022) [2024] TZCA 503 (28 June 2024)* ili kuonesha jukumu la mjibu wa kwanza wa msaidizi wa kisheria na Njia ya Rejea.

Tukio: "Ugomvi Kanyonza — Kuua au Kuua bila Kukusudia?" (Njia ya Rejea)

Hali: Unapokea simu ya usiku wa manane kutoka kwa familia ya mwanamume anayeitwa Almasi. Amekamatwa hivi punde. Familia inakusimulia kisa cha vurumai: mabishano makali na mapigano makali yalizuka kati ya Almasi na mwanamume mwingine, Hamisi. Kwa bahati mbaya, Hamisi aliuawa wakati wa ugomvi. Polisi wanaichukulia kama kesi ya wazi ya mauaji. Familia inataka kujua ikiwa wanaweza kumtoa kwa dhamana na nini cha kufanya baadaye.

Wajibu wa msaidizi wa kisheria: Kama mtoa msaada wa awali, toa mwongozo wa haraka na uainishe njia sahihi ya kumshauri Almasi.

Hatua ya 1: Elewa (ukitumia Mwongozo wa Lugha Rahisi ya Kisheria)

- **Hatua:** Hatua yako ya kwanza si kuchunguza ukweli wa tukio, bali kutoa ushauri wa haraka unaolenga haki kwa kuzingatia Mwongozo wa "Sheria kwa Lugha Rahisi". Unafungua mwongozo huo kwenye simu au kompyuta yako.
- **Uchambuzi:** Unasoma sehemu inayohusu dhamana ya polisi. Unagundua mara moja kuwa kosa la mauaji limeorodheshwa kama kosa lisiloruhusiwa dhamana ya polisi. Hili ndilo jambo la kwanza na muhimu zaidi unalopaswa kuwafahamisha familia ili wasiwe na matarajio yasiyo halisi. Hawawezi kumtoa kwa dhamana kutoka kituo cha polisi.
- **Ushauri wa Haraka kwa Familia: "***Sikilizeni kwa makini. Nimeangalia mwongozo wa kisheria. Kwa kuwa polisi wanachukulia hili kama kesi ya mauaji, Almasi hawezi kupewa dhamana katika kituo cha polisi. Hatupaswi kupoteza muda kwa hilo. Jambo muhimu zaidi kwa sasa ni kulinda haki zake. Lazima mumwambie kuwa ana haki ya kunyamaza. Asijibu maswali yoyote ya polisi kuhusu kilichotokea hadi wakili awepo."*

Hatua ya 2: Utafiti na Uchambuzi kupitia TanzLII

- **Hatua:** Baada ya kutoa ushauri wa awali wa kutuliza hali, hatua inayofuata ni kufanya utafiti wa haraka kupitia TanzLII ili kuelewa mazingira ya kisheria. Hii itakupa maarifa muhimu ya kufanya rejeleo sahihi.
- **Onyesho la Utafiti wa Kisheria:**

1. **Kuitafuta Sheria:** Unaelekea kwenye sehemu ya "**Muhtasari wa Sheria**" kuhusu sheria ya jinai. Unaona tafsiri kuu: **Mauaji (Kifungu cha 196 cha Kanuni ya Adhabu)** na **Kuua bila kukusudia (Kifungu cha 198)**. Unaona kuwa tofauti kuu ni kuwepo kwa "nia ovu iliyotangulia."
2. **Kutafuta Kesi Husika:** Unatumia sehemu kuu ya utafutaji ya TanzLII kwa kutumia maneno muhimu kutoka kwenye tukio: *"murder" NA "manslaughter" NA "fight" NA "provocation".*

Kielelezo: Utafutaji wa kina kuhusu kuua bila kukusudia na uchokozi

3. **Kuchambua Kesi:** Utafutaji huu unakupeleka kwenye muhtasari wa kesi ya Chipukizi Chondi dhidi ya Jamhuri. Unasoma muhtasari huo:

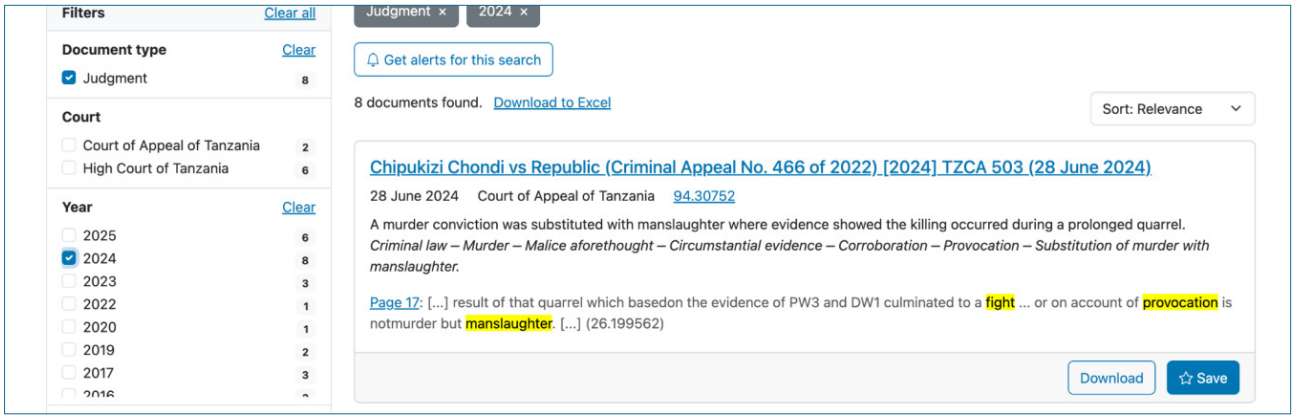

Kielelezo: Matokeo ya utafutaji kuhusu kuua bila kukusudia na uchokozi

- **Mambo ya Msingi:** Mtu mmoja aliuawa wakati wa mabishano makali. Mshtakiwa alihukumiwa kwa kosa la mauaji.
- **Matokeo:** Mahakama ya Rufaa ilipunguza hukumu hiyo na kuifanya kuwa ya kuua bila kukusudia kwa sababu kifo kilitokana na ugomvi wa ghafla, bila ushahidi wa mpango uliokuwepo kabla, hivyo kukosekana kwa "nia ovu iliyotangulia" inayohitajika ili kuthibitisha kosa la mauaji.

Chipukizi Chondi vs Republic (Criminal Appeal No. 466 of 2022) [2024] TZCA 503 (28 June 2024)

Save | Edit | Download PDF (273.1 KB) | Report a problem

Document detail | Related documents | Citations 1 / 6

Citation	Chipukizi Chondi vs Republic (Criminal Appeal No. 466 of 2022) [2024] TZCA 503 (28 June 2024) Copy
Media Neutral Citation	[2024] TZCA 503 Copy
Hearing date	30 April 2024
Court	Court of Appeal of Tanzania
Court registry	Court of Appeal Kigoma Registry
Outcome	It is partly allow the appeal, quash the conviction of murder and substitute it with the conviction of manslaughter, accordingly, set aside the sentence of death by hanging imposed by the trial court to the appellant, considering the circumstances pertaining to the killing of the deceased, and the period that the appellant has been in custody, impose a term of imprisonment of fifteen years from the date of the appellant's conviction, that is, 8th July, 2022.
Case number	Criminal Appeal No. 466 of 2022
Judges	Masoud, J.A., Kwariko, J.A., Galeba, J.A.
Judgment date	28 June 2024
Language	English
Summary	A murder conviction was substituted with manslaughter where evidence showed the killing occurred during a prolonged quarrel.

Flynote

Criminal law – Murder – Malice aforethought – Circumstantial evidence – Corroboration – Provocation – Substitution of murder with manslaughter.

▸ Read full summary

Kielelezo:Matokeo ya utafutaji kuhusu kesi ya Chipukizi

Hatua ya 3: Rejeleo la Kina

- **Hatua:** Utafiti wako sasa umekamilika. Umepata maarifa ya msingi kuhusu hali ya kesi: unajua kuwa shtaka haliruhusu dhamana, lakini pia umebaini hoja ya kisheria inayoweza kubadilisha matokeo ya kesi kwa kiasi kikubwa. Unaelewa kuwa hoja hii ya kisheria ni ngumu na iko nje ya uwezo wako kama msaidizi wa sheria, hivyo inahitaji wakili mwenye ujuzi. Kwa kuwa huwezi kutoa ushauri wa kisheria, hatua yako ya mwisho na muhimu zaidi ni kufanya rejeleo.
- **Mpango kazi:** Mpango unalenga kufanya rejeleo la haraka na lenye ufanisi, ukiwa na maarifa uliyoyapata.
- **Mfano wa Hatua na Ushauri kwa Familia:** "Nimekamilisha utafiti wangu wa awali. Sheria iko wazi kuwa Almasi hatapata dhamana. Hata hivyo, nimepata kesi ya hivi karibuni ya Mahakama ya Rufaa ambayo ni muhimu sana. Inaonyesha kuwa kuna hoja ya kisheria ya kupunguza shtaka kutoka mauaji hadi kuua bila kukusudia endapo kifo kilitokea wakati wa ugomvi wa ghafla. Hii inaweza kumuepusha na adhabu ya kifo. Kutoa hoja hii ni jambo la kitaalamu na linaweza kufanywa tu na wakili wa utetezi wa jinai aliyehitimu katika Mahakama Kuu. Kazi yangu muhimu kwa sasa ni kuwahunganisha na wakili. Ninawasiliana mara moja na kitengo cha haki ya jinai cha Kituo cha Sheria na Haki za Binadamu. Tutakapozungumza na wakili, tunaweza kushiriki naye kesi niliyoipata ili kumpa mwanzo mzuri. Kumbukeni kanuni muhimu zaidi: Almasi hapaswi kuzungumza na polisi bila wakili wake kuwepo."

Moduli ya 6: Sheria za Urithi na Mirathi

Kadi ya Moduli Ndogo — Moduli ya 5: Sheria za Urithi na Mirathi (Tanzania)

Muda: Dakika 45

Walengwa: Wasidizi wa kisheria (wanaohudumia jamii)

Vifaa: Projekta/ubao; vifaa vyenye intaneti; Tukio halisi lililochapishwa ("Kunyakua Mali"); mwongozo wa TanzLII wa Lugha Rahisi; sheria husika za urithi (mfano, Sheria ya Urithi / Sheria ya Usimamizi wa Mirathi).

Malengo ya Kujifunza

Kufikia mwisho wa moduli hii, washiriki wataweza:

- Kuuliza maswali sahihi ili kubaini kama marehemu aliacha wosia.
- Kutambua haraka hatari za dharura kwa familia, kama vile unyakuzi wa mali au vitisho vya kufukuzwa.
- Kufafanua tofauti kati ya msimamizi wa mirathi (aliyeainishwa kwenye wosia) na mtekelezaji (aliyechaguliwa na mahakama endapo hakuna wosia).
- Kumweleza mteja kwa lugha rahisi ni nani mwenye haki ya kwanza ya kurithi endapo hakuna wosia (kwa kawaida ni mwenzi wa ndoa aliyebaki na watoto).
- Kusaidia familia kuandaa orodha kamili ya nyaraka zote zinazohitajika kwa ajili ya mchakato wa mahakama.
- Kutambua na kuchukua hatua dhidi ya kuingilia mali ya marehemu bila uhalali.
- Kuamua kwa ujasiri mda kesi inapaswa kurejelewa kwa wakili.

Utangulizi

Kifo cha mwanafamilia ni kipindi kigumu na chenye hisia nzito. Kwa bahati mbaya, mara nyingi ndicho kipindi ambacho hatari ya kunyakua mali na migogoro ya kifamilia huwa juu zaidi. Kama msaidizi wa sheria, wewe ni mtoa msaada wa awali kwa familia inayoomboleza, ukiwasaidia kulinda haki zao na kuelekeza mchakato wa kisheria wa urithi. Jukumu lako ni kusaidia familia kubaini kama marehemu aliacha wosia, kuelewa ni nani mwenye haki ya kurithi, na kuchukua hatua sahihi za awali ili mali za marehemu zisimamiwe kisheria. Moduli hii itakupa maarifa ya kuwaongoza wateja katika

mchakato huu, kwa kuzingatia ulinzi wa familia ya karibu na kuelewa mipaka ya jukumu lako.

6.1 Mwongozo wa Lugha Rahisi: Nini Hutokea Mtu Anapofariki

Wakati mtu anapofariki, mali yake (inayojulikana kama urithi) lazima igawanywe kisheria kwa familia au warithi wake. Mchakato huu unaitwa urithi. Ni mali tu inayomilikiwa na marehemu ndiyo inayostahili kurithiwa.

6.2 Mambo Muhimu kwa Wasidizi wa Sheria

- **Urithi kwa Wosia dhidi ya Bila Wosia:** Hili ndilo swali la kwanza kuuliza.
  - **Urithi kwa Wosia (Akiwa na Wosia):** Ikiwa mtu aliandika wosia halali, wosia huo hufanya kazi kama mwongozo wa kugawa mali. Mtu aliyeainishwa kwenye wosia kusimamia mchakato huu huitwa msimamizi wa mirathi.
  - **Urithi Bila Wosia (Hakuna Wosia):** Ikiwa hakuna wosia, sheria hutoa muongozo wazi wa jinsi mali inavyopaswa kugawanywa. Mahakama lazima imteue mwanafamilia kusimamia mchakato huu, na mtu huyo huitwa mtekelezaji.
- **Kanuni ya Dhahabu ya Urithi Bila Wosia:** Endapo hakuna wosia, sheria inawapa kipaumbele cha kwanza mwenzi wa ndoa aliyebaki na watoto. Hao ndio warithi wa msingi.
- **Hatari ya Dharura:** Kuingilia Mali: Ni kosa la kisheria kwa mtu yeyote kuanza kuchukua, kuuza, au kutumia mali ya marehemu kabla ya mahakama kumteua msimamizi au mtekelezaji wa mirathi. Kuingilia mali bila idhini hii huitwa kuingilia mali (intermeddling), na ni kosa kubwa. Hili pia linajulikana kama unyakuzi wa mali.

6.3 Muhtasari wa Sheria: Sheria Muhimu za Urithi

- **Sheria ya Usimamizi wa Mirathi:** Hii ndiyo sheria kuu inayofafanua taratibu za mahakama kuhusu urithi.
  - Inatafsiri “kuingilia mali” na kuifanya kuwa kosa la jinai.
  - Inaeleza mchakato wa kuwasilisha ombi mahakamani ili kuteuliwa kuwa msimamizi wa mirathi.
  - Inabainisha mahakama yenye mamlaka (Mahakama ya Mwanzo hushughulikia mirathi midogo, wakati mirathi mikubwa au yenye utata hupelekwa Mahakama Kuu).
- Sheria ya Urithi:
  - **I**naweka masharti ya wosia halali.
  - Inatoa kanuni za urithi bila wosia—muongozo wa kugawa mali endapo hakuna wosia. Kwa mfano, inaeleza asilimia ya mgao wa mwenzi wa ndoa, watoto, na wazazi.
- **Amri ya Sheria ya Mila (Tamko):** Hii inaweza kutumika katika urithi wa wanajamii fulani, lakini haiwezi kutumika kumwondolea mwenzi wa ndoa au watoto haki zao kwa namna inayokiuka Katiba au sheria zilizoandikwa.

6.4 Tukio la kubuniwa na Onesho la Utafiti wa Kivitendo

Tukio: Kijana mmoja aitwaye David anafika ofisini kwako. Baba yake alifariki mwezi mmoja uliopita katika kijiji chao. Baba yake alikuwa mgane na alikuwa na nyumba ndogo, shamba, na ng'ombe wachache. David ana dada wawili wadogo, na wote wamekubaliana kwamba yeye ndiye anayefaa kusimamia masuala ya mali ya baba yao marehemu, kwa kuwa ndiye mkubwa. Hakukuwa na wosia. Familia imekubaliana na hakuna mgogoro wowote, lakini David hajui mchakato wa kisheria wa kupata mamlaka ya kusimamia mali hiyo.

6.5 Jukumu la Msaidizi wa Sheria: Kutumia TanzLII kubaini njia sahihi na kumshauri David

Hatua ya 1: Uchunguzi wa Awali na Mwitikio wa Haraka kwa Mujibu wa Kanuni za Jumla

Hatua: Unamsikiliza David na kubaini mambo muhimu: hakuna wosia, familia imekubaliana, na urithi ni mdogo.

Uchambuzi: Unatambua kuwa hii ni kesi ya urithi bila wosia. Kwa kuwa hakuna mgogoro, lengo ni kufuata utaratibu wa kawaida wa kisheria.

Ushauri wa Haraka kwa David: *"David, pole kwa msiba wa familia yenu. Sheria ina utaratibu wazi kwa hali kama hii. Kwa kuwa baba yako hakuacha wosia, tunapaswa kuiomba mahakama ikuteue rasmi kuwa "msimamizi" wa mirathi yake. Mahakama ikifanya hivyo, utakuwa na mamlaka ya kisheria ya kusimamia kila kitu."*

Hatua ya 2: Utafiti na Uthibitisho kupitia TanzLII

- **Hatua:** Sasa unatumia TanzLII kuthibitisha utaratibu maalum na mahakama sahihi.
- **Onesho la Utafiti wa Kisheria:**

1. Unatafuta na kufungua "Sheria ya Usimamizi wa Mirathi" kupitia TanzLII.

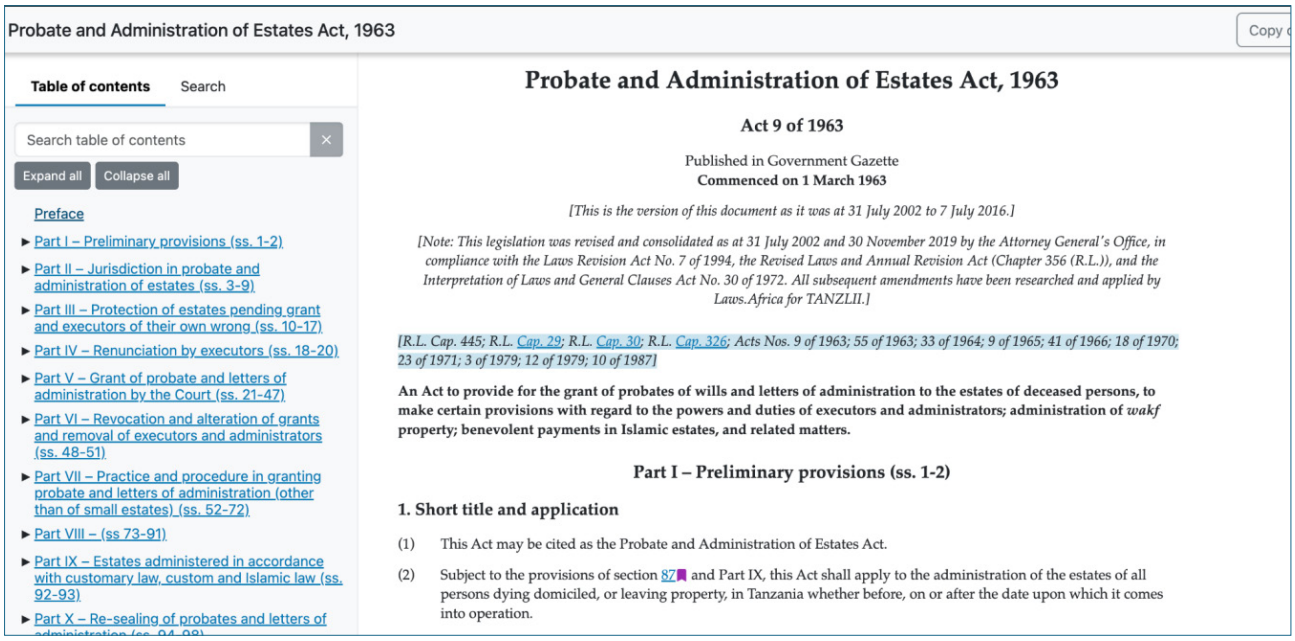
Probate and Administration of Estates Act, 1963

Table of contents | Search

Search table of contents

Expand all | Collapse all

Preface
- Part I – Preliminary provisions (ss. 1-2)
- Part II – Jurisdiction in probate and administration of estates (ss. 3-9)
- Part III – Protection of estates pending grant and executors of their own wrong (ss. 10-17)
- Part IV – Renunciation by executors (ss. 18-20)
- Part V – Grant of probate and letters of administration by the Court (ss. 21-47)
- Part VI – Revocation and alteration of grants and removal of executors and administrators (ss. 48-51)
- Part VII – Practice and procedure in granting probate and letters of administration (other than of small estates) (ss. 52-72)
- Part VIII – (ss 73-91)
- Part IX – Estates administered in accordance with customary law, custom and Islamic law (ss. 92-93)
- Part X – Re-sealing of probates and letters of

Probate and Administration of Estates Act, 1963

Act 9 of 1963

Published in Government Gazette
Commenced on 1 March 1963

[This is the version of this document as it was at 31 July 2002 to 7 July 2016.]

[Note: This legislation was revised and consolidated as at 31 July 2002 and 30 November 2019 by the Attorney General's Office, in compliance with the Laws Revision Act No. 7 of 1994, the Revised Laws and Annual Revision Act (Chapter 356 (R.L.)), and the Interpretation of Laws and General Clauses Act No. 30 of 1972. All subsequent amendments have been researched and applied by Laws.Africa for TANZLII.]

[R.L. Cap. 445; R.L. Cap. 29; R.L. Cap. 30; R.L. Cap. 326; Acts Nos. 9 of 1963; 55 of 1963; 33 of 1964; 9 of 1965; 41 of 1966; 18 of 1970; 23 of 1971; 3 of 1979; 12 of 1979; 10 of 1987]

An Act to provide for the grant of probates of wills and letters of administration to the estates of deceased persons, to make certain provisions with regard to the powers and duties of executors and administrators; administration of *wakf* property; benevolent payments in Islamic estates, and related matters.

Part I – Preliminary provisions (ss. 1-2)

1. Short title and application

(1) This Act may be cited as the Probate and Administration of Estates Act.

(2) Subject to the provisions of section 87 and Part IX, this Act shall apply to the administration of the estates of all persons dying domiciled, or leaving property, in Tanzania whether before, on or after the date upon which it comes into operation.

Kielelezo: Sheria ya Usimamizi wa Mirathi

Muhtasari wa Sheria ya Mirathi na Usimamizi wa Mali za Marehemu unapatikana pia katika sehemu ya wasaidizi wa kisheria.

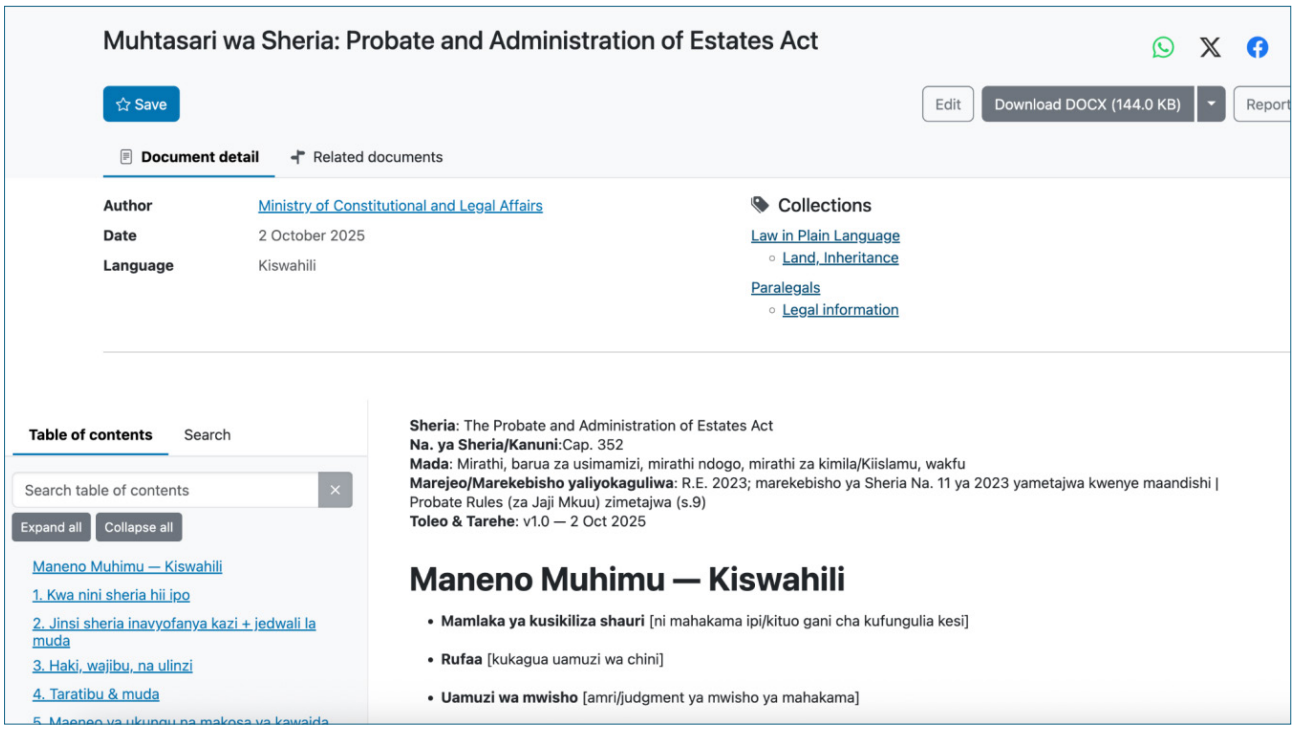

Kielelezo: Muhtasari wa Sheria ya Mirathi na Usimamizi wa Mali za Marehemu kwa Msaidizi wa Kisheria

2. Kwa kutumia kipengele cha utafutaji ndani ya kivinjari chako (Ctrl+F), unatafuta neno "small estate." Hili linakupeleka kwenye vifungu vya Sheria vinavyofafanua maana ya urithi mdogo na kueleza kuwa mamlaka ya kushughulikia masuala haya iko chini ya Mahakama ya Mwanzo. Hii ni habari njema kwa sababu inamaanisha mchakato rahisi zaidi.

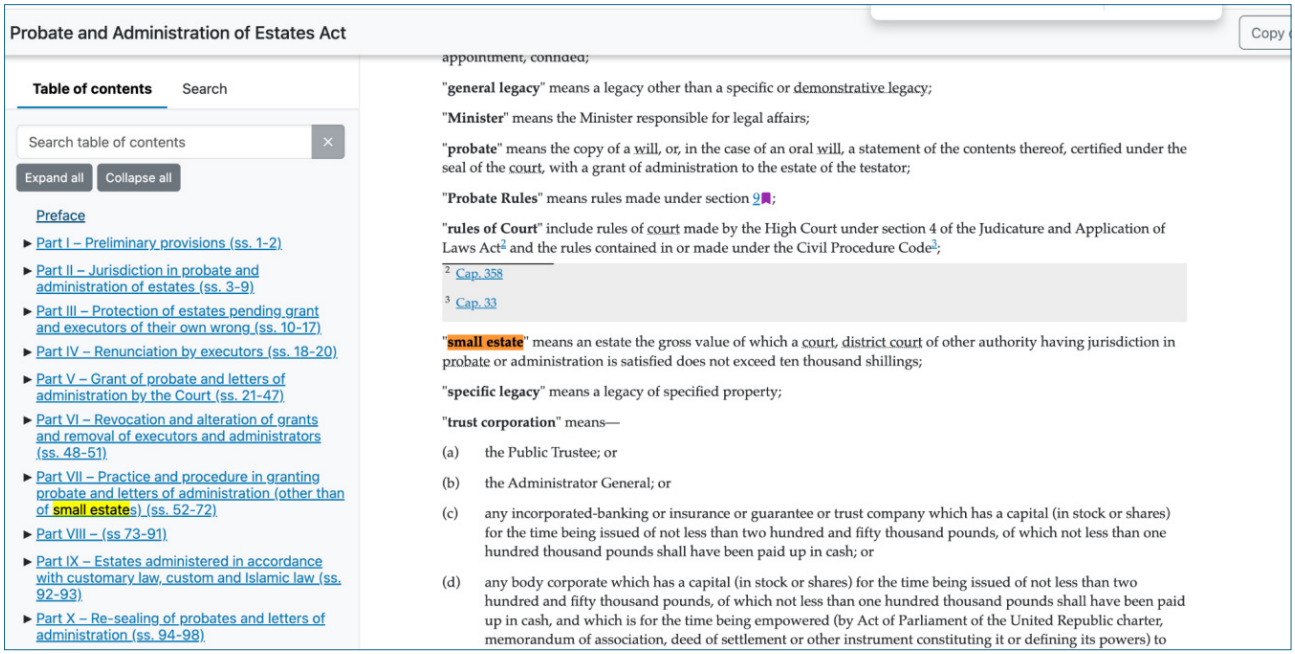

Kielelezo: tafsiri ya urithi mdogo (small estate)

3. Kisha unatafuta neno "administrator" na unathibitisha kuwa watoto waliobaki hai ni miongoni mwa wale wenye haki ya kuwasilisha ombi mahakamani ili kuteuliwa kusimamia mirathi.

Probate and Administration of Estates Act

Table of contents | Search

Search table of contents

Expand all | Collapse all

Preface

- Part I – Preliminary provisions (ss. 1-2)
- Part II – Jurisdiction in probate and administration of estates (ss. 3-9)
- Part III – Protection of estates pending grant and executors of their own wrong (ss. 10-17)
- Part IV – Renunciation by executors (ss. 18-20)
- Part V – Grant of probate and letters of administration by the Court (ss. 21-47)
- Part VI – Revocation and alteration of grants and removal of executors and administrators (ss. 48-51)
- Part VII – Practice and procedure in granting probate and letters of administration (other than of small estates) (ss. 52-72)
- Part VIII – (ss 73-91)
- Part IX – Estates administered in accordance

(1) No appointment of an administrator under this Part shall be invalid by reason only that it is afterwards discovered that the value of the gross estate of the deceased exceeded ten thousand shillings, but, where it becomes aware of such case, the district court shall report the matter to the High Court which may, if it thinks fit, grant probate or letters of administration.

(2) Where the High Court grants probate or letters of administration under this section, the provisions of subsection (2) of section 85 shall apply.

87. Administration of estates under one thousand shillings

(1) Where the gross value of an estate is less than one thousand shillings it shall not be necessary for an administrator to be appointed and such an estate may be administered by the surviving spouse of the deceased or, if there is no surviving spouse, the nearest relative of the deceased who is available to act, who shall for that purpose be deemed to have been appointed administrator of the estate:

Provided that where this Act is applied under the provisions of Part IX, the person who may administer such an estate shall be the nearest male relative of such deceased:

Provided further that the Minister may if he thinks fit, by order in the *Gazette*, increase the amount which may be administered under the provisions of this section.

(2) A district court presided over by a District magistrate may as respects any such estate within its jurisdiction, prohibit, restrict or regulate the exercise of the power conferred by this section and may substitute any other person for the surviving spouse or nearest relative, as the case may be, as the person who is to administer the estate where, in the opinion of the court, such substitution is necessary to conform with the practice or custom recognised as applicable to the case by the parties concerned or is desirable on other grounds.

B – Administration of small estates (ss. 88-91)[11]

Kielelezo : usimamizi wa mirathi midogo (small estates)

- **Orodha ya Nyaraka:** Kulingana na usomaji wako wa Sheria ya Usimamizi wa Mirathi, unamuandalia David orodha ifuatayo ya nyaraka muhimu kwa ajili ya kuwasilisha ombi mahakamani:
  - Cheti cha Kifo cha baba yake kilichotolewa na mamlaka husika.
  - Barua kutoka kwa Mtendaji wa Kijiji kuthibitisha kuwa David na dada zake wawili ndio watoto waliobaki wa marehemu.
  - Majina ya watu wawili wanaoheshimika katika jamii ambao wako tayari kuwa wadhamini.

Hatua ya 3: Tumia (Muhtasari wa Shauri)

- Hatua: Unafanya ukaguzi wa mwisho kwenye TanzLII ili kupata mfano halisi wa kesi.
- Onyesho la Utafiti wa Kisheria: Unatumia hifadhidata kuu ya kesi kwenye TanzLII na kutafuta kwa kutumia maneno muhimu kama *"letters of administration" AND "intestate" AND "son"*.

Help | Search

Filters | Clear all

Document type | Clear
- Judgment 14
- Act 1
- Book 1
- Manual 1

Court
- Court of Appeal of Tanzania 2
- High Court of Tanzania 12

Year
- 2025 1
- 2024 1
- 2023 1
- 2022 1
- 2021 1
- 2020 1
- 2015 2
- 2007

Court registry
- Court of Appeal Arusha Registry 2
- High Court Dar es Salaam Main Registry 3

Judgment ×

Get alerts for this search

14 documents found. Download to Excel

Sort: Relevance

Eckson Mtafya vs Michael Mtafya (Probate Appeal 6 of 2020) [2020] TZHC 3604 (29 September 2020)

29 September 2020 High Court of Tanzania 106.20225

An appellate court improperly appointed a co-administrator suo motu; that appointment was set aside for lack of pleaded application. ** Probate law – jurisdiction of District Courts/Resident Magistrates as District Delegates in administration of small estates. * Procedural law – appellate court exceeded powers by making a suo motu appointment of co-administrator. * Probate practice – clan meeting/minutes not a legal prerequisite to grant of letters of administration. * Relief – unpleaded orders cannot be granted on appeal.*

Page 3: (19.796528)
Page 2: (16.368755)

Download | Save

Mwajuuma Lawrence Matee vs Dorica Mpol and Another (D.C Civil Appeal No. 26955 of 2023) [2025] TZHC 5503 (25 June 2025)

25 June 2025 High Court of Tanzania 68.83411

A probate matter was nullified for failure to disclose the estate's value and use the prescribed application form, ousting jurisdiction. *Probate and administration – jurisdiction of district court – requirement to disclose value of estate – use of prescribed forms –*

Kielelezo: matokeo ya utafutaji wa "barua za usimamizi wa mirathi" na "urithi mdogo"

- **Uchambuzi wa Kesi**: *Christopher Patrick Mwakalinga (Probate and Administration of Estate Cause 4 of 2021) [2022] TZHC 12362 (3 January 2022)*
- **Uhalisia wa Kesi:** Mke wa marehemu aliwasilisha ombi mahakamani ili kuteuliwa kuwa msimamizi wa mirathi. Aliambatanisha nyaraka muhimu ikiwa ni pamoja na cheti cha kifo na uthibitisho kutoka kikao cha familia.
- **Kanuni/Maamuzi:** Mahakama ilibaini kuwa mlalamikaji alikuwa mrithi halali na alikuwa amefuata utaratibu sahihi. Mahakama ilikubali ombi lake na kumteua rasmi kuwa msimamizi wa mirathi.

- **Dokezo la Kazi kwa Vitendo:** Kesi hii inathibitisha kuwa endapo hakuna mgogoro wa kifamilia na nyaraka sahihi zimewasilishwa, mchakato wa mahakama wa kumteua msimamizi wa mirathi huwa rahisi na wa moja kwa moja.

Hatua ya 4: Chukua Hatua & Rejelea (Njia ya Utatuzi)

- **Hatua:** Sheria iko wazi, mchakato umeundwa kuwa rahisi kupitia Mahakama ya Mwanzo, na hakuna mgogoro. Hii ni njia bora ya utatuzi ambapo msaidizi wa sheria anaweza kutoa mwongozo kamili.
- **Mpango kazi:**

1. **Kukusanya Nyaraka:** "Kwanza, tutashirikiana kupata vitu vyote vilivyo kwenye orodha yetu ya nyaraka: cheti cha kifo, barua kutoka kwa Mtendaji wa Kijiji, na majina ya wadhamini wawili kutoka kwa jamii."
2. **Kuandaa Fomu za Mahakama:** "Kisha, nitakusaidia kujaza fomu za mahakama kwa usahihi ili kuwasilisha ombi la kuteuliwa kuwa msimamizi wa mirathi ya baba yako katika Mahakama ya Mwanzo."
3. **Kufafanua Mchakato:** "Nitakueleza hatua zinazofuata: tutawasilisha fomu mahakamani, mahakama itatoa tangazo kuona kama kuna pingamizi, na baada ya muda uliowekwa, ikiwa hakuna pingamizi, mahakama itatoa amri ya kukuteua."
4. **Tambua Mipaka Yako:** "Jukumu langu ni kukusaidia katika maandalizi haya yote. Wewe ndiye utakayepeleka nyaraka mahakamani na kuzungumza na hakimu. Mchakato huu umeundwa kwa ajili ya raia kuutumia moja kwa moja. Ikiwa kutatokea mgogoro baadaye, hapo ndipo tutahitaji kuzungumza kuhusu kukurejelea kwa wakili."

Moduli ya 7: Usuluhishi Mbadala wa Migogoro (ADR)

7.1 Mwongozo wa Lugha Rahisi: Kutatua Migogoro Nje ya Mahakama

Kwenda mahakamani kunaweza kuwa taratibu, kugharimu fedha nyingi, na kusababisha uhasama wa kudumu baina ya watu. Usuluhishi wa Migogoro Mbadala (ADR) ni njia mbalimbali za kutatua matatizo bila kufika mahakamani. Kwa wasaidizi wa sheria, aina muhimu zaidi ya ADR ni usuluhishi.

Usuluhishi ni mchakato wa hiari ambapo mtu wa tatu asiyeegemea upande wowote (msuluhishi) huwasaidia wahusika wawili walioko kwenye mgogoro kufanya mazungumzo ya kujenga na kufikia suluhisho lao wenyewe. Msuluhishi hatendi kama hakimu; haamui nani yuko sahihi au nani amekosea. Badala yake, msuluhishi husaidia:

- **Kutuliza hisia.**
- **Kuboresha mawasiliano.**
- **Kusaidia kila upande kuelewa mtazamo wa mwenzake.**
- **Kuongoza wahusika kuelekea suluhisho linalokubalika kwa wote.**

Usuluhishi ni bora sana kwa migogoro ya ngazi ya jamii kama vile madeni madogo, migogoro ya mipaka, au kutokuelewana kwa kifamilia kwa sababu huokoa muda, fedha, na hudumisha mahusiano.

7.2 Muhtasari wa Sheria: Sheria Muhimu za Utatuzi Mbadala wa Migogoro (ADR)

- **Sheria ya Mwenendo wa Mashauri ya Kiraia:** Inajumuisha masharti (Order XXA) yanayohimiza wahusika kutumia maridhiano na usuluhishi kufikia mapatano ya kesi za mahakamani.
- **Sheria ya Ndoa:** Kifungu cha 102 kinaweka sharti kwamba wahusika wa mgogoro wa ndoa lazima kwanza wajaribu usuluhishi kabla ya mahakama kusikiliza ombi la talaka.
- **Sheria ya Mahakama za Migogoro ya Ardhi:** Inaitaka Baraza la Ardhi la Kijiji kusaidia **wahusika kufikia makubaliano ya pamoja ya kusuluhisha migogoro yoyote inayohusu ardhi ndani ya eneo lake la mamlaka.**
- **Sheria ya Usuluhishi:** Ijapokuwa inashughulikia aina rasmi zaidi ya usuluhishi, inaunda sehemu ya mfumo wa kisheria unaotambua kusuluhisha migogoro nje ya mahakama.

7.3 Tukio la kubuniwa & Matumizi ya Ujuzi

Mgogoro wa Mipaka kati ya Hamisi na Baraka

Hali: Hamisi na Baraka ni wakulima majirani wa muda mrefu. Baraka ameweka uzio mpya wa waya badala ya ua wa zamani, na Hamisi anadai uzio huo umeingia mita moja kwenye ardhi yake, ukazuia

njia ya maji. Mgogoro unazidi kuwa mkali, na sasa wanatishiana kufikishana mahakamani. Wamekubali kukuona kama msaidizi wa sheria ili kupata msaada wa awali.

Jukumu la Msaidizi wa Kisheria: Kutumia Mbinu ya Hatua Tatu katika Usuluhishi wa Mgogoro wa Mipaka.

Hatua ya 1: Kupitia Mwongozo wa Lugha Rahisi. Unaelewa kuwa jukumu lako si kupima ardhi wala kuamua nani yuko sahihi. Jukumu lako ni kuwa mwezeshaji asiyeegemea upande wowote. Lengo ni kuwasaidia Hamisi na Baraka kupata suluhu ambayo wote wanaweza kuikubali, ambayo itakuwa ya haraka na bora zaidi kwa mahusiano yao kuliko mgogoro wa mahakamani.

Hatua ya 2: Kupitia Muhtasari wa Sheria. Unawafahamisha kuwa ingawa hakuna sheria mahususi inayowalazimisha Hamisi na Baraka kusuluhisha mgogoro wa aina hii, mfumo mzima wa sheria—kuanzia Sheria ya Mwenendo wa Mashauri ya Kiraia hadi Sheria ya Ndoa—unahimiza maridhiano. Hili linakupa ujasiri kuwa kuhimiza suluhisho la usuluhishi linaendana na misingi ya kisheria.

Hatua ya 3: Chambua "Muhtasari wa Kesi" (Tumia Mbinu). Badala ya kuchambua kesi halisi, unatumia mchakato wa usuluhishi kama mbinu ya kutatua mgogoro.

Mfano wa Mchakato wa Usuluhishi:

1. **Utangulizi:** "Karibuni Hamisi na Baraka. Asanteni kwa kufika. Mimi si hakimu. Jukumu langu leo ni kuwasaidia kuzungumza na kuona kama mnaweza kupata suluhu la suala hili la uzio wenyewe. Kila kitu mtakachosema hapa ni siri. Je, nyote mko tayari kujaribu?"
2. **Muda pasi Kukatizwa:** "Kwanza, ningependa kumwomba Hamisi aeleze hali hii kwa mtazamo wake. Baraka, tafadhali sikiliza bila kumkatiza, na utapata nafasi yako ya kuzungumza baadaye." (Kisha unabadili nafasi na kumruhusu Baraka kuzungumza).
3. **Ainisha Maslahi:** Baada ya wote kuzungumza, unasema upya hoja zao: "Kwa hiyo, Hamisi, jambo linalokusumbua zaidi ni njia ya maji. Na Baraka, lengo lako kuu lilikuwa kuwa na mpaka imara na ulio wazi. Je, ni sahihi?"
4. **Wazo la Suluhisho:** "Sasa kwa kuwa tumeelewa hoja kuu, tunaweza kufikiria suluhisho lolote linalowezekana? Ni mawazo gani yanaweza kuhakikisha Hamisi anapata njia ya maji na Baraka anakuwa na uzio salama? Hebu tuchangie mawazo yote, hata yale yanayoonekana ya kipuuzi mwanzoni." (Mfano: kuhamisha uzio kidogo, kuweka lango dogo, kuhamisha njia ya maji, au kuandaa makubaliano rasmi ya ufikiaji).
5. **Makubaliano:** Wakipata suluhisho linalofaa, unawasaidia kulandika kwa lugha rahisi: "Sawa, basi mmeafikiana kuwa Baraka ataweka lango dogo mwisho wa uzio, na Hamisi atakuwa na funguo. Hebu tuandike hilo na nyote mtie sahihi kama kumbukumbu ya makubaliano yenu."

Mradi wa Kikanda wa Kukuza Utawala wa Sheria na Uhuru wa Mahakama Afrika (PRoLA)

Ofisi ya GIZ Tanzania,

Barabara ya Ali Hassan Mwinyi, Na. 65

Dar es Salaam, Tanzania

Simu: +255 22 211 5901

Barua Pepe: giz-tanzania@giz.de

Tovuti: www.giz.de

german cooperation
DEUTSCHE ZUSAMMENARBEIT

Implemented by
giz Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH

TANZLII
TANZANIA LEGAL INFORMATION INSTITUTE